

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ

TÜRK-AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ
(1945 SONRASI)

170 008

MASTER TEZİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Hazırlayan
Ferhan KARACA

120608

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Türel YILMAZ

Ankara-2002

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Ferhan KARAC'AYA ait TÜRK-AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ (1945 SONRASI) adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

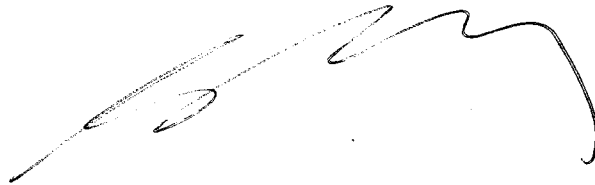

Başkan Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI

Üye Doç. Dr. Türel YILMAZ (Danışman)

Üye Doç. Dr. Burcu BOSTANOĞLU

ÖNSÖZ

Çalışmada Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişen askeri ilişkiler incelenmeye çalışılmıştır. İlişkiler tarihsel süreç içerisinde ele alınmıştır. Çalışmanın olaylara askeri perspektiften bakma ve genel olarak Türk-Amerikan ilişkilerinin devamı hakkında bir fikir edinme hususlarında yardımcı olması amaçlanmıştır.

Çalışma boyunca desteğini hiç eksik etmeyen eşim Seyhan Karaca ve tüm aileme, başta Öğ. Alb. Hıdır Bozyel olmak üzere iş arkadaşlarım Öğ. Alb. Yüksel Akbulut, Öğ. Bnb. Koray Dever, Öğ.Yzb. Seçkin Saruhan, P.Ütğm Cüneyt Budak, Ulş. Ütğm. Veysel Güler, Ord. Ütğm. Ömer Furkan, Per. Ütğm Fatih Özdemir, İs. Kd. Bşçvş. İbrahim Coşkun ve Tnk. Kd. Üçvş. Elvan İlboğa'ya ayrı ayrı teşekkür ederim.

Çalışmalarına yön veren ve de tüm çalışmam boyu yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Türel Yılmaz hanıma, gerek aldığım dersler sırasında gerekse tez çalışması sırasında emeği geçen Gazi Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Refet Yinanç, Prof. Dr. Haluk Günuğur, Prof. Dr. Kadir Cangızbay, Prof. Dr. O. Metin Öztürk, Doç. Dr. Burcu Bostanoğlu ve de çalışmanın düzeltilip bu son halini almasında büyük payı olan Sayın Prof. Dr. Hüseyin Bağcı beyfendiye ayrıca şükranlarımı sunarım.

Ferhan KARACA

İÇİNDEKİLER

TÜRK-AMERİKAN ASKERİ İLİŞKİLERİ (1945 SONRASI)

Sayfa No:

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR CETVELİ.....	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1945-1964 DÖNEMİ İLİŞKİLER.....6-51

I. XIX'uncu Yüzyıldan 1945'e İlişkiler.....	6
II. İkinci Dünya Savaşı Sonundan 1964 Yılına Kadar İlişkiler....	11
A. Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO)	
Katılma Süreci.....	12
1. Savaş Sonrası Genel Durum.....	12
2. İttifak Kurma Nedenleri.....	13
3. Truman Doktrini.....	15
4. Marshall Planı.....	20
5. Kore Savaşı.....	22
6. Türkiye'nin NATO'ya Katılması.....	26
B. NATO Sonrası İlişkiler.....	33
1. Orta-Doğu Gelişmeleri.....	36
2. U2 Uçuşları.....	44
3. Küba Buhranı.....	47

İKİNCİ BÖLÜM

1964-1980 DÖNEMİ İLİŞKİLER.....52-84

I. Kıbrıs Sorunu.....	52
A. Kıbrıs'ta 1963,1964,1967 Buhranları ve Türkiye'nin	
Adaya Müdahale İstekleri:Johnson Mektubu.....	54
B. 1974 Kıbrıs Barış Harekatı.....	60

Sayfa No:

C. 1975-1978 Amerikan Silah Ambargosu.....	62
II. Türkiye'deki Askeri Üsler.....	68
A. Türkiye İle Amerika Birleşik Devletleri Arasında Üslerle İlişkili İkili Antlaşmalar.....	70
B. Türkiye'deki ABD Üs ve Tesislerinin Genel Durumu.....	72
1. Hava Üsleri.....	73
2. Stratejik Füze Üsleri.....	74
3. Muhabere-Elektronik İstihbarat Tesisleri.....	74
4. Muhabere İrtibatları ve Diğer Tesisler.....	75
5. Lojistik Destek Grup Komutanlığı (TUSLOG).....	75
III. İkili Antlaşmalar ve 1969 Savunma İşbirliği Antlaşması.....	76
IV. 1969'dan Günümüze Askeri Üsler.....	78
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
SOĞUK SAVAŞ SONRASI İLİŞKİLER.....85-157	
I. 1980'lerde İlişkiler.....	85
A. 1980 Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması SEİA....	86
B. Çevik Kuvvet.....	92
II. Soğuk Savaş Sonrası Gelişmeler.....	95
III. Körfez Savaşı.....	96
A. Körfez Savaşı İle İlgili Tarihler.....	100
B. Körfez Savaşı ve ABD.....	102
C. Körfez Savaşı ve Türkiye.....	106
D. Çekiç Güç.....	112
IV. Yeni Düzendeki Türkiye-ABD İlişkilerinin Değerlendirilmesi.....	120
A. Avrupa Güvenlik Yapılanmaları ve Türk-Amerikan İlişkileri.....	122
B. Türk-Amerikan İlişkilerindeki Etmenler ve Değerlendirmeler.....	138
1. Avrupa.....	141
2. Kıbrıs ve Yunanistan.....	144
3. Orta-Doğu, Orta-Asya ve Kafkaslar.....	147

Sayfa No:

4. Türkiye'nin Ekonomik ve Askeri Projeleri ve ABD ile İlişkileri.....	152
SONUÇ.....	158
KAYNAKÇA	
ÖZET	
ABSTRCT	

KISALTMALAR CETVELİ

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	:Adı Geçen Eser
AGİK	:Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı
AGİT	:Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
a.g.m.	:Adı Geçen Makale
AGSK	:Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği
a.g.t.	:Adı Geçen Tebliğ
ASA	:Amerikan Ordu Güvenlik Ajansı
AKKA	:Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması
AKKUM	:Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Müzakeresi
Alb.	:Albay
AMF	:ACE Mobile Force, Hareketli Güç
AT	:Avrupa Topluluğu
AÜSBF	:Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AÜSBFD	:Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
BAB	:Batı Avrupa Birliği
BİO	:Barış İçin Ortaklık
Bkz.	:Bakınız
BM	:Birleşmiş Milletler
Bnb.	:Binbaşı
c.	:Cilt
CENTO	:Central Treaty Organisation, Merkezi Anlaşma Örgütü
CIA	:Amerikan Merkezi Haber Alma Örgütü
CINCFMED	:Akdeniz Müttefik Kuvvetleri Başkomutanlığı
CINCSOUTH	:Güney Avrupa Müttefik Kuvvetleri Başkomutanlığı
Çev.	:Çeviren
Der.	:Derleyen
Dr.	:Doktor

DSC	:Defence Communication System, Amerikan Savunma Haberleşme Sistemi
GKRY	:Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
İs.	:İstihkam
IISS	:Ulusal Stratejik Araştırmalar Enstitüsü
JUSMMAT	:Join United States Military Mission For Aid To Turkey
Km	:Kilometre
KKTC	:Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
LORAN	:Long-Range Aid to Navigation, Denizciliğe Uzun Menzilli Yardım
MEC	:Middle-East Command, Orta-Doğu Komutanlığı
MEDO	:Middle-East Defence Organisation,Orta-Doğu Savunma Örgütü
md.	:madde
MKE	:Makine Kimya Endüstrisi
NADGE	:NATO Air Defence Ground Environment
NATO	:North Atlantic Treaty Organisation, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NSA	:Amerikan Ulusal Güvenlik Ajansı
ODTÜ	:Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OECD	:Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı
Ord.	:Ordudonatım
Öğ.	:Öğretmen
P.	:Piyade
Per.	:Personel
Prof.	:Profesör
RF	:Rusya Federasyonu
RDF	:Rapid Deployment Force, Çevik Kuvvet
s.	:Sayı
SACEUR	: Avrupa Yüksek Müttefik Komutanlığı
SAGEB	:Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
SEATO	:South-East Asian Treaty Organisation
SHAPE	: Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargahı

SİA	:Savunma İşbirliği Antlaşması
SİEA	:Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SWNCC	:Amerikan Savaş ve Savunma Sekreteryası Koordinasyon Komitesi
TMT	:Türk Mukavemet Teşkilatı
Tnk.	:Tankçı
TSK	:Türk Silahlı Kuvvetleri
TUSLOG	:Türkiye-Amerika Lojistik Teşkilatı Komutanlığı
Ulaş.	:Ulaştırma
USAFSS	:Amerikan Hava Güvenlik Servisi
Üğm.	:Üsteğmen
vb.	:Ve benzeri
Vol.	:Volume
Yzb.	:Yüzbaşı
ZMA	:Zırhlı Muharebe Aracı
ZPT	:Zırhlı Personel Taşıyıcısı

GİRİŞ

Teorik açıdan dış politika; bir devletin karar vericilerinin “ulusal çıkar” şeklinde tanımlanan hedeflerini elde etmek için diğer devletler ya da diğer uluslararası birimlere doğru geliştirdiği bir strateji ya da planlı hareketler yöntemidir¹. Amerika Birleşik Devletleri(ABD) ile Türkiye de ulusal çıkarlarını korumak amacı ile İkinci Dünya Savaşının ertesinde geleneksel yalnızcılık, tarafsızlık ve ittifaklardan uzak durma politikalarından vazgeçerek askeri hususların ön planda tutulduğu ittifak girişimlerinde bulunmuşlardır. Bir tarafta Monro doktrini felsefesinden sıyrılmış ABD, diğer tarafta İkinci Dünya Savaşında bizzat rol almayan ancak sonucun kesinleştiği son günlerinde, göstermelik de olsa, savaşa katılan ve böylece savaş sonrası oluşturulacak yeni konjüktürde yer bulmayı amaçlayan Türkiye bulunmaktaydı. Çalışmamıza 1945 sonrasında başlamamızın sebebi de budur. Kanımızca bugünkü anlamda Türk-Amerikan yakınlaşması İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle başlamıştır. Geçmişte de iki ülkenin birbiri ile ilişkisi söz konusu olduysa da esas anlamda ilişkiler Demir Perdenin inmesi ve Soğuk Savaşın ortaya çıkması ile başladığı söylenebilir. Bu sebeptendir ki çalışmanın başlığı “1945 Sonrası” olarak alınmıştır.

Bu çalışma üç bölüm ve bir sonuç kısmından oluşmaktadır. Türk-Amerikan ilişkilerinin başladığı ve iki ülke arasında mükemmel uyumun söz konusu olduğu 1945-1964 dönemi birinci bölümde, 1964’ten başlayıp 1980’lere kadar süren ve ilişkilerin bir barışık bir küs sürdüğü dönem ikinci bölümde ele alınmıştır. Soğuk Savaşın sonları ve yeni dünya düzeni ile şekillenen ikili ilişkiler de üçüncü bölümde incelenmiştir. Bu tarihlerin kesin ve net olduğu konusu tartışmaya açıktır. Burada yapılmaya çalışılan ana olayları (İkinci Dünya Savaşının sonu, Kıbrıs bunalımı ve Soğuk Savaşın bitmesi) ele almak ve onların ışığında dönemler halinde ilişkileri inceleyebilmektir.

¹ Ramazan GÖZEN: Amerika Kısacasında Dış Politika. Körfez Savaşı ve Sonrası(Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000), 375.

İkinci Dünya Savaşı sonrası kendine destek arayan Türkiye, ABD ile ittifak yoluna gitmiştir. İki ülke 1963 yılının sonlarına kadar büyük problemler yaşamadan ikili ilişkilerini yürütmüş fakat Kıbrıs konusu her şeyi altüst etmiştir. Kıbrıs'ta meydana gelen olaylar ve buna karşı Batının olumsuz tutumu Türkiye'nin, başta ABD olmak üzere, Batıya olan bağlılığını sorgulamasına sebep olmuştur. 1974 Kıbrıs Harekatı ile gelen Amerikan ambargosu da ilişkileri tamamen sekteye uğratmıştır. Bu tarihten itibaren Türkiye çok yönlü dış politikaya daha fazla ağırlık vermiştir. Soğuk Savaşın sonlarına yaklaştığı ve Demir Perdenin kalkmaya başladığı 1980'lerin sonu ve 1990'ların başı ilişkilerde yeni bir sayfa açmıştır. Yeni risk kaynakları ile beraber gelen yeni tehdit algılamaları Türk-Amerikan ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Devamlı değişim içinde olan uluslararası ilişkilere bakıldığında, şu anda içinde bulunduğumuz ve de son dönem olarak adlandırabilecek dönemin 1986 yılında Reagan ile Gorbaçov arasında Reykjavik-İzlanda'da yapılan görüşmelerle başladığı söylenebilir. Bu görüşmelerle başlayan süreç ilk etapta Sovyetlerin Afganistan'dan ve sonrasında Orta-Doğu'dan çekilmesi, İran-Irak Savaşının bitişi ve nihayet 1991 yılında Sovyetlerin yıkılışı ile kendini göstermiştir². Sovyetlerin dağılması ile ortaya çıkan bu yeni düzende Türkiye'nin güvenlik ve savunma ihtiyaçları, düşünülenin aksine, azalmamış potansiyel tehdit ve risk kaynakları daha da artmıştır.

Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasındaki İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki "askeri ilişkiler" incelenmeye çalışılacaktır. Çalışmada Türk-Amerikan ilişkilerinde "askeri konuların" teşkil ettiği önem ve oynadığı rolün vurgulanması amaçlanmıştır. Konu incelenirken, tarihsel süreç içerisinde ilişkilere değinilmeye, yapılan ikili ve çok taraflı antlaşmalar ve bunlarla beraber alınan, satılan veya hibe edilen silah, teçhizat, araç ve mühimmat ile askeri üsler ve tüm bunların paralelinde ortaya çıkan anlaşma ve/veya anlaşmazlıklar incelenmeye çalışılmıştır. Konular ana başlıklar

² Hasan KÖNİ: "Yeni Uluslararası Düzende Türk Amerikan İlişkileri", Yeni Türkiye, Yıl1, s.3 (1995), 427.

halinde ele alınırken anlatıma yardımcı olacak şekilde geçmişe ve geleceğe ilişkin hususlara da değinilmiştir.

Bu çalışmayı yaparken hedefimiz, Türk-Amerikan askeri ilişkilerini araştırmak, değerlendirmek ve diğer ilişkilere, dolayısıyla da Türk dış politikasına, etkilerini açıklamaktır. Fakat mercek altına aldığımız Türk-Amerikan askeri ilişkileri 1945 sonrasındaki Türk dış politikasını neredeyse bütünüyle etkilemiştir. Bu etkileşim, konunun birçok alt başlık altında incelenmesini gerektirmiştir; Küba füzeleri buhranı, Kıbrıs meselesi, Türkiye'deki askeri üsler, ikili antlaşmalar, Körfez Savaşı, Çekiç Güç gibi birçok başlık ve bu başlıkların kendi içindeki alt başlıkları... Tüm bu alt başlıkları ayrıntıları ile teker teker ele alıp çalışmada yer vermek konuyu dağıtacağı gibi çalışmanın maksadını da aşacaktır. Bahsi geçen konulara değinilmeden geçmek bu çalışma için ne kadar zararlı ise her konuyu tüm unsurları ile inceleyip ayrıntıları ile ortaya çıkarmaya çalışmak da o denli sakıncalı olacaktır. Bu sebeple çalışmada, bahsi edilen bu iki uç arasında bir denge kurulmaya çalışılmıştır. İkili ilişkilere yön veren genel konular içerisinden bu çalışmanın amacına hitap eden ve önemli kabul edilenler üzerinde daha fazla durulmaya çalışılmıştır.

Türk-Amerikan ilişkilerine genel olarak bakıldığında ilişkilerin güvenlik konusunun ön planda işlendiği askeri bir zemin üzerine kurulmuş/inşa edilmiş olduğu görülecektir. Bu sebeptendir ki askeri hususlar iki ülke arasındaki ilişkilere esas teşkil etmiştir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonrası cereyan eden olaylara baktığımızda (Kore Harbi, Türkiye'nin NATO'ya katılması, Kıbrıs meselesi, Körfez Savaşı vb.) ilişkilere askeri öğelerin ön plana çıktığı, ekonomik, kültürel ve benzeri ilişkilerin ise bunun etrafında şekillendiği görülmektedir. İki ülke arasındaki coğrafi mesafenin ekonomik, kültürel vb. ilişkilere bir engel teşkil ediyor gibi görünmesine rağmen askeri konularda farklı bir etki yarattığı, iki ülkeyi birbirine yaklaştırırken Türkiye'deki Amerikan askeri varlığının artmasına sebep olduğu görülmüştür.

İki ülke arasındaki ilişkiler en çok askeri anlaşma ve/veya anlaşmazlıklar çerçevesinde gelişmiştir. Ekonomik hususların savunma ve güvenlik kaygıları ile birleşmesi ile gün gelmiş sorgusuz sualsiz destek verilerek eşi benzeri az görülür bir yakınlık tablosu çizilmiş ve beraber savaşılmış (Kore Harbi gibi), gün gelmiş silah ambargosu koyulmuş (Kıbrıs meselesi) ve de ilişkiler neredeyse kopacak seviyede sekteye uğratılmıştır. Bu yaklaşımla denilebilir ki: Türk-Amerikan ikili ilişkilerinde temel husus askeri alanda elde edilen ve/veya elde edilmeye çalışılan çıkarlardır. Her ne kadar günümüz uluslararası ilişkilerinde ekonomi faktörü, tüm öğeleri kapsar görünse de askeri boyut, beraberinde taşıdığı “güvenlik” ve “istikrar” öğeleri ile, vazgeçilmezliğini hala korumaktadır. Soğuk Savaş döneminde Sovyetlere karşı çevreleme politikasının önemli bir ayağı olan Türkiye, bu dönemin sona ermesi ve yeni dünya düzeninin kurulması ile yeni bir role soyunmuş/soyundurulmuş, ABD için artık Orta-Doğu, Hazar ve Orta-Asya politikasında vazgeçemeyeceği bir konumda kendini bulmuştur.

Çoğu askeri ilişkilerin belli bir gizlilik içerisinde cereyan etmesi ve bir çok belgenin bilinmemesi/gizli olması sebepleri ile söz konusu bu çalışmanın ister istemez bazı sınırlamalara tabi olacağı beklenmelidir³. Nitekim Amerikan Başkanı Johnson'un 1964'te gönderdiği mektubu, ikili antlaşmalar ve benzeri bir çok olay veya belge ya çok sonraları ortaya çıkmış ya da halen gizliliğini korumaya devam etmektedir⁴.

Çalışmada, Türk-Amerikan ilişkilerinde 1945 sonrası ilişkiler ele alınırken askeri münasebetler ön plana çıkartılacaktır. Bununla beraber amaca hizmet edecek şekilde ilişkilerin geçmişi ile bu ilişkileri etkileyen diğer faktörlere de değinilmiş ve tüm bunların ışığında geleceğe bir bakış açısı yakalanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın Türk-Amerikan ikili ilişkilerinin gerek

³ Fahir Armaoğlu “Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı” adlı makalesinde de bu hususa değinmiş ve iki ülke arasındaki ilişkiler ait belgelerin bir çoğunun yayımlanmadığı ve hala gizliliğini koruduğunu açıklamıştır.

⁴ Örneğin Başbakan Ecevit'in 2002 yılı başında Amerika'ya yaptığı gezi sırasında bazı gizli anlaşmaların yapıldığı sanılmaktadır. Nitekim 7 Şubat 2002 tarihinde Sabah Gazetesinde yayımlanan habere göre ABD Türkiye'ye gümrük kapılarına yerleştirilmek üzere beş adet nükleer madde tespit cihazı vermiştir.

öncesine gerekse geleceğine askeri perspektiften bakma hususunda faydalı olması amaçlanmıştır.

Çalışma genelinde özetle anlatılmak istenen askeri hususların beraberinde taşıdığı güvenlik boyutu ile beraber tüm Türk-Amerikan ilişkilerine bir şekilde etkide bulunduğudur. Çalışmamız esasen 2001 yılı Ekim ayında tamamlanmıştı. Düzeltmelerin yapıldığı 2002 yılının ilk çeyreğinde, tezimizi doğrular nitelikte, birçok olay gerçekleşmiştir. 11 Eylül 2001'de ABD'ye karşı girişilen terörist saldırılar ve bu saldırı neticesinde ABD'nin Afganistan'a uyguladığı yeni politika ve bu politika çerçevesinde Türkiye'nin artan önemi bunların başında gelmektedir. ABD Türkiye'den U2 uçuşları için izin istemesi üzerine çıkan haberlerde 1965'te yasaklandığını bildiğimiz U2 uçuşlarına 1991-1996 yılları arasında da izin verilmiş olduğu ortaya çıkmıştır. Gerek terörizme gerekse nükleer silahlanmaya karşı girişimlerde bulunan ABD'nin sınırlarımızı kontrol etmemiz için beş adet nükleer madde tarayıcısını da yine 2002 yılı başlarında Türkiye'ye verdiği bir bürokratımızın açıklamalarıyla ortaya çıkmıştır. Orta-Doğu'daki olaylar da tüm sıcaklığıyla devam etmektedir. Ve tüm bu gelişmeler, Türk-Amerikan ilişkilerinin geleceğinin nasıl olacağı hususunda ipucu vermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1945-1964 DÖNEMİ İLİŞKİLER

I. XIX'uncu Yüzyıldan 1945'e İlişkiler

1784 yılında ticari bağlarla başlayan Osmanlı-Amerikan ilişkileri ancak 1824 yılında diplomatik bir zemine oturabilmiştir. İlk kez 1797 yılında ABD bandıralı bir gemi İzmir'e gelmiştir. 9 Kasım 1800 yılında George Washington savaş gemisi İstanbul'u ziyaret etmiş, yedi hafta kalmış ve 30 Aralıkta ayrılmıştır¹. ABD Osmanlı'yı "Doğunun Anahtarı" olarak görmüş ve ilişkilerde başı çeken taraf olmuş, buna karşın o dönemde Avrupa ile ilgilenmekte olan Osmanlı ABD'ye fazla yanaşmamıştır. Aralık 1804'ten itibaren ABD'nin Osmanlı ile münasebetleri artmış, iki devlet arasındaki resmi görüşmeler 1820'de kısmen dahi olsa başlamıştır². 27 Ekim 1827'de Navarin'de Ortak Avrupa Donanması tarafından gemilerinin birçoğunun tahrip edilmesinden sonra Osmanlı, Avrupa dışında bir müttefik arayışı içine girmiş ve kendisi ile yaklaşık kırk beş yıldır ilgili olan ve bağlantı kurmaya çalışan Amerika'nın çabalarına cevap vererek 7 Mayıs 1830'da "Seyr-i Sefain ve İcrayı Ticarete Dair" antlaşma imzalamıştır³. Antlaşmanın askeri anlamda dikkat edilmesi gereken yanı ABD'nin Osmanlı için savaş gemisi inşa edeceği hususundaki gizli maddenin Amerikan Senatosu tarafından kabul edilmeyeceğinin düşünülmesi sebebi ile ne başkana ne de senatoya sunulan metinlerde yer almamasıdır⁴. Antlaşma uyarınca, ABD tersanelerinde Osmanlı İmparatorluğu için harp gemileri yapılacaktır. Bu antlaşma paralelinde 1831

¹ Burcu BOSTANOĞLU: *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*(Ankara: İmge Kitabevi Yay., 1999), 323; Orhan KÖPRÜLÜ: "Tarihte Türk Amerikan Münasebetleri", *Bellekten*, c.51, No.200 (Ağustos 1987), 928-929.

² Orhan KÖPRÜLÜ: a.g.m., 930-931.

³ Haluk ÜLMAN: *İkinci Cihan Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1935-1947*(Ankara: Sevinç Matbaası, 1961), 4; Antlaşmanın metni için bkz. Fahir ARMAOĞLU: *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*(Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1991), 5-6.

⁴ Fahir ARMAOĞLU: *Belgelerle...*, a.g.e., 1.

yılında Henry Eckford tarafından United States (Birleşik Devletler) adlı bir savaş gemisi 150 bin Dolara⁵ Osmanlı İmparatorluğu'na satılmıştır. 1831 yılında ABD İstanbul Elçiliği açılmıştır. Karşı elçilik ise ancak 1867 yılında açılabilmiştir⁶.

1850 yılından itibaren Bahriye-i Humayun'dan subaylar gemi inşa öğrenimi için Amerika'ya gitmeye başlamıştır⁷. 13 Şubat 1862'de, Amerikan ayrılıkçı iç savaşın yapıldığı bir dönemde, ikinci bir "Seyr-i Sefain ve Ticaret Antlaşması" daha imzalanmıştır. ABD, 1830 antlaşmasında olduğu gibi bu antlaşmada da "en ziyade müsaadeye mahzar ülke" kabul edilmiştir⁸. Osmanlı yönetimi ABD ordusunun kadro silahlarına ilgi göstermiş ve ABD iç savaşından sonra Amerikalı silah yapımcıların elinde kalan silahların en önemli müşterisi olmuştur⁹. Bu suretle başlayan silah ticareti kapsamında, Osmanlı Yönetimi, ABD'den yivli sahra topu, kama tertibatlı tüfek, ağır süvari tüfeği ve toplu tabanca almıştır. Bu antlaşma ile başlayan silah ticareti neticesinde 1869 yılına kadar ABD'den 1.5 milyon Dolarlık 239 bin adet tüfek alınmıştır¹⁰. 1872 yılında ilk ABD askeri kurulu Osmanlı'ya gelmiştir. Bu kurul daha sonraları geliştirilmiş ve askeri ataşelik halini almıştır. 1874 yılında da iki ülke arasında "Suçluların İadesi ve Tabiiyet Antlaşması" imzalanmıştır¹¹.

6 Nisan 1917'de ABD'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi üzerine Osmanlı, müttefiki Almanya'nın baskıları yüzünden, ABD ile olan diplomatik ilişkilerini 20 Nisan 1917'de kesmek zorunda kalmıştır. Bu tarihten sonra Osmanlı'nın Amerika ile ilişkisi 1919-1920'deki Paris Barış Konferansı'nda

⁵ Tüm çalışma boyunca "Dolar" ibaresi "Amerikan Doları (USD)" anlamında kullanılmıştır.

⁶ Burcu BOSTANOĞLU: *Türkiye-ABD ...*, a.g.e., 324.

⁷ Burcu BOSTANOĞLU: *Türkiye-ABD ...*, a.g.e., 324.

⁸ Antlaşmanın metni için bkz. Fahir ARMAOĞLU: *Belgelerle...*, a.g.e., 7-13; Orhan KÖPRÜLÜ: a.g.m., 934.

⁹ Ian O. LESSER: "Köprü mü Engel mi? Soğuk Savaşın Ardından Türkiye ve Batı", *Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu*, Der. Ian O. LESSER ve Graham E. FULLER (İstanbul: Alfa, 2000), 155.

¹⁰ Kurthan FİŞEK ve Oral SANDER: *Türk ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı* (İstanbul: Çağdaş Yay., 1977), 26.

¹¹ Fahir ARMAOĞLU: "Yarım Yüzyılın Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1997", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyumunda Sunulan Tebliğler, Der. İsmail SOYSAL (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1997), 422; Antlaşmanın metni için bkz. Fahir ARMAOĞLU: *Belgelerle...*, a.g.e., 14-16.

söz konusu olmuştur. Fakat bu konferans aynı zamanda iki ülke arasındaki ilişkinin son aşamasını teşkil etmiştir¹². Nitekim Osmanlı yerine artık Türkiye Cumhuriyeti yeni uluslararası arenada söz sahibi olacaktır. Paris Konferansı'nın ilişkiler açısından ilgi çekici bir diğer özelliği ise Başkan Wilson'un sebepsiz Türk aleyhtarı tutumu olmuştur¹³.

Birinci Dünya Savaşında iki ülke birbirine savaş ilan etmediğinden ABD savaş sonrası yapılan Lozan Konferansı'na katılmamış, görüşlerini üç ayrı belgede iletirken konferansta sadece gözlemci bulundurmuştur. Böyle yapmakla ABD, belki de, savaş sonrası yapılacak yeni düzenlemelerle beraber ortaya çıkabilecek sorumluluklardan da kaçınmak istemiştir. ABD 27 Ekim 1922 tarihli ilk muhtırasında, Türkiye ile yapılacak barışta kendi çıkarlarının da korunmasını istemiştir. Bahse konu çıkarlar; kapitülasyonların devamı, insani eğitsel ve dini kurumların korunması, ticari girişimciler için fırsat eşitliği, Amerikalıların uğradığı zararların tazmini, azınlıkların korunması, boğazların güvenliği, arkeolojik araştırmalar ve çalışmalar için uygun fırsatların tanınması olmak üzere yedi başlıkta toparlanmıştır. 27 Ekim 1922 tarihli ikinci belge Dışişleri Bakanı Huges tarafından Londra, Paris ve Roma Büyükelçiliklerine gönderilen bir talimat olup, ilk muhtıranın ayrıntılı bir şekilde ele alınmasından ibarettir. 10 Kasım 1922 tarihli son belgede ise ABD'nin boğazlar konusundaki görüşleri ayrıntısı ile ele alınmaktadır¹⁴. Lozan Konferansı ile beraber Türk-Amerikan ilişkilerinde Osmanlı dönemi sona ermiş ve böylece Cumhuriyet dönemi başlamış oluyordu.

Türk-Amerikan ilişkilerinde bir ilke imza atan ve Türkiye'nin yabancı sermayeye açılmasının ilk teşebbüsü olan 9 Nisan 1923 tarihli "Şarki Anadolu Demiryolları Antlaşması" diğer adıyla Chester Projesi, Colb M. Chester'in savaştan sonra kurduğu OADC adlı şirketin projeyi finanse edemeyecek duruma düşmesi sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun üzerine Türk

¹² Orhan KÖPRÜLÜ: a.g.m., 941; Haluk ÜLMAN: İkinci Cihan..., a.g.e., 7; ABD ile olan diplomatik münasebetlerin kesilmesine dair notanın metni için bkz. Fahir ARMAOĞLU: Belgelerle..., a.g.e., 19.

¹³ Fahir ARMAOĞLU, "Yarım Yüzyılın..." a.g.t, 422.

¹⁴ Bu belgelerin metinleri için bkz. Fahir ARMAOĞLU: Belgelerle..., a.g.e., 20-28.

Hükümeti Aralık 1923'de antlaşmayı iptal etmiştir¹⁵.

ABD ve Türk Hükümeti arasında Lozan şehrinde 6 Ağustos 1923'te biri "Genel Antlaşma" diğeri "Suçluların İadesi" olmak üzere iki antlaşma imzalanmıştır¹⁶. Ancak Amerikan Senatosu, Ermeni meselesinden söz etmediği ve kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmesi sebepleri ile 18 Ocak 1927'de antlaşmayı onaylamayı reddetmiştir¹⁷. Fakat bu ret ediliş Türk-Amerikan ilişkilerini bitirmemiş, 17 Şubat 1927'de karşılıklı nota teatisi ile ve notalarda belirtilen şartlar içerisinde diplomatik ilişkiler kurulması konusunda *Modüs Vivendi* akdedilmiştir¹⁸. 1926 tarihinde imzalanan geçici bir antlaşma ile devam eden ticari ilişkiler 1 Ekim 1929 tarihli "Ticaret ve Seyr-i Sefain Antlaşması" ile bir düzene sokulmuştur¹⁹. Bu antlaşma aynı zamanda ABD ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilk resmi antlaşmadır. Taraflar bu antlaşma ile birbirlerine "en ziyade müsaadeye mahzar millet" prensibini tanımışlardır. Bu antlaşmayı 15 Şubat 1932²⁰ ve 1 Nisan 1939 tarihli ticaret antlaşmaları takip etmiştir²¹.

İki savaş arası dönemde ilişkilerde durgunluk görülmektedir. 1930 ekonomik buhranı, ABD ve Türkiye'nin iç politik sorunları Türk-Amerikan ilişkilerinin fazla gelişmesini engellemiştir. Bu dönemde Türkiye diğer ülkeler ile bir dizi girişimlerde bulunmuştur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile saldırmazlık paktı imzalamıştır. Öyle ki Türkiye'nin 1930 yılına kadar en yakın münasebetler kurduğu devlet Sovyetler olmuştur. İki savaş arası dönemin önemli bir gelişmesi olan 1936 tarihli Montrö Sözleşmesi Türkiye lehinde gelişmiştir. ABD Montrö Konferansına katılmamış olmasına rağmen antlaşmayı kabul etmiştir. 1930'ların sonlarına doğru Türkiye, genişleyen İtalya ve Almanya'ya karşı İngiltere ve Fransa'yla yakınlaşmış ve

¹⁵ Chester Projesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir ARMAOĞLU: *Belgelerle...*, a.g.e., 29-88.

¹⁶ Antlaşmaların metinleri için bkz. Fahir ARMAOĞLU: *Belgelerle...*, a.g.e., 90-109.

¹⁷ Haluk ÜLMAN: *İkinci Cihan...*, a.g.e., 14-15; Orhan KÖPRÜLÜ: a.g.m., 944.

¹⁸ Notaların metni için bkz. Fahir ARMAOĞLU: *Belgelerle...*, a.g.e., 110-112.

¹⁹ Antlaşmanın metni için bkz. Fahir ARMAOĞLU: *Belgelerle...*, a.g.e., 113-116.

²⁰ Orhan KÖPRÜLÜ: a.g.m., 944.

bu ülkeler ile 19 Ekim 1939 tarihinde karşılıklı yardım antlaşması imzalamıştır²².

İkinci Dünya Savaşı, Almanya'nın Eylül 1939'da Polonya'yı işgali ile başlamıştır. Bu işgale karşı İngiltere 3 Eylül 1939 tarihinde Almanya'ya savaş ilan etmiştir. ABD 1917 yılında katıldığı Birinci Dünya Savaşından en kuvvetli devlet olarak çıkmasına rağmen 1920 yılından itibaren tekrar inziva politikasına dönmüştü. İngiltere'nin Almanya'ya savaş ilan etmesinden iki gün sonra da tarafsızlığını ilan ederek inziva politikasına devam ettiğini göstermiştir. Fakat gelişen şartlar altında savaştan ayrı kalması söz konusu olamayacaktı²³. 10 Haziran 1940 tarihinde, Fransa'nın Almanlara karşı gerilediği bir dönemde, ABD tarafsızlığını bırakmış ve İngiltere'nin yanında savaşa katılmıştır²⁴. Savaş sırasında Türk-Amerikan ilişkileri devam etmiş, 1941 yılı Martında çıkarılan Ödünç Verme ve Kiralama Yasasından Türkiye İngiltere'nin aracılığıyla az da olsa yararlandırılmıştır. Fakat 18 Haziran 1941 tarihli Türk-Alman saldırmazlık paktına kızan ABD bu yardımı kesmiştir. 1941 sonlarına doğru gelişen olaylar Türkiye'yi ön plana çıkarmış ve bu sebeple ABD, 3 Aralık 1941 tarihinde çıkardığı yeni bir kanunla Türkiye'ye doğrudan doğruya yardım yapmaya başlamıştır²⁵. İkinci Dünya Savaşı süresince ABD Türkiye'ye toplam 95 milyon Dolarlık savaş malzemesi vermiştir²⁶. Türkiye Ödünç Verme ve Kiralama Yasası çerçevesinde ABD'ye olan borçlarını 7 Mayıs 1946'da yapılan antlaşma ile 4.5 milyon Dolar ödeyerek kapatmış ve gönderilen malzemeyi mülkiyetine geçirmiştir.

Savaş sırasında Türkiye'nin durumu ile ilgili olarak ülkeler arasında bir dizi görüşme yapılmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Churchill ve Roosevelt ile Ocak 1943'te Adana'da, 2 Aralık 1943'de Kahire'de görüşmüş, Kasım

²¹ Orhan KÖPRÜLÜ: a.g.m., 944; Antlaşmanın metni için bkz. Fahir ARMAOĞLU: Belgelerle..., a.g.e., 117-124.

²² Haluk ÜLMAN: İkinci Cihan..., a.g.e., 11-26.

²³ Haluk ÜLMAN: İkinci Cihan..., a.g.e., 29.

²⁴ Henry KISSINGER: Diplomasi, Çev. İbrahim H. KURT (Ankara: Türkiye İş Bankası Yay., 2000), 354-355.

²⁵ Haluk ÜLMAN: İkinci Cihan..., a.g.e., 34-36.

1943'te de Türk ve İngiliz Dışışleri Bakanları yine Kahire'de toplanmışlardır. Churchill, Roosevelt ve Stalin Tahran'da yaptıkları toplantılarda Türkiye'ye savaşa katılması için baskı yapılmasına karar vermişler ve Kahire'de bu kararı İnönü'ye bildirmişlerdir. Yalta Konferansında, Montrö Sözleşmesinden söz edilmiş, Sovyetlerin boğazlar konusunda değişiklik teklif ve talepleri daha sonra gözden geçirilmek üzere ertelenmiş, İngiltere, ABD ve Sovyetler 1944 Şubatında kararı Türkiye'ye duyurmuşlardır²⁷.

II. İkinci Dünya Savaşı Sonundan 1964 Yılına Kadar İlişkiler

Sovyetler İkinci Dünya Savaşına başlangıçta Almanya'nın yanında katılmış, 1941 Haziranında Alman saldırılarına uğrayınca Batılıların saflarına geçmişti. Bu sebeptir ki Batı, Sovyetlerden daima şüphe duymuştur²⁸. Bu şüphe İkinci Dünya Savaşının sonunda yeni bir sistemin, ABD ve Sovyetlerin uçlarını oluşturduğu iki kutuplu dönemin başlangıcı olmuştur. Yalta'da Roosevelt ve Stalin'in dünyayı nüfuz bölgeleri halinde bölmeleri ve buna Churchill'in karşı koymayarak onaylaması sistemin temellerinin atılmasına yetmiştir²⁹. Günümüz Türk-Amerikan ilişkilerinin de temellerinin bu dönemde atıldığı söylenebilir. 5 Nisan 1946'da ABD savaş gemisi USS Missouri İstanbul'da bulunmaktaydı. Bu ziyaret savaş sonrasında Türk-Amerikan ilişkilerinin başlangıcı sayılan ilk sembolik olay olarak kabul edilmektedir³⁰.

Soğuk Savaş mantığına göre³¹ savaş sonrası yeni düzende toplar, tüfekler, füzeler yüksek politikanın birer parçası olmuşlardır. Soğuk Savaş döneminde uluslararası ilişkilerde ticaret, dış yardım, ekonomik kalkınma ve borçlanma gibi konular yerine silahlara ve askeri gelişmelere daha çok önem

²⁶ Documents on American Foreign Relations, Vol.III (1945)'ten naklen Haluk ÜLMAN: *İkinci Cihan...*, a.g.e., 90.

²⁷ Burcu BOSTANOĞLU: *Türkiye-ABD ...*, a.g.e., 330.

²⁸ Haluk ÜLMAN: *İkinci Cihan...*, a.g.e., 53-54.

²⁹ Burcu BOSTANOĞLU: *Türkiye-ABD ...*, a.g.e., 331.

³⁰ Hüseyin BAĞCI: *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*(Ankara: METU Press, 2001), 3.

³¹ Kemal KIRIŞÇI: "Türk-Amerikan İlişkileri: Belirsizlikten Yakınlaşmaya", *Avrasya Dosyası*, c.6, s.2 (Yaz 2000), 68.

verilmiştir³². Oluşan iki kutuplu sistemin bu anlayışı ile beraber Türkiye de benzer düşüncelerle hareket etmiş ve yeni sistem içinde tercihini Batı yönünde kullanmış, Batı adına da ABD ile işbirliğine yanaşmıştır. Savaş sonrası değişen dünya düzeni ve buna paralel olarak gelişen Türk ve Amerikan dış politika stratejileri iki ülkeyi 1940'ların ikinci yarısından itibaren ikili antlaşmalar ve ittifaklar ile birbirine yaklaştırmaya itmiştir. Avrupa, Orta-Doğu ve daha ilerisinde Akdeniz ile Kuzey Afrika'yı tehdit eden Sovyet gerçeği de ister istemez iki ülkenin bu yakınlaşmasında katalizör olmuştur. Türkiye, Sovyet gücüne karşı Amerika'nın çıkarlarını koruyabilecek stratejik bir noktada bulunmaktaydı ve bu sebeple Batı çıkarları açısından güçlendirilmeli, yardım edilmeliydi. Bu anlayış hem Türkiye'nin hem de Batının işine gelmekte, kurulduğu yıllardan beri Batılılaşmayı amaç kabul eden Türk yöneticileri içinse hiç şüphesiz bir çıkış yolu olmaktadır.

A.Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) Katılma Süreci

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, ardında askeri ve siyasi örgütler olan NATO ile Varşova Paktı'nın çekirdeklerini bırakmıştır. NATO, nükleer silah kapasitesi ile 1945 sonrasında ortaya çıkan Sovyet askeri gücüne ve yayılmacılığına karşı ABD ve onun İkinci Dünya Savaşındaki müttefikleri ile diğer yandaşı ülkeler arasında askeri ve siyasi nitelikli bir çeşit karşılıklı savunma teşkilatı olarak oluşmuştur. Bu teşkilat Sovyet öncülüğündeki karşı kutbun Varşova Paktı çerçevesinde birleşmesine sebep olmuştur.

1.Savaş Sonrası Genel Durum

İkinci Dünya Savaşı sırasında, sivil ve asker, toplam ölü sayısı 50 milyona yakındır. Özetle savaş; altmış ülkeden 30 milyonu mihver, 63 milyonu da müttefik ülkelerden olmak üzere 93 milyon insanı seferber etmiş, altı yıl boyunca 153 muharebe yapılmıştır. 1.117 trilyon Dolarlık maddi zarar

³² Hasan KÖNİ: "Soğuk Savaş ve Sonuçları", Avrasya Dosyası, c.5, s.4 (Kış 1999), 79.

içerisinde en çok yarayı Almanya, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa almıştır. Savaş sonunda Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya, Arnavutluk ve İtalyan rejimleri yıkılmış, bunlardan Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ve Arnavutluk'la beraber Macaristan, Çekoslovakya, Polonya ve Doğu Almanya sosyalist rejime geçmiş, Letonya, Litvanya ve Estonya ise Sovyetler Birliği'ne katılmışlardır³³.

Savaşın ağır yükünü taşımış Batı devletleri, kamuoyunun da etkisi ile, savaştan sonra silahlı kuvvetlerinin tamamına yakını terhis etmiş, buna karşın Sovyetler savaş sanayiini hızlandırarak ordusunu daha da güçlendirmiştir. Gerek askeri gerekse ekonomik alanda Avrupa'ya karşı bariz üstünlük sağlayan Sovyetler savaş sırasında kendi işgali altına giren Doğu ve Orta-Avrupa ülkelerini uydu devletler haline getirmiştir. Diğer taraftan da Türkiye, Yunanistan ve İran üzerinde baskı kurmaya ve isteklerde bulunmaya başlamıştır. Bu ve paralelindeki gelişmeler kutbun öteki tarafını, yani Batıyı, kendi aralarında ittifaklar kurmaya yöneltmiş ve tüm bu olanlar da dünyayı yeni bir bloklaşmaya sürüklemiştir.

2.İttifak Kurma Nedenleri

Türkiye, İkinci Dünya Savaşının hemen ertesinde ittifak arayışlarına hız kazandırmıştır. Tanzimat'tan beri süregelen Batılılaşma ve Batı ile bütünleşme ideali, bunun yanında savaş sonrasında oluşacak yeni dünya düzeninde yer alarak Batının siyasi ve iktisadi katkıları ve desteğini kazanma arzusu, ittifak arayışında olan Türkiye'yi Batıya yöneltmiştir. Türkiye, artan tehdit ve toprak talepleri ile karşısında duran Sovyetlere karşı, ulusal güvenlik ve ülke savunmasını sağlamak için çıkar yolun Batı ile bir şekilde ittifak kurma olduğunun farkındadır. ABD İkinci Dünya Savaşında büyük bir başarı elde etmişti, elinde atom silahı bulunduruyordu ve Sovyetlere karşı dengeleri eşitleyecek güçteydi. Türkiye'yi askeri ve ekonomik yönden destekleyebilirdi.

³³ Mehmet ATAY: İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dünya Siyasal Ortamında Türkiye'nin İttifak Arayışları ve NATO'ya Giriş Süreci(İstanbul: İstanbul Üniversitesi (Yayınlanmamış Doktora

Bu sebeplerle Türkiye, ABD ile yakınlaşmaya başlamıştır. ABD tarafında ise nihai hedef Türk tarafı ile "ittifak kurma" olmakla beraber bakış açısı farklıydı. ABD, savaş sonrası dönemde fazla önemsemese de gün geçtikçe Türkiye'nin, Sovyetlere karşı oluşturmaya çalıştığı çevreleme politikasının önemli bir köşe taşı olabileceği gerçeğini anlamıştır. ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası politikası; Sovyetleri çevreleyen ülkeleri bir ittifak zinciri ile toparlamak böylece ona karşı koyabilecek bir savaş gücü oluşturmaktı. Nitekim sonraki bölümlerde de değinildiği gibi Truman Doktrini, NATO, SEATO, Bağdat Paktı(CENTO)... bu politikanın en güzel örnekleri olmuştur³⁴. Sovyetlere karşı boğazları, coğrafi konumu ve hepsinden öte büyük ordusu ile bir kalkan oluşturan Türkiye, Batı için önemliydi ve bu sebeplerle de desteklenmeliydi. Sovyetlerden üstün olmak ve bu ülkeyi kontrol altında tutmak ancak onu ve yandaşlarını çevrelemek ile mümkün olabilecekti. Üzerinde kurulacak üsler ve askeri tesisler ile Türkiye buna imkan sağlayabilirdi³⁵. Çevreleme politikasının bir ayağı olmasının yanında Türkiye, Orta-Doğu petrolünün Batı pazarına aktarılması için de çok uygun bir "kanal" konumundaydı. Türkiye'nin bu şekilde ön plana çıkması ile Batı, Türkiye'ye yardım etme, ittifaka gitme ve/veya onu halihazır ittifaklara dahil etme çalışmalarına başlamıştır.

1945 yılında İkinci Dünya Savaşının son bulduğunda ABD çok güçlüydü. Tüm dünya ekonomik üretiminin %35'i ABD'ye aitti³⁶. Türkiye de ise durum hiç iç açıcı değildi. Ülke içinde gelir dengesizliği vardı. Uzun süren seferberliğin getirdiği ekonomik sıkıntılar, dış ticaret açıkları, eriyen döviz stokları ve savunma sanayiinde görülen eksiklikler çözüm bekleyen sorunlardı³⁷. Türkiye ABD'nin gücünden yararlanarak güvenliğini korumak, askeri ve ekonomik yönden gelişmek ve Batı tipi devlet yapısını güçlendirmek için Amerika ile ittifak yapmak istemiştir. ABD'nin ise Sovyetlere karşı

Tezi), 1995), 2-3; Haluk ÜLMAN: "NATO ve Türkiye", AÜSBFD, c.22, No.4 (1967), 144.

³⁴ Oral SANDER: "Türkiye'nin Batı Bağlantısı ABD ve Türkiye", AÜSBFD, c.34, No.14 (Ocak-Aralık 1979), 72.

³⁵ Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964(Ankara: AÜSBF Yay., 1979), 5.

³⁶ Henry KISSINGER: a.g.e., 3.

³⁷ Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri..., a.g.e., 19-20.

uygulamaya başladığı çevreleme politikasının başarısı için üstün bir askeri ittifak gücüne ihtiyacı vardı³⁸. ABD gerek bu politikası gerekse Orta-Doğu'daki çıkarları açısından taşıdığı stratejik önem sebebi ile Türkiye ile ittifak yoluna gitmiştir³⁹.

3.Truman Doktrini

Savaşın sona ermesi ile iki müttefik, ABD ve Sovyetler Birliği, arasındaki anlaşmazlıklar su yüzüne çıkmaya ve dünyanın değişik yerlerindeki çıkar çatışmaları belirginleşmeye başlamıştır. Amerika, İngiltere'nin yerine dünyanın yeni süper gücü rolüne soyunurken, Sovyetler de Doğu Avrupa ülkelerinin rejimlerini tamamen kontrolü altına almaya ve karşı kutbu oluşturmaya başlamıştı. Sovyetler, Türkiye ile 17 Aralık 1925 tarihinde Paris'te imzaladığı ve 7 Kasım 1945'te süresi bitecek olan "Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasının" yenilenmesi için şartlar öne sürmüştür. Türk boğazlarında üs, 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile belirlenen Türk-Sovyet sınırında değişiklik ve Montrö Sözleşmesinin de yeniden gözden geçirilmesini istemiştir. Türkiye ise Sovyetlerin bu isteklerini reddetmişti⁴⁰. Sovyetlerin bu tutumuna karşı Türkiye İngiltere'den yardım istemiş, İngiltere ise bu konunun üstesinden gelemeyeceğini ve ABD'nin duruma el atması gerektiğini beyan etmiştir⁴¹. Sovyetlerin, Türkiye'nin yanı sıra İran ve Yunanistan üzerinde kurduğu baskı ve giriştiği eylemler, buna karşı İngiltere'nin ekonomik yönden olumsuz durumu ABD'yi harekete geçirmiştir. İşte bu ortamda Truman Doktrini ortaya çıkmış ve ABD'nin dış politika

³⁸ İbrahim CANBOLAT: "Siyasal Gerçeklilik Açısından Bir Dış Politika Analizi ve Clinton Döneminde Türk-ABD İlişkilerinin Değerlendirilmesi", *Dış Politika Bülteni*, c.4-5, s.1-3 (1992-1994), 107.

³⁹ Nasuh USLU: "1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi", *Avrasya Dosyası*, c.6, s.2 (Yaz 2000), 204.

⁴⁰ J. F. Brown: "Türkiye: Yeniden Balkanlar'a mı?", *Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu*, Ian O. LESSER ve Graham E. FULLER: a.g.e., 183; Haluk ÜLMAN: "NATO ve Türkiye", a.g.m., 148; Haluk ÜLMAN: *İkinci Cihan...*, a.g.e., 55-56.

⁴¹ Haluk ÜLMAN: *İkinci Cihan...*, a.g.e., 58.

siyasetini bütünüyle etkilemiştir. ABD 1947 yılında başlayıp 1952 yılına değin geçen dönemde üç hususu hedeflemiştir:

- Avrupa'nın askeri, ekonomik ve sosyal istikrarını sağlamak,
- Avrupa'yı ABD'nin koruyucu stratejik nükleer şemsiyesi altına almak,
- Avrupa'nın gücünü ABD önderliğinde savunma ittifakı içinde örgütlemek⁴².

Truman Doktrini ABD'nin bu politikasında önemli bir yer tutmaktadır. Doktrin ile başlayan süreç Marshall Planı ile devam etmiş ve önce Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (OECD) sonra da NATO kurulmuştur.

Savaş sonrasında, Avrupa'nın aksine, ordusunu güçlendiren Sovyetlerin genişleme politikasını devam ettirmesi hem Avrupa'yı hem de ABD'yi endişelendiriyordu. Gerçi savaş sonrası dönemin başlarında ABD, genelde Orta-Doğu özelde ise Türkiye ile direkt olarak ilgilenmiyor, bu bölgeleri İngiltere'nin nüfuzu içerisinde görüyordu⁴³. Fakat gelişen olaylar ve alınan raporlar ile bunların paralelinde değişen dış politika anlayışı, ister istemez ABD'nin bölgeye ilgisinin artmasına vesile olmuştur⁴⁴. İngiltere'nin ABD Büyükelçisi Lord Inverchapel'in, ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'a sunduğu 24 Şubat 1947 tarihli rapor büyük etki yapmıştır. Yunanistan ve Türkiye ile ilgili raporlarda, Sovyetlere karşı Türkiye ve Yunanistan'ın korunmasının gerektiği savunulurken, gerekli yardımların İngiltere Hükümeti'nce 1 Mart 1947 itibariyle artık finanse edilemeyeceği ve bu sorumluluğun ABD'ce üslenilmesi gerektiği beyan edilmiştir⁴⁵. Aksi taktirde Yunanistan'ı ve uzun vadede de Türkiye'yi kaybetmek içten bile değildi. ABD Hükümeti durum değerlendirmesi yapmış ve Türkiye'deki ABD

⁴² Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri..., a.g.e., 12.

⁴³ Nasuh USLU: Türk-Amerikan İlişkileri (Ankara: 21. Yüzyıl Yay., 2000), 91.

⁴⁴ Oral SANDER: "Türkiye'nin Batı Bağlantısı", a.g.e., 76.

⁴⁵ George Mc. GHEE: ABD-Türkiye-NATO-Orta-Doğu, Çev. Belkıs ÇORAKÇI (Ankara: Bilgi Yay., 1992), 52; Ali Rasizade ŞAMİLOĞLU: "Türkiye Açısından Truman Doktrini ve Stalin Diplomasisinin Hataları", Çev. Muhibbi AHMEDOV. Bellesten, c.15, s.212 (Nisan 1991), 239-240.

Büyükelçisi Edvin Wilson'dan Türkiye'nin ihtiyaçları hakkında bir rapor sunmasını istemiştir. Wilson'un hazırladığı rapora göre, Sovyetler Türkiye'yi hemen işgal etmek niyetinde değildi. Amacı Türkiye'yi büyük bir orduyu hazır tutmaya mecbur bırakarak/zorlayarak ülke ekonomisini bozmaktı⁴⁶. Nitekim Sovyetler bunu başarmış ve Türk ekonomisini iyice yıpratmıştır⁴⁷. Bu şartlar ABD'nin acilen Yunanistan ve Türkiye'ye yardım yapmasını zorunlu kılıyordu.

Amerikan dış politika yetkililerinin görüşlerine ABD Kuvvet Komutanları'nın oluşturduğu Yüksek Askeri Kurul da katılmıştır. Askeri Kurulun sunduğu rapora göre; ABD'nin çıkarlarının korunması ve Türkiye'nin maruz kaldığı Sovyet baskılarına direnebilmesi için, Türk askeri gücünün artırılması ve olası Sovyet saldırılarına karşı mücadele seviyesinin en üst düzeye çıkartılması gerekmektedir. ABD, 500-600 bin askerden oluşan bir kara gücü, 300 uçaklık hava kuvveti ve çok az miktarda donanmaya sahip Türkiye'nin hava saldırılarına karşı güçlendirilmesine azami ağırlık vermeliydi. Bu amaçla İngiltere ile ABD'nin, Türkiye'ye uçak ve ağır savaş araçları tedariki konularında yardımcı olmalıydı. Ayrıca Türkiye'nin halen %80'i Alman yapımı olan eski silahlarının da yerli ve yabancı üretim ile yenilenmesi gerektiği belirtilmiştir⁴⁸.

Yunanistan'da süren iç savaşın Sovyetlerin desteklediği komünist propaganda ile daha da şiddetlenmesi, Sovyetlerin Türkiye üzerindeki yukarıda bahsedilen istekleri ABD'yi acil önlemler almaya sevk etmiş, Truman Doktrininin de ortaya çıkış sürecini hızlandırmıştır⁴⁹. Başkan Truman gelişen durum karşısında, Kongreden 12 Mart 1947 tarihli konuşmasında Yunanistan ve Türkiye'ye acilen askeri yardım yapılmasını istemiştir⁵⁰. Kongrece benimsenen fikir tarihe "Truman Doktrini" olarak geçerken yapılacak yardımlar için çalışmaların da başlamasına vesile olmuştur⁵¹.

⁴⁶ George Mc. GHEE: a.g.e., 55.

⁴⁷ Haluk ÜLMAN: İkinci Cihan..., a.g.e., 89.

⁴⁸ George Mc. GHEE: a.g.e., 57-58.

⁴⁹ Rasizade ŞAMİLOĞLU: a.g.m., 242.

⁵⁰ Başkan Truman'ın 12 Mart 1947 günü yaptığı konuşmanın metni için bkz. Fahir ARMAOĞLU: Belgelerle..., a.g.e., 152-157.

⁵¹ Hüseyin BAĞCI: Türk Dış Politikasında..., a.g.e., 4.

Türkiye'nin askeri ihtiyaçları ve miktarının tespiti için Savaş ve Savunma Sekreteryası Koordinasyon Komitesi (SWNCC) inceleme yapmak üzere Türkiye'ye bir ekip yollama kararı almıştır. Ekip, ihtiyaçları tam ve yerinde tespit için 2 Mayıs 1947'de Türkiye'ye gelmiştir. Elde edilen veriler sonunda hazırlanıp sunulan raporlar neticesinde Kongre, Türkiye ve Yunanistan'a ilk yıl için 400 milyon Doları aşmayacak şekilde yardım yapılmasına izin veren yasayı 22 Mayısta yürürlüğe koymuştur⁵². Türkiye ve ABD, yardımı resmi prosedüre bağlamak için 12 Temmuz 1947'de Türkiye'ye Yardım Antlaşması'nı imzalamışlardır⁵³. Antlaşma Türkiye'de olumlu karşılanmıştır. Türkiye, antlaşma ile beraber Sovyet tehlikesini kısmen de olsa bertaraf edebilecekti. Ayrıca alınacak yardımlar ile öncelikle ekonomik kalkınma hamlesini aksamadan yürütecek ve bunun paralelinde Batılılaşma girişimi devam edebilecekti⁵⁴. Antlaşmaya göre, ABD Türkiye'ye silah, diğer askeri mühimmat ve askeri uzman gönderecek, Türk askeri personelini Amerika'da yetiştirecek ve yol, liman ve askeri tesis inşası için mali ve teknik destek sağlayacaktır⁵⁵.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) ihtiyaçlarını incelemek ve yardımı ordudaki sınıflara göre dağıtım planını yapmak üzere 23 Mayısta yirmi iki kişilik ABD askeri heyeti Türkiye'ye gelmiştir. Bu heyetin bir buçuk ay içinde tamamladığı rapora göre yapılacak 100 milyon Dolarlık yardımın 5 milyon Doları Türkiye'nin savunulmasında önemli olan karayollarının yapımı ve onarımı için, 14.75 milyon Doları Deniz Kuvvetleri, 26.75 milyon Doları Hava Kuvvetleri, 48.5 milyon Doları Kara Kuvvetleri ve son olarak 5 milyon Doları da cephane ikmali için planlanmıştır⁵⁶. Türkiye, ilk yıl 73 milyon Dolar olmak

⁵² George Mc. GHEE: a.g.e., 85-86; Rasizade ŞAMİLOĞLU: a.g.m., 250-251; Cannon metni için bkz. Fahir ARMAOĞLU: *Belgelerle...*, a.g.e., 158-161.

⁵³ George Mc. GHEE: a.g.e., 86-88; Ayrıca antlaşmanın metni için Bkz. Düstur, Üçüncü Tertip, c.28, 1485-1488, Fahir ARMAOĞLU: *Belgelerle...*, a.g.e., 162-164.

⁵⁴ Mehmet GÖNLÜBOL ve Haluk ÜLMAN, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı", *AÜSBFD*, c.21, No.1 (1966), 147.

⁵⁵ Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 98.

⁵⁶ Haluk ÜLMAN: *İkinci Cihan...*, a.g.e., 110; Rasizade ŞAMİLOĞLU: a.g.m., 255.

üzere sonraki dört yılda toplam 400 milyon Dolar askeri yardım almıştır⁵⁷. Türkiye'ye Truman Doktrini kapsamında verilen güvenlik amaçlı bu yardımların tümü hibe edilmiştir⁵⁸.

Truman Doktrini maddi açıdan çok yüklü bir meblağ olmamakla beraber gerek ABD'nin değişen dış politika stratejisinin işareti olması gerekse Oral Sander'in de belirttiği gibi "Versailles düzenini sürdürmek isteyen ABD ile bu düzene bağlılığı olmayan ve hatta bunu kendisine karşı yapılmış olarak yorumlayan Sovyetler Birliği arasında İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan çatışmaların ilk göstergesi" olması sebebi ile büyük önem taşımaktadır⁵⁹. Doktrin ABD için Sovyetleri çevreleme politikasının ve Soğuk Savaşın başlangıcını temsil etmekteydi. Türkiye içinse doktrin, Batıyla ve Batı adına ABD ile ittifakın başlangıcı niteliğindedir⁶⁰. Doktrini Türkiye ve Yunanistan'ın güvenliği konusunda işe yaramıştır. Öyle ki Sovyetler 4 milyonu aşkın askere sahip güçlü bir kara ordusuna sahip olmasına rağmen ABD'nin nükleer silahlarından çekinmiş ve Türkiye ile Yunanistan konusunda geri adım atmak zorunda kalmıştır⁶¹.

Truman yardımına paralel yapılan 1947 Antlaşması Türkiye için her ne kadar dönemin şartlarında kabul edilebilir olsa da antlaşmanın ikinci ve dördüncü maddeleri ileride sorun çıkarmıştır. İkinci maddeye göre Türkiye'ye yapılan yardımlar sadece tahsis edilmiş gayeler için kullanılabilecekti. Dördüncü maddeye göre de alınan yardımlar hakkında ABD'nin onayı olmadan Türk subayı, memuru veya hükümet yetkilisi olmayanlara bilgi verilmeyecek, bu malzeme ve bilgiler verildikleri amaç dışında kullanılamayacaktı⁶². Antlaşmanın bu iki maddesi 1964 yılında Kıbrıs sorunu sırasında Türkiye'nin karşısına çıkmıştır. Kıbrıs'taki olaylar karşısında müdahale etmek isteyen Türkiye, ABD Başkanı Johnson'un bu iki maddeyi

⁵⁷ Haluk GERGER: "Türk-Amerikan İlişkilerinde Silah Alışverişi", Bilim ve Sanat, No.42 (Haziran 1984), 13.

⁵⁸ George Mc. GHEE: a.g.e., 58.

⁵⁹ Oral SANDER: Siyasi Tarih 1914-1994 Yedinci Baskı(Ankara: İmge Yay., 1998), 231.

⁶⁰ Haluk GERGER: "Türk-Amerikan ...", a.g.e., 13.

⁶¹ Haluk ÜLMAN: "NATO ve Türkiye", a.g.m., 144.

⁶² Haydar TUNÇKANAT: İkili Anlaşmaların İçyüzü(Ankara: Ekim Yayınevi, 1970), 195.

hatırlatan mektubu ile karşılaşmış ve adadaki mevcut olumsuz duruma rağmen müdahalede bulunamamıştır⁶³. 1947 Antlaşması ile ABD'den tam bir destek sağlandığı ve bir ittifaka gidildiği düşünülüyse de bu bir yanılgı olmuştur. 1963-1974 yılları arasında yaşanan Kıbrıs olayları ve bu olaylar karşısında ABD'nin tutumu bu yanılgıyı doğrulamıştır. ABD, Türkiye'ye yardım yapmıştı fakat bu yardımı yaparken belirli hiçbir askeri ve siyasi taahhüt üstlenmemiştir⁶⁴. ABD'nin antlaşma ile hedeflediği öncelikle kendi çıkarlarıydı.

4.Marshall Planı

ABD'nin altı yıllık savaş yorgunu Avrupa'ya yaptığı yardımlar, bütçe açıklarının kapatılması ve ithalat gibi verimsiz ve geri dönüşü mümkün olmayan sektörlerde harcanmış/harcanıyor olması Avrupa'nın yeniden kalkınması yönündeki tüm çabaları boşa çıkarıyordu. Bu böyle olmayacaktı ve farklı bir plan gerekiyordu. Çözüm önerisini dönemin ABD Dışişleri Bakanı George Marshall 5 Haziran 1947 günü Harward Üniversitesi'nde yaptığı konuşma⁶⁵ ile ortaya atmış ve Avrupa ülkelerinin işbirliğini öngören bir plan açıklamıştır. Marshall, Avrupa'daki ucuz ve kaliteli iş gücünün farkındadır ve ona göre toplu ve işbirliği içinde yapılacak çalışmalar Avrupa'yı canlandıracak ve bu canlılık güçlenmelerine vesile olacaktır. ABD ise sadece karşılaşılan problemlerin çözümünde müdahalede bulunacaktı. Marshall Planına göre ABD, Avrupalı ülkelerin ekonomik düzenlerini yeniden kurmalarına yardımcı olacaktır. Avrupa'nın kalkınan ekonomileri ile beraber uluslararası ticaret yeniden canlanacaktı. Bu işten en çok güçlü ekonomisi olan ABD yararlanacaktı⁶⁶. ABD bu yardımı herhangi bir ayrıma gitmeden tüm Avrupa'ya yapmak istiyordu. Fakat Sovyetler, ABD'nin yayılmacı siyasetinin bir parçası saydığı Marshall Planına karşı çıkmış ve reddetmiştir.

⁶³ M. Emin DEĞER, Oltada Balık Türkiye 1.Basım(İstanbul: Çınar Yay., 1983), 187.

⁶⁴ Rasizade ŞAMİLOĞLU: a.g.m., 255.

⁶⁵ Konuşmanın metni için bkz. Fahir ARMAOĞLU: Belgelerle..., a.g.e., 165-167.

⁶⁶ Haluk ÜLMAN: "NATO ve Türkiye", a.g.m., 145.

27 Haziran 1947 tarihinde Paris'te Avrupa devletleri toplanarak Marshall'ın görüşlerini ele almışlardır. İki hafta sonra, 12 Temmuz 1947 tarihinde Türkiye, Fransa, İngiltere, İtalya, Belçika, Portekiz, İsveç, Norveç, Danimarka, Avusturya, İzlanda, İsviçre, Lüksemburg, İrlanda, Yunanistan ve Hollanda'nın katılımı ile on altılar konferansı düzenlenmiş, konferans neticesinde 22 Eylül 1947'de ABD'ye sunulmak üzere "Avrupa Ekonomik Kalkınma Programı" hazırlanmıştır. Bu programa istinaden de ABD, 3 Nisan 1948'de Dış Yardım Kanununu çıkarmıştır⁶⁷. Bunun paralelinde 16 Nisan 1948 tarihinde Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (OECD) kurulmuştur.

Truman Doktrini, askeri bir nitelik taşımaktaydı ve Amerika'nın Sovyet tehdidine maruz kalan ülkelere Türkiye ile Yunanistan'ın askeri gücünü arttırma amacına yönelikti⁶⁸. Marshall Planı ise altı yıllık savaştan çıkmış Avrupa'yı ekonomik bakımdan kalkındırma ve güçlendirmeyi amaçlamaktaydı⁶⁹. Bu sebeptir ki Amerikalı yöneticiler başlarda Türkiye'yi Marshall Planına dahil etmek istememişlerdir. Çünkü Türkiye, İkinci Dünya Savaşına katılmamıştı ve Avrupa kadar ağır bir yıkıma uğramamıştı. Elindeki döviz ve altın stoku Avrupalı ülkelere nazaran iyi durumdaydı. Endüstri seviyesi savaş öncesini geçmişti⁷⁰. Ayrıca Truman Doktrini ile beraber yapılan askeri yardımlar sayesinde Türk ekonomisinde askeri harcamalar için ayrılan payın azalacağı ve ekonominin rahatlayacağı görüşü hakimdi. Bu sebeplerle Türkiye'ye, Dünya Bankası ve İhracat ve İthalat Bankasından sağlanacak ödünç para dışında ayrıca bir yardımın yapılması uygun görülmemişti⁷¹. Fakat beklenildiği gibi olmamış, Türkiye'ye verilen askeri yardımlar ile tam bir başarı sağlanamamış ve de ekonomide istenilen rahatlığa ulaşılamamıştır. Her ne kadar alınan araç gereçler için bir bedel ödenmese de bu malzemelerin bakım onarımı ve yedek parça ihtiyacı

⁶⁷ Fahir ARMAOĞLU: 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi(Cilt 1-2: 1914-1995) Genişletilmiş 12. Baskı(Ankara: Alkım Yay., 1995), 443.

⁶⁸ Fahir ARMAOĞLU: Belgelerle..., a.g.e., 181.

⁶⁹ Fahir ARMAOĞLU: 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi..., a.g.e., 443.

⁷⁰ Haluk ÜLMAN: "NATO ve Türkiye", a.g.m., 128.

⁷¹ Mehmet GÖNLÜBOL ve Diğerleri: Olaylarla Türk Dış Politikası Genişletilmiş 7. Baskı (Ankara: Alkım Yay., 1990), 220.

Türkiye bütçesine oldukça ağır bir yük getirmiştir. Türkiye, daha önce de aldığı askeri yardımların eksik olduğunu savunmuş Amerika'dan ek yardım istemiş, ABD Hükümeti de Ekim 1947'de Türkiye'ye ek yardım yapmaya başlamıştı. Türkiye'nin Marshall Planına da dahil olma isteği görüşmeler sonucu kabul edilmiş ve 4 Temmuz 1948 tarihinde Ankara'da, Türkiye'nin Marshall Planına dahil edilmesi konusunda Türkiye ile ABD arasında ekonomik ve işbirliği antlaşması imzalanmıştır⁷². Bu antlaşma ile Türkiye 3 Nisan 1948 tarihli Foreign Assistance Act (Dış Yardım Kanunu) kapsamına alınmıştır. Marshall Planı dahilinde Türkiye'ye dört kategoride yardım yapılmıştır. 1948-1951 yılları arasında Türkiye ABD'den, hibe olarak 62.376.000 Dolar, 72.840.000 Dolar ödünç para, 126.522.000 Dolar dolaylı yardım ve 3 milyon Dolar da teknik yardım almıştır⁷³. Marshall Planı bir önceki yardım antlaşması gibi bir takım koşullara bağlı olarak sadece ABD'nin razı göstereceği amaçlar için kullanılacaktı⁷⁴.

Truman Doktrini ve Marshall Planından dolayı Türkiye'nin uluslararası arenada kazanımları olmuş fakat buna karşın ABD dış politika kararlarına karşı gelmekten çekinen bir tavır benimsemek durumunda/zorunda kalmıştır. Bunun önemli örneklerinden biri Arap Dünyasının tutumunu bildiği halde Birleşmiş Milletler'de (BM) İsrail'i kurulmasından dokuz ay sonra 28 Mart 1949 tarihinde tanınması olmuştur. Fakat yine de Truman Doktrini ve Marshall Planı gerçek bir Türk demokrasisinin başlangıç noktası olması sebebi ile Türkiye için önemli olmuştur. Bu dönemde çok partili döneme geçilmiş ve Demokrat Parti kurulmuştur. Ve İsmet İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi başkanlığından istifa ederek yalnızca cumhurbaşkanlığı görevini sürdüreceğini ve bunu yaparken de tarafsız kalacağını açıklamıştır⁷⁵.

5.Kore Savaşı

⁷² Antlaşmanın metni, eki ve mektuplar için bkz. Fahir ARMAOĞLU: Belgelerle..., a.g.e., 168-180.

⁷³ Haluk ÜLMAN: İkinci Cihan..., a.g.e., 112-121.

⁷⁴ Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri..., a.g.e., 29.

Rusya ile 1905 yılında yaptığı savaşı kazanan Japonya Kore üzerinde hakimiyetini kurmuş ve 1910 yılında da Kore'yi ülkesine katmıştı⁷⁶. İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD, Rusların da Uzak-Doğu Savaşına katılmaya karar vermesi üzerine, Kore'yi otuz sekizinci paralelin kuzeyinde Sovyetler, güneyinde kendisi olmak üzere iki harekat bölgesine ayırmıştır. ABD'nin Japonya'ya atom bombası atması neticesinde zafer kazanılarak İkinci Dünya Savaşında sona yaklaşılmış, bu arada Ruslar da kuzeyden Kore'ye girerek otuz sekizinci paralele kadar ilerlemiştir. Savaş bittiğinde ise Kore artık kuzey ve güney olmak üzere bölünmüş durumdadır⁷⁷. Tüm çabalara rağmen birleşmenin sağlanamayacağını anlayan ABD, Güney Kore'de 10 Mayıs 1948'de yapılan seçimlerin ardından Güney Kore Cumhuriyeti'ni ilan etmiş, bunu gören Sovyetler de 9 Eylül 1948'de kuzeyde Kore Halk Cumhuriyeti'ni kurmuştur⁷⁸.

Avrupa'da NATO ile oluşan bloklaşmaya karşı şansının az olduğunu değerlendiren Sovyetler yeni yer arayışlarına girişmişti. 1949 yılında komünizmin Çin'de hakim duruma gelmesini fırsat bilen Ruslar, güç dengesinin kendi lehine geliştiğini düşünerek hazırlıklara başlamışlardır. Uzak-Doğu ülkeleri arasında NATO benzeri bir ittifakın, dolayısıyla da kendine rakip bir gücün, olmayışı ve de kuvvet dengesinin lehine görünmesi Sovyetleri harekete geçirmiş, ABD'yi Uzak-Doğu'dan, Kore'den, çıkarma isteklerini perçinlemiştir. Gelişmelerden güç bulan Sovyetler kontrolündeki Kuzey Kore 25 Haziran 1950'de Güney Kore'ye savaş açmıştır⁷⁹. 24 Haziran 1948 tarihinden 9 Mayıs 1949'a kadar süren Berlin ablukası, 28 Şubat 1948 tarihindeki Çek Hükümet darbesi ve Çin'de komünistlerin zaferinden sonra gelen Kore'deki bu durum karşısında Batı sessiz kalmamıştır⁸⁰. Sovyetlerin niyetine kuşku ile baktığı ve Stalin'in emri ile başlayan yayılmacı siyasetin bir parçası saydığı Kore Savaşını sadece bir iç savaş olarak değerlendirmeyen

⁷⁵ Oral SANDER: *Türk-Amerikan İlişkileri...*, a.g.e., 96-98.

⁷⁶ Oral SANDER: *Siyasi Tarih 1914-1994 ...*, a.g.e., 247.

⁷⁷ Fahir ARMAOĞLU: *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi...*, a.g.e., 443.

⁷⁸ Burcu BOSTANOĞLU: *Türkiye-ABD ...*, a.g.e., 382.

⁷⁹ Fahir ARMAOĞLU: *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi...*, a.g.e., 453-454.

⁸⁰ Henry KISSINGER: a.g.e., 444.

Batı, ABD önderliğinde oluşturulan güç ile Güney Kore saflarında Kuzey Kore'ye karşı savaşmıştır. Burada dikkati çeken nokta hareketin ilk safhalarında, 27 Haziran 1950'de, ABD'nin Avrupalı müttefiklerine bile danışmadan hareket edip herkesten önce askerlerini Kore'ye sokmuş olmasıdır. Ayrıca hareketi Birleşmiş Milletlerin yürütmesine rağmen emirlerin NewYork'tan değil Washington'dan yani ABD'den alınmış olması diğer bir ilgi çekici husustur. Nitekim Kuzey Kore saflarında savaşan ordulardan kara kuvvetlerinin yarısı, deniz kuvvetlerinin %86'sı ve hava kuvvetlerinin %93'ünü ABD sağlamıştır⁸¹. Yani durum odur ki, savaş Kuzey-Güney Kore savaşı değil, Sovyet-Amerikan savaşı halini almıştı.

NATO'ya girme çabasında olan Türkiye Kore Savaşını kendini gösterebilme ve Avrupa'ya kabul ettirebilme için bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Savaşın çıkması ile beraber Türk Hükümeti Türkiye Büyük Millet Meclisine (TBMM) bile danışmadan ABD önderliğinde alınan BM kararlarını desteklediğini açıklamıştır⁸². 25 Temmuz 1950'de toplanan Bakanlar Kurulu 4.500 kişilik askeri gücün Kore'ye gönderilmesi kararını almıştır. Türkiye bu hareketi ile ABD paralelinde hareket ederek olumlu not almış, aynı zamanda harekate itiraz eden Batılı devletlere ABD adına cevap vererek bir anlamda dirençlerini kırmıştır⁸³. Nitekim Türkiye'nin Kore'ye asker gönderme kararını müteakip İngiltere, Avustralya ve Yeni Zelanda Kore'ye asker göndermişlerdir⁸⁴.

Kore'ye gönderilecek tugay seviyesindeki birlik Genel Kurmay Başkanlığı'nca Ağustos ayında Ankara'da oluşturulmaya başlanmıştır. Toparlanan birlik Ekim ayında İskenderun'dan gemilere bindirilmiş ve Kore liman şehri Prusan'a varmıştır. Öncelikle gerillalara karşı kullanılan birlik, kasım ayında Kununi'de Çin birliklerine karşı savaşmıştır. Bu arada 218 ölü,

⁸¹ Burcu BOSTANOĞLU: *Türkiye-ABD ...*, a.g.e., 395.

⁸² Hüseyin BAĞCI: "Türkiye'nin NATO Üyeliğini Hızlandıran İki önemli faktör: Kore Savaşı ve ABD Büyükelçisi Mc. Ghee", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, c.18, No.1-2 (1991), 20-21.

⁸³ Fahir ARMAOĞLU: *Belgelerle...*, a.g.e., 181; Hüseyin BAĞCI: "Türkiye'nin NATO Üyeliğini...", a.g.m., 13.

⁸⁴ Hüseyin BAĞCI: "Türkiye'nin NATO Üyeliğini...", a.g.m., 16.

455 yaralı ve doksan dört kayıp vermiştir⁸⁵. Üç yıl süren savaş süresince Türk tugayı üç kere yenilenmiş, Güney Kore ve ABD'den sonra en ağır kayıp veren ülke olmuştur. Toplam 29.882 asker gönderilmiş, bunlardan 717'si ölmüş, 2.246'sı yaralanmış, on altısı kaybolmuş ve 219'u esir düşmüştür⁸⁶.

Savaşın ilk yılından itibaren BM nezdinde barış girişimlerinde bulunulmuş fakat bir ilerleme kaydedilememiştir. Stalin'in 1953 Martında ölmesi ile birlikte barış görüşmelerine tekrar hız verilmiş ve 27 Temmuz 1953'te "Panmunjam Mütarekesi" ile anlaşma sağlanarak savaş sona erdirilmiştir. Antlaşma ile ülkeler savaşın başladığı coğrafyaya tekrar geri dönmüş, Kore otuz sekizinci paralel boyunca kuzey ve güney olmak üzere ikiye bölünmüş olarak bugüne değin gelmiştir.

Kore Savaşı, Sovyetlerin Batı kampı ile silahlı çatışmaya girdiği ilk olaydır. Savaşın Kore toprakları ile sınırlı kalıp bölgesel veya bir dünya savaşına dönüşmemesi belki de savaşın en iyi yönüydü. ABD'nin nükleer güç üstünlüğüne rağmen Sovyetlerin Uzak-Doğu'da böyle bir savaşı başlatma cesareti Batıyı endişelendirmiştir. Gerçi Sovyetler 1949 Ağustosunda ilk atom bombasını patlatmıştı fakat üstünlük hala ABD'nin tekelindeydi⁸⁷. Savaşta sonra Batı, güçlerini arttırmaya ve ittifaklarını sıkılaştırmaya başlamış, NATO'yu Türkiye, Yunanistan ve Federal Almanya'yı alacak şekilde genişletmiş, Kore'de olduğu gibi, Sovyetlerin saldırısına açık durumda bulunan Yugoslavya'ya da yardım etmeye başlamıştır. Savaştan en çok zarar gören ise yine Kore ve Kore halkı olmuştur. Savaş, barış ve güvenliğin tüm dünyada sağlanması için ortak bir çaba ve siyasetin takip edilmesini ayrıca dünyanın neresinde olursa olsun çıkan bir problemin ortak bir gayret ile bertaraf edilmesi gerektiğini bir kez daha vurgulamıştır⁸⁸.

Savaşla beraber ABD, hegemonyasını somut olarak ortaya koyarken, BM'yi egemenliğinin bir aracı haline getirmiş, geliştirdiği antikomünist

⁸⁵ Burcu BOSTANOĞLU: *Türkiye-ABD ...*, a.g.e., 397.

⁸⁶ Hüseyin BAĞCI: "Türkiye'nin NATO Üyeliğini...", a.g.m., 32

⁸⁷ Haluk ÜLMAN: "NATO ve Türkiye", a.g.m., 147.

⁸⁸ Mehmet ATAY: *İkinci Dünya ...*, a.g.e., 148.

ideolojiyi çerçevesindeki ülkelere de empoze ederek, kendi çıkarlarına uygun bir dünya düzeninin temellerini atmıştır⁸⁹. Savaş aynı zamanda NATO'nun çok taraflı bir teminat paktından, yarı entegre ve kıtadaki askeri dengesizliği düzeltecek bir kurum durumuna geçişini de tamamlamıştır⁹⁰. Türkiye açısından ise savaş, doğrudan bir baskı altında kalmadan kendi rızası ile üstlendiği bir olay olmakla beraber ödülü kendini Batıya kabul ettirmek olmuştur. Sovyetlerin ABD'nin nükleer güç üstünlüğüne rağmen savaş açabileceği ve bölgesel savaşların çıkabileceği gerçeği, Batı savunması ve güvenliği için Türkiye'nin mevcut öneminin daha da artmasına vesile olmuştur.

6. Türkiye'nin NATO'ya Katılması

Savaş sonrası oluşturulacak yeni düzende yer sahibi olma umudu ile 1945 yılında sembolik olarak Almanya'ya savaş ilan eden Türkiye, Batıdan umduğunu bulamamış ve yalnız kalmıştır. Daha önce de değinildiği gibi Sovyetler, 1945 Kasımında süresi dolacak olan "Saldırmazlık Paktının" yenilenmesi için şartlar öne sürmüştü, Türkiye ise Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'un bu isteklerini reddetmişti. Bu sırada Türkiye uluslararası arenada yine tek başınadır. Türk İngiliz ilişkileri bozulmuş, Türk-Amerikan yakınlığı henüz başlamamıştır. Türkiye, silahlı kuvvetlerinin mevcut ve olması muhtemel askeri ve siyasi tehlikelerle başa çıkabilmek için yetersiz olduğunun da farkındadır. Ekonomisini ve demokratik yapısını düzeltmeye çalışırken askeri yeniden yapılanmasına yeterli kaynak ayıramamaktadır⁹¹. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye, ABD ve İngiltere'den yardım almıştı. Fakat savaş sona erince ABD 11 Mart 1941 tarihli "Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu" gereğince yardımı kesmişti. Savaşın yorgun çıkan İngiltere de yardım yapamayacağını anlayınca topu tekrar ABD'ye atmıştır. Avrupa'dan istediği desteği bulamayan Türkiye yönünü ABD'ye çevirmiştir.

⁸⁹ Burcu BOSTANOĞLU: *Türkiye-ABD ...*, a.g.e., 394.

⁹⁰ Mehmet ATAY: *İkinci Dünya ...*, a.g.e., 146.

ABD 1940'ların ilk yarısında Türkiye'nin taleplerini fazla ciddiye almamıştır. Bölgeyi, özellikle Orta-Doğu'yu, İngiltere'nin nüfuzu içinde görmesinin yanında ABD kamuoyunda da Türkiye aleyhine olumsuz bir tutum söz konusuydu. Özellikle Osmanlı topraklarından Amerika'ya göç eden Rum, Ermeni, Musevi, Balkan Slavları ve Arap azınlıklarının Türkiye'ye bakışları olumsuzdu. Ayrıca otoriter rejimi ve İkinci Dünya Savaşı sırasındaki tarafsız tutumu da ABD'nin Türkiye'ye olumsuz bakmasına neden olmuştur⁹². Hatta 1941 tarihli Türk-Alman Saldırmazlık Paktına kızıp verdiği yardımları kesmişti. Fakat Sovyet yayılması ve baskısının özellikle Orta-Doğu'da tehlikeli bir durum alması üzerine ABD dış politikasında Türkiye lehinde değişiklikler yapmıştır. Konferanslar döneminde bir filosunu Akdeniz'e göndermiş, Rendolph uçak gemisi ile bir kruvazör, bir muhrip ve bir çıkarma gemisinden oluşan filosu da İzmir'i ziyaret etmiştir. Böylece Sovyetlere karşı Türkiye'nin yanında olduğu mesajını vermiştir⁹³.

1947 Truman Doktrini ile hayat bulan "Soğuk Savaş" 1940'ların sonlarına doğru artık hatt safhaya ulaşmıştı. Çekoslovakya'nın hükümet darbesiyle Sovyet etki alanına girmesine cevabı, Batı 17 Mart 1948'de Brüksel Antlaşması ile vermiş, Eylülde de antlaşmaya atfen "Batı Birliği Savunma Örgütü" kurulmuştur⁹⁴. İkinci Dünya Savaşından sonra hakim görüş; dünyanın çok küçülmüş olduğudur. Başta Avrupa olmak üzere dünyanın pek çok köşesinde otorite boşluğu doğmuştur. ABD müdahale etmediği takdirde komünist hareket bu boşluğu dolduracak ve Avrupa'da Sovyetlerin etkinliği daha da artacaktır⁹⁵. Amerikalı yetkililer durumun farkındaydı fakat, Amerikan dış politikası Monro Doktrini'nden beri sadece "ikili ittifaklara" değil genel olarak "tüm ittifaklara" imkan vermiyor bu da yetkililerin elini kolunu bağlıyordu. Bu durum karşısında harekete geçen Amerikan Senatosu 11 Haziran 1948 tarihinde "Vandenberg Kararını" kabul

⁹¹ Oral SANDER: "Türkiye'nin NATO İçindeki Rolü: Bir Yeni Perspektifler Devresi", NATO Dergisi, No.2 (1990), 27.

⁹² Rasizade ŞAMİLOĞLU: a.g.m., 245.

⁹³ Mehmet ATAY: İkinci Dünya ..., a.g.e., 96.

⁹⁴ Oral SANDER: Siyasi Tarih 1914-1994 ..., a.g.e., 237.

⁹⁵ Mehmet ATAY: İkinci Dünya ..., a.g.e., 180.

etmiş ve bu da Amerikan dış politikasında ittifaklar yolunun açılmasını sağlamıştır⁹⁶.

Brüksel Antlaşması üyeleri, Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda, İngiltere'ye ek olarak Kanada, Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç, Portekiz ve de ABD'nin katılımı ile Washington'da imzalanan antlaşma ile 4 Nisan 1949'da NATO kurulmuştur⁹⁷. Sovyet yayılmacılığını Avrupa'da önlemek için kurulmuş bir güvenlik sistemi olan NATO'ya Türkiye daha kuruluş esnasında girmek istemiş fakat coğrafi nedenlerden dolayı bu isteği geri çevrilmiştir⁹⁸. Türkiye'nin 11 Mayıs 1950 tarihindeki müracaatı da kabul edilmemiş, sadece İtalya destek vermiştir. Önceleri Amerikan yönetimince fazla ciddiye alınmayan Türkiye, 1950'lerin başlarında istediği Amerikan desteğini bulmuş fakat bu sefer de karşısına diğer Avrupalı devletler çıkmıştır. Başta İngiltere olmak üzere Avrupalı devletler Türkiye'nin üyelik teklifine karşı çıkmıştır. İngiltere, Türkiye için Orta-Doğu'da kuracağı bir paktı düşünmekte, böylece kendi çıkarlarını korumayı hedeflemektedir. Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan Norveç, Belçika, Hollanda ve Danimarka gibi Avrupa ülkeleri ise sebep olarak, Türkiye'nin üyeliğine kızacak olan Sovyetlerin kendilerine saldırma riskini göstermekteydiler⁹⁹. Ayrıca sanayii çok zayıf olan Türkiye'nin kendilerine yük getireceğinden ve birliği zayıflatacağından da endişe duymaktaydılar¹⁰⁰. Türkiye ise, Arapların İsrail konusundaki kırınlıkları giderilmedikçe ve Mısır ile İngiltere arasındaki 1936 tarihli antlaşmanın yerine geçecek bir çözüm yolu bulunmadıkça bir "Akdeniz Savunma Paktı'nın" kurulamayacağını belirterek İngiltere'ye cevap verirken¹⁰¹, diğer endişede olan Avrupa ülkelerine de gerek kendinin gerekse Avrupa'nın güvenliği için Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin şart olduğunu belirtmiştir. 11 Ağustos 1950'de

⁹⁶ Fahir ARMAOĞLU: Belgelerle..., a.g.e., 188; Hüseyin BAĞCI: "Türkiye'nin NATO Üyeliğini...", a.g.m., 4.

⁹⁷ Oral SANDER: Siyasi Tarih 1914-1994 ..., a.g.e., 239.

⁹⁸ Hüseyin BAĞCI: Türk Dış Politikasında..., a.g.e., 11.

⁹⁹ Fahir ARMAOĞLU: Belgelerle..., a.g.e., 181; Burcu BOSTANOĞLU: Türkiye-ABD ..., a.g.e., 385.

¹⁰⁰ Hüseyin BAĞCI: Türk Dış Politikasında..., a.g.e., 18; Hüseyin BAĞCI: "Türkiye'nin NATO Üyeliğini...", a.g.m., 11.

¹⁰¹ Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri..., a.g.e., 71.

NATO'ya ikinci kez başvuruda bulunan Türkiye'nin talebi, 1950 Eylülünde toplanan Bakanlar Konseyince yine kabul görmemiş, yalnız Yunanistan'la beraber Akdeniz'in savunulması için gerekli planlama işlemlerine katılmaya çağırılmıştır¹⁰².

Truman Doktrini ve akabinde yapılan 1947 Yardım Antlaşması, ABD ile Türkiye arasında bir bağ kurulmuşsa da, bu bağ daha önce de bahsedildiği gibi bir ittifak niteliği taşımıyordu. Çünkü antlaşmada ABD'yi askeri yükümlülük altına sokan herhangi bir hüküm yoktu. Türkiye'nin 1951 yılı başlarında ABD'ye 1939 tarihli Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşmasına katılma teklifinde bulunmasındaki amaç da güvenliğini garanti altına almak için ABD ile bir ittifak içerisine girmekti. Ancak ABD bu teklifi de çok sınırlı bir uygulama alanını kapsadığını ileri sürerek reddetmiştir. Kısacası Türk-Amerikan ittifakı söz konusu değildi. Türkiye güvenliğini garanti altına almak için NATO'ya katılmalıydı. Böylece hem ABD hem de diğer Avrupalı devletler ile istediği ittifakı oluşturmuş olacaktı.

NATO 1949 Nisanında kurulduğunda atom silahı ABD'nin tekelindeydi. Fakat Ağustos ayında Sovyetler de ilk atom bombasını patlatmış ve bu olay dengeleri sarsmıştır. NATO'nun kurulduğu dönemde Amerikan askeri yönetimince kabul gören, yeterince güçleninceye kadar NATO Orta-Doğu'yu da kapsayacak şekilde genişlememesiydi¹⁰³. Bu düşünce Türkiye'nin üyeliğine engel teşkil ediyordu. Fakat Doğu Blokuna dahil Balkan ülkelerinin silahlanıyor olması ve Kominform'un 1948 yılında bloktan kopan Yugoslavya'ya karşı yaptığı baskılar NATO'nun güneydoğu kanadının güçlendirilmesini zorunlu kılıyordu. Sovyet tehlikesini fazla önemsememiş ve Türkiye'nin güvenlik kaygılarını fazla dikkate almamış olan ABD, artan Sovyet tehlikesini gördükçe politikasını Türkiye lehinde değiştirmeye başlamıştı. Ayrıca Amerikan hava kuvvetleri uzmanları da Türkiye'nin ittifaka alınmasını önemle istiyordu. Sovyetlerin Batı Avrupa'ya olası saldırıları, Türkiye'den

¹⁰² Mehmet GÖNLÜBOL ve Diğerleri: a.g.e., 228-229; Hüseyin BAĞCI: Türk Dış Politikasında..., a.g.e., 33.

¹⁰³ Hüseyin BAĞCI: "Türkiye'nin NATO Üyeliğini...", a.g.m., 22.

kalkacak Amerikan uçakları ile önlenebilecek, ayrıca bu uçaklar Kafkaslar'daki petrol ve Urallar'daki endüstri bölgelerini bombalayabilecek, böylece caydırıcı bir etki sağlayabilecekti. Türkiye ise bu uçakların konuşlanacağı üsleri ittifaka alınmadığı takdirde kiralamaktan ve/veya kullanıma açmaktan yana değildi¹⁰⁴.

Görünen odur ki ABD, askeri strateji açısından İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerine rağmen Türkiye'yi NATO'ya alma durumundaydı. ABD'nin çevreleme politikası gereği, Sovyetlere yakın topraklarda hava ve istihbarat üslerine ihtiyacı vardı. Bu üslerin Türkiye'de konuşlandırılması fikri önce "Akdeniz Savunma Planları" çerçevesinde düşünülmüş, Türkiye ise üsler karşılığında NATO üyeliğinde direktmişti¹⁰⁵. Tarafsız bir Türkiye, kendi için olduğu kadar Batı için de büyük bir tehlike arz eden muhtemel Sovyet saldırılarını daha da kolaylaştıracaktı. ABD açısından, herhangi bir savaşta Sovyet cephesini genişletmek ve asker sayısı az olan Avrupa'nın karşılaşacağı yükü azaltmak önemliydi ve bu sebeptendir ki Orta-Doğu'ya yakınlığı ve bölge üzerindeki kilit rolü sebepleri ile Türkiye'nin NATO'ya üyeliği gereklidi¹⁰⁶. Muhtemel bir Sovyet saldırısına karşı ABD saldırıyı ilk temas bölgesinde durdurmayı amaçlamakta bu strateji de Türkiye'yi ön plana çıkarmaktaydı. Türkiye'nin üyeliğiyle beraber, NATO'nun güneydoğu kanadı düşman güçlere karşı korunmuş olacak, Sovyet saldırganlığı ve yayılmacılığı bu bölgede sınırlandırılacaktı. Ayrıca NATO'ya maliyeti çok aza gelecek olan yirmi iki Türk birliği NATO'nun caydırma gücüne önemli bir katkı sağlayacak, Türk birliğinin Sovyetlerin güney sınırında bulunması da Sovyetleri Türkiye'ye karşı kullanmak üzere askeri gücünün önemli bir kısmını Orta-Avrupa'dan çekmeye zorlayacaktı. Petrol zengini Orta-Doğu'da Sovyet nüfuzunun genişlemesini durdurma açısından da Türkiye'nin stratejik konumu NATO için ayrı bir kazanç olacaktı. Zaten Türkiye daha önce de somut bir tehlikeden çok algıladığı genel bir Sovyet tehlikesi karşısında Kore'ye asker göndermiş

¹⁰⁴ Haluk ÜLMAN: "NATO ve Türkiye", a.g.m., 149-150.

¹⁰⁵ Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri..., a.g.e., 62.

¹⁰⁶ Oral SANDER: Siyasi Tarih 1914-1994 ..., a.g.e., 79; Burcu BOSTANOĞLU: Türkiye-ABD ..., a.g.e., 396.

ve Batı savunması için önemini ve yerini bir anlamda ispat etmişti¹⁰⁷. Kore Savaşı ile beraber Batı, ABD'nin atom silahı üstünlüğüne rağmen bölgesel savaşların çıkabileceğini anlamış bu da coğrafi konumu itibarıyla Türkiye'yi ön plana çıkarmıştır¹⁰⁸. NATO'nun kurulmasından 14-15 ay sonra patlak veren bu savaşa Türkiye'nin bir askeri kuvvetle katılması ve gösterdiği başarılar üyelik yolunu da açmış ve hızlandırmıştı¹⁰⁹.

15 Mayıs 1951 tarihinde ABD, Türkiye'nin NATO'ya üyeliğiyle ilgili olarak Fransa ve İngiltere'ye resmi bir teklifte bulunmuştur¹¹⁰. Menderes Hükümeti de, Türkiye'nin NATO'ya alınması halinde Orta-Doğu'da müttefiki İngiltere'nin istediği aktif rolü oynamaya hazır olduğunu bildirmesi üzerine İngilizlerin tutumunda bir yumuşama olmuştur. İngiltere, Orta-Doğu'daki milliyetçilik hareketlerinin artması ve İran'da çıkan olaylar nedeni ile zaten rahatsızdır. Türkiye'nin beyanı ve ABD'nin teklifi üzerine 18 Temmuz 1951'de İngiltere, Orta-Doğu'da istediği rolü oynaması koşulu ile, Türkiye'nin NATO'ya girmesine yeşil ışık yakmıştır. Bunun üzerine Türkiye 3 Ağustos 1951'de üyelik için tekrar başvurmuş, 15-20 Eylül 1951'de Ottawa'da toplanan NATO Bakanlar Konseyi Türkiye ile Yunanistan'ın üyeliğe davet edilmesine karar vermiştir¹¹¹. 17 Ekim 1951 tarihinde Londra'da yapılan Bakanlar Konseyi toplantısında protokol imzalanmış ve Türkiye ile Yunanistan NATO'ya kabul edilmiştir. Ve nihayet 18 Şubat 1952'de TBMM, 404 kabul oyuna karşı sıfır ret ve sadece bir çekimser oyla¹¹² Kuzey Atlantik Antlaşmasını ve Protokolü kabul ederek üyeliği kesinleştirmiştir¹¹³.

TBMM'nin 18 Ekim 1952'de yaptığı toplantı ile Kuzey Atlantik Antlaşmasına istinaden Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) NATO'nun askeri teşkilatına katılması için gerekli çalışmalar başlatılmıştır. Türkiye'de çalışma

¹⁰⁷ Burcu BOSTANOĞLU: *Türkiye-ABD ...*, a.g.e., 390.

¹⁰⁸ Ömer KÜRKÇÜOĞLU: *Türkiye'nin Arap Orta-Doğusu'na Karşı Politikası(1945-1970)*(Ankara: Sevinç Matbaası, 1972), 42.

¹⁰⁹ Fahir ARMAOĞLU: *Belgelerle...*, a.g.e., 181.

¹¹⁰ Hüseyin BAĞCI: "Türkiye'nin NATO Üyeliğini...", a.g.m., 25

¹¹¹ Ömer KÜRKÇÜOĞLU: *Türkiye'nin Arap...*, a.g.e., 43-45.

¹¹² Nasuh USLU: "1947'den Günümüze...", a.g.m., 214.

¹¹³ Antlaşmanın metni için Bkz. Düstur, Üçüncü Tertip, c.33, 314-315.

yapan ABD yetkilileri İzmir Limanı'nı NATO'nun güneydoğu karargahı için seçmişlerdir. Türkiye'nin NATO komuta zincirindeki yeri de şu şekilde belirlenmiştir: Türkiye, Avrupa Yüksek Müttefik Komutanının (SACEUR) emri altında ve karargahı Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargahı (SHAPE) olan "Avrupa Komutanlığı" tarafından korunacaktır. Türkiye'nin kara, hava ve deniz bölgeleri iki komutanlık arasında bölünmüştür. Bunlardan ilki olan Napoli'de konuşlu Güney Avrupa Müttefik Kuvvetleri Başkomutanlığı'nın (CINCSOUTH) İzmir'de bir alt komutanlığı kurulmuştur. Burası Güneydoğu Avrupa Müttefik Kuvvetleri Komutanlığıdır. İkincisi ise Malta'daki Akdeniz Müttefik Kuvvetleri Başkomutanlığıdır ki (CINCAFMED) bunun da Ankara'da "Doğu Akdeniz Komutanlığı" adı altında bir alt komutanlığı kurulmuştur. Ancak bu komutanlıklar sadece savaş durumunda hareket yetkisine sahiptir.¹¹⁴ Bu tarihten sonra NATO bağlantısı artık, Türkiye ile ABD arasındaki bütün askeri ilişkilerin üzerine oturduğu bir zemin teşkil edecek ve ilişkilerin çerçevesini belirleyecektir.

NATO'ya dahil olmasından hemen sonra NATO kapsamında Türkiye'de görev yapacak müttefik kuvvetlere dahil askeri personelin tabi olacağı statüyü her bakımdan düzenleyen ve bu gün de hala yürürlükte olan bir dizi antlaşma yapılmıştır. Bunlar¹¹⁵:

- 10 Mart 1954 tarihli NATO'ya Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Antlaşma,
- Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatının, Milli Temsilcilerin ve Milletlerarası Personelin Statüleri Hakkında Antlaşma,
- Kuzey Atlantik Antlaşması Mucibinde Kurulmuş Olan Milletlerarası Askeri Karargahların Statüsüne Mütteallik Protokol.

Bütün NATO üyelerinin taraf olduğu bu antlaşmalardan başka Türkiye'nin aynı dönemde ABD ile imzaladığı ikili düzenlemeler de mevcuttur. Bunlar :

- Kuvvetlerin Statüsüne Dair Antlaşmanın Tatbikine Mütteallik Antlaşma,

¹¹⁴ Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri..., a.g.e., 82.

- Türkiye'de Vazifeten Bulunan Bütün Askeri Personeline Kuvvetlerin Statüsüne Dair Antlaşmanın Tatbik Edileceğine Dair Antlaşma,
- Vergi Muafiyet Antlaşması¹¹⁶,
- 23 Haziran 1954 Tarihli Askeri Kolaylıklar Antlaşması,
- 25 Nisan 1955 tarihli Savunma Kolaylıkları Yardım Programına Ait Antlaşma,
- 10 Haziran 1955 tarihli Atom Enerjisi Antlaşması¹¹⁷,
- 25 Mayıs 1955 tarihli Ortak Savunma Yardım Programına Göre Verilen Artık Teçhizat ve Malzemenin Kullanılmasına Ait Antlaşma¹¹⁸.

B.NATO Sonrası İlişkiler

1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti vaat ettiği ekonomik plan ve projeleri uygulamaya koyabilmek ve Türk ordusunun modernleştirilmesi de dahil olmak üzere askeri harcamalarını karşılayabilmek için Amerikan askeri ve ekonomik yardımına güvenmekteydi. Türk yöneticilerinin ABD ile savunma ilişkilerine girme ve NATO'ya katılmada çok istekli olmalarının nedenlerinden birisi de hiç şüphesiz Amerika'dan alınacağını düşündükleri bu yardımlardı. Ülke savunmasını genelde NATO'ya özelde ise Amerikan yardımlarına bağlayan Türkiye'nin iktidara gelen partilerinin öncelikli hedefi bu yardımların sürdürülmesi ve mümkün olduğu taktirde arttırılması olmuştur¹¹⁹. Fakat bu yardımlar hiçbir zaman istenildiği kadar olmamış ve ilişkilerde hep sorunlara sebep olmuştur¹²⁰.

Türkiye NATO'ya katılması ile birlikte koyu bir Amerikan politikası izlemiş ve Amerika ile ikili ilişkilerini tam bir ittifak düzeni içinde yürütmüştür. NATO, Türk yöneticileri için Türkiye'nin güvenliğini sağlayan bir ittifak

¹¹⁵ Metinler için bkz. Fahir ARMAOĞLU: *Belgelerle...*, a.g.e., 194-230.

¹¹⁶ Antlaşmanın metni için Bkz. Düstur, Üçüncü Tertip, c.35, 1969-1980.

¹¹⁷ Antlaşmanın metni için Bkz. Düstur, Üçüncü Tertip, c.38, 76.

¹¹⁸ Osman Metin ÖZTÜRK: "Türkiye'deki ABD Askeri Varlığı Üzerine Bir değerlendirme", *Bilim Yolu Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.1 (1998), 113.

¹¹⁹ Haluk GERGER: "Türk-Amerikan ...", a.g.e., 14.

¹²⁰ Nasuh USLU: "1947'den Günümüze...", a.g.m., 205.

örgütünden ziyade ABD ile askeri, ekonomik ve toplumsal ilişkilere biçim veren bir yapı olarak görülmüş, bu sebeple de ABD ile NATO özdeş tutulmuştur¹²¹. Bu özdeşlik ABD stratejilerinin NATO stratejisi olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur.

Türkiye'nin NATO'ya girişini tescil eden Şubat 1952 NATO Bakanlar Konseyi Lizbon toplantısında ayrıca Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyinin NCS 68 raporu da kabul edilmiştir. "Sınırlı Savaş Stratejisi" olarak da kabul edilen bu rapor ile ABD, müttefik ordularındaki askeri varlığını arttıracak ve bu ülkelerin ordularının güçlenmesine yardım edecekti. ABD'nin stratejik düşüncesi şu şekilde idi; olması muhtemel bir savaş, ABD'nin ekonomi ve endüstri merkezlerine bir saldırı ile başlayacaktır. Bunu engellemenin yolu ilk saldırıyı başka noktalara çekmek ve böylece ABD'nin karşı saldırı yapabilmesine imkan sağlamaktır. ABD'nin bu tutumu karşı blok olarak algılanan Sovyetler ve peyklerine coğrafi yakınlığı sebebi ile Türkiye'nin de içinde bulunduğu kenar kuşak ülkelerini ön plana çıkarmaktaydı. Daha önce de bahsedildiği gibi Türkiye, ABD kuvvetlerine üs sağlayacak bu da ABD'ye hava üstünlüğü kazandıracaktı. Ayrıca muhtemel bir saldırı karşısında Türkiye elindeki geniş ordusu ile bir sünger görevi görecekti böylece savaşın sınırlı bir bölgede tutulması ve genel bir savaşa dönüşmesi engellenecekti. Böylece ABD ilk saldırıdan kurtulduğu gibi karşı saldırı için de zaman kazanmış olacaktı. Fakat bu strateji Türkiye'nin istediği, herhangi bir Sovyet saldırısına karşı tüm NATO unsurlarının katılmasını istediği "Kütleli Karşılık" anlayışına uymuyordu. Bununla beraber ABD'nin iki yıl sonra benimsediği strateji Türkiye'nin bu isteğine cevap verir nitelikteydi. ABD'nin atom silahlarındaki üstün başarıları neticesinde 1953 yılı sonlarına doğru NSC 162 raporu yayımlanarak ABD'nin yeni stratejisi belirlenmiştir. ABD bu yeni strateji ile düşmanı hem sınırlı hem de genel bir savaştan elindeki termonükleer silahlar ile caydırmayı hedeflemiştir. NSC 162 raporu kütleli karşılık stratejisinin temelini oluşturmuştur. Nitekim rapor Aralık 1954'te NATO'nun yeni stratejisi olarak kabul edilmiştir. Bu sebeptendir ki SHAPE,

¹²¹ Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri..., a.g.e., 84.

taktik atom silahlarıyla yeniden organize edilmiştir¹²². Fakat 1957 yılında Orta-Doğu'da yaşanan olaylar ve nükleer silah teknolojisindeki yenilikler¹²³ "dehşet dengesi" kavramının ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Dehşet dengesi kavramı herhangi bir çatışma anında her iki tarafın da nükleer güç kullanımını engelleyecekti¹²⁴. Dolayısıyla ABD'nin ve de NATO'nun, kütleli karşılık stratejisi de değişmeliydi. ABD'nin benimsediği yeni strateji kendini 1961 yılında göstermiştir. ABD'nin 1961 yılında benimsediği "Esnek Karşılık"¹²⁵ yani sabit bir üsse bağlı olmayan karşılık stratejisi, her ne kadar Türkiye istemese de¹²⁶, 1967 yılında NATO'nun stratejisi olarak da benimsenmiştir¹²⁷.

Türkiye'nin, NATO çerçevesinde Amerika ile olan ittifakı sebebi ile birçok kazanımları oldu ise de, beraberinde iki önemli olumsuzluğu da yaşamıştır. İlki, "Türk dış politikası eşittir Türk-Amerikan ilişkileri" anlayışının ortaya çıkması¹²⁸, Türkiye'nin bir anlamda Amerikan ipoteği altına girmesi anlamına geliyordu ki bu da bağımsız Türkiye anlayışına ters düşüyordu. İkinci olumsuzluk ise, sonraki bölümlerde ayrıntısı ile üzerinde durulan, Türkiye'deki bir takım askeri üs ve tesislerin Amerika'nın kullanımına açılması ve bu çerçevede ABD'ye kapitülasyon benzeri imtiyazların tanınmasının¹²⁹ yarattığı sorunlardır. Bu üs ve tesisler nedeniyle artık Türkiye için bloklar arası herhangi bir savaşta, savaş dışı kalması ve/veya tarafsız bir politika izlemesi mümkün olamayacaktı¹³⁰. Türk-Amerikan ilişkilerinin başladığı ilk dönemlerde bu iki olumsuzluk pek göze batmazken ilişkilerin bozulmaya başladığı 1960'larda başat sorunlar olarak kendini gösterecektir.

¹²² Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri..., a.g.e., 84-93.

¹²³ Polaris denizaltılarının kara üslerine duyulan gerekliliği azaltmıştır.

¹²⁴ Haluk ÜLMAN: "NATO ve Türkiye", a.g.m., 154.

¹²⁵ Esnek Karşılık stratejisi gereği savaşan taraflar nükleer silahlarını mümkün olduğunca kullanamayacak, ancak seçilmiş hedeflere zorunlu kalındığı durumlarda saldırabilecek.

¹²⁶ Haluk ÜLMAN: "NATO ve Türkiye", a.g.m., 157.

¹²⁷ Burcu BOSTANOĞLU: Türkiye-ABD ..., a.g.e., 346; Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri..., a.g.e., 150.

¹²⁸ Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri..., a.g.e., 84.

¹²⁹ Fahir ARMAOĞLU, "Yarım Yüzyılın..." a.g.t., 425.

¹³⁰ Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri..., a.g.e., 84.

1.Orta-Doğu Gelişmeleri

Yugoslavya'nın 1948 yılında komünist bloktan kopmasına Sovyetler tepki göstermiş ve Tito yönetimine baskı uygulamaya başlamıştır. Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olarak kabul edilmesinden sonra ABD'nin amacı gerek Sovyetlerin Yugoslavya'ya yaptığı baskıları azaltmak gerekse Atlantik İttifakının güneydoğusunun emniyetini sağlamak için Balkanlar'da bir pakt oluşturmak olmuştur. ABD'nin bu düşüncesini Türkiye'nin de desteklemesi ile 9 Ağustos 1954 yılında Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'nın katılımı ile Balkan Paktını kuran "Balkan Askeri İttifak Antlaşması" imzalanmıştır. Balkanlar'daki güç boşluğunu doldurmak ve bir güven ortamı sağlamak için kurulmuş olan pakt üye ülkelerinin görüş ayrılıkları sebebi ile istenilen verimi sağlayamamıştır. Sovyetler, Stalin'in ölümünden sonra Yugoslavya politikasında değişikliğe gitmiş ve yakınlaşmaya başlamıştır. Bu durum Yugoslavya'nın pakta karşı ilgisinin azalmasına sebep olmuştur. Kıbrıs meselesi de Türk-Yunan ilişkilerini bozmuş, Türkiye yeniden tarafsızlık politikasına yönelmiştir. Bu şartlar pakt istenilen verimi sağlayamadığı gibi daha başlangıcında ölü duruma geçmiştir¹³¹.

Balkanlar'da bu gelişmeler yaşanırken Orta-Doğu'da da güvenlik yapılanmaları ile ilgili hareketler yaşanmıştır. Bağdat Paktı, bu anlamda Orta-Doğu'da girişilen hareketlerin başında gelmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi Türkiye'nin NATO üyeliği önündeki en büyük engeli İngiltere teşkil ediyordu. İngiltere Orta-Doğu'daki mevcut konumunu koruyabilmek için Arap devletleri ile ikili ilişkilerinin üzerine dayanacağı bir bölge örgütü kurmayı amaçlamakta, Türkiye'den de bu örgütte liderlik rolünü üstlenmesini istemekteydi¹³². ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye 13 Ekim 1951 tarihinde Mısır başta olmak üzere başlıca Arap ülkelerine bir bölge örgütü kurulması konusunda görüşlerini bildirmişlerdir¹³³. Plana göre; bir İngiliz generalin

¹³¹ Hüseyin BAĞCI: *Türk Dış Politikasında...*, a.g.e., 54-55.

¹³² Fahir ARMAOĞLU: "Amerikan Belgeleri ile Orta-Doğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paktı'na 1951-1955", *Belleken*, c.59, s.224 (Nisan 1995), 193.

¹³³ İsmail SOYSAL: "1955 Bağdat Paktı", *Belleken*, c.55, s.212 (Nisan 1991), 179.

komutası altında Türkiye ve Yunanistan'la birlikte diğer Arap ve Akdeniz ülke kuvvetleri bir araya getirilecek ve böylece bir Orta-Doğu Komutanlığı (MEC) oluşturulacaktı. Fakat MEC oluşumunda Mısır'ın itirazı bir sonuç alınmasını engellemiştir. Bunun üzerine ortak planlama temeline dayalı daha esnek bir Orta-Doğu Savunma Örgütü (MEDO) oluşturulmaya çalışılacaktır. Oluşturulmaya çalışılan bu örgüt de Mısır'daki İngiliz üssü ve İsrail konusu gibi sebeplerle Arapların muhalefeti ile karşılaşmış ve başarısızlığa uğramıştır¹³⁴.

Sovyetlerin Orta-Doğu'ya yayılma olasılığı ABD'yi, Sovyetlerin Orta-Doğu'lu komşularını Batı tarafından desteklenen bir savunma örgütü içinde bir araya getirmeye sevk etmiştir. Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütünün (South-East Asian Treaty Organisation, SEATO) kurulmasından sonra Sovyetleri çevreleme politikasını tamamlayacak tek yer olan Türkiye ile Pakistan arasında kalan boşluğun söz konusu olan bu savunma örgütü ile tamamlanması düşünülmüştür¹³⁵. Dönemin Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles, Türkiye, İran, Pakistan ve Suriye'den oluşacak "Kuzey Kuşağı" fikrini benimsetmesi ile ABD Hükümeti söz konusu paktın oluşturulması için harekete geçmiştir¹³⁶. Balkan Paktının kardeşi gibi düşünülen pakt Türkiye'yi ön plana çıkarmıştır. Orta-Doğu'da liderlik rolünü üstlenmeye niyetli olan Menderes'in¹³⁷ ABD politikalarına destek vermesi ile de çalışmalar başlatılmıştır. Yapılan girişimler sonucu ilk olarak 2 Nisan 1954 tarihinde Türkiye ile Pakistan arasında Karaçi'de "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" imzalanmış, 12 Haziranda da yürürlüğe girmiştir¹³⁸. Fakat bu antlaşma, ABD destekli olması sebebi ile Arap ülkelerinin tepkisi ile karşılaşmıştır. Yine de ABD desteğini alan Türkiye yoluna devam etmiş ve 24 Şubat 1955 tarihinde Irak ile Bağdat Paktı'nı kuran antlaşmayı imzalamıştır¹³⁹. Antlaşma 26

¹³⁴ Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 107-110; Fahir ARMAOĞLU: "Amerikan Belgeleri ile Orta-Doğu ...", a.g.m., 193-223, İsmail SOYSAL: "1955 Bağdat Paktı", a.g.m., 181-185, Hüseyin BAĞCI: *Türk Dış Politikasında...*, a.g.e., 67.

¹³⁵ Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 111.

¹³⁶ İsmail SOYSAL: "1955 Bağdat Paktı", a.g.m., 180.

¹³⁷ Hüseyin BAĞCI: *Türk Dış Politikasında...*, a.g.e., 62.

¹³⁸ Antlaşmanın metni için bkz. Düstur, Üçüncü Tertip, c.36, 1719.

¹³⁹ Antlaşmanın metni için bkz. Düstur, Üçüncü Tertip, c.36, 422-425.

Şubatta TBMM'ce görüşülerek onaylanmış, 15 Nisanda da antlaşma belgelerinin Ankara'da değişimiyle yürürlüğe girmiştir¹⁴⁰. Bağdat Paketi'na 4 Nisanda İngiltere, 23 Eylülde Pakistan ve 3 Kasımda da İran katılmış, pakt bölgesel bir örgüt haline dönüşmüştür.

Bağdat Paketi, Orta-Doğu ülkelerini Sovyet yayılcılığına karşı Batının, özellikle ABD'nin, desteği ile bir araya getirecek askeri bir örgüt olarak kurulmuştur. Fakat katılan üyelerin katılma amaçları, beklentileri ve tehdit algılamalarındaki farklılık paktın sağlıklı işleyişini etkilemiştir. İngiltere, bölgedeki stratejik düzenini (Kanal Üssünü, Irak ve Ürdün'deki hava üsleri, tesisleri ve ayrıcalıklarını) korumak ve sağlamlaştırmak, bunu yaparken de Arap kamuoyunun tepkisini bertaraf etmek için paktı iyi bir fırsat olarak görüyordu. Pakistan, Batı destekli bölgesel ittifaklara katılmaya istekliydi fakat kendini korumaya çalıştığı ülke Sovyetler değil Hindistan'dı. Bu pakt sayesinde yapılacak Amerikan yardımları ile ordusunu güçlendirebilecek, Keşmiş sorunu yüzünden gerginlik içinde olduğu Hindistan'a karşı bir avantaj sağlayacaktı¹⁴¹. Irak ve İran'ın örgüte üye olması ise Sovyetlere karşı savunmalarını sağlamaktan çok Batıdan ekonomik ve askeri yardım almaya yönelikti. İran aynı zamanda eski tarafsızlık ve geleneksel politikasından vazgeçmekte ve yeni sistemine adapte olmaya çalışmaktaydı. Bunu yaparken de olası tehditlere ve tehlikelere Batının silah ve desteği ile karşı koyabileceğini düşünüyordu. Türkiye ise, Batının temel savunma örgütü olan NATO'ya katılarak zaten güvenliğini garanti altına almıştı. O dönem için savunmasını güçlendirme amacıyla Orta-Doğu'da başka bir örgüte fazlaca ihtiyaç duymamaktaydı ve geleneksel politikası da zaten Orta-Doğu sorunlarına karışmama yönündeydi. Fakat Orta-Doğu'da Batı tarafından gerçekleştirilen çalışmalar Türk dış politikasındaki ağırlığın bu bölgeye kaymasına vesile olmuştur¹⁴². ABD politikasına eşgüdümle çalışmak da zaten dönemin Türk dış politikasının ana unsuruydu. Amerika'dan almayı düşündüğü askeri ve ekonomik yardımlar ve Batı ile bütünleşme yolundaki

¹⁴⁰ İsmail SOYSAL: "1955 Bağdat Paketi", a.g.m., 201-202.

¹⁴¹ İsmail SOYSAL: "1955 Bağdat Paketi", a.g.m., 222-225.

genel politikası Türkiye'nin böyle bir maceraya atılmasına yetiyordu.

ABD, Bağdat Paketi'nin oluşumunda başı çekmiş olsa, değişik zaman ve durumlarda pakt üyelerini desteklese ve faaliyetlerine katkıda bulursa da Orta-Doğu'daki çok yönlü çıkarları bölgedeki gruplaşmalara katılmasını engellemiş bu sebeple de Bağdat Paketi'na hiçbir zaman tam üye olmamıştır. Burada sözü edilen husus İsrail'i kapsamaktaydı. Nitekim Başkan Eisenhower, İsrail'in korunmasını tam olarak sağlamadan ABD'nin pakta üyeliğinin mümkün olamayacağını belirtmiştir. Bunla beraber İsrail'e güvence verildiği takdirde Irak'ın paktan uzaklaşması söz konusu olabilecekti. Bu ikilem ABD'yi Bağdat Paketine üyelikten alıkoymuştur¹⁴³.

İngiltere'nin Süveyş Kanalı boyunca yerleştirilmiş üssünde 80 bin askeri bulunmaktaydı. ABD ile 1954'te yaptığı görüşmeler sonucunda Süveyş Kanalından askerlerini çekeceğini açıklamıştır¹⁴⁴. İngiltere ile Mısır Süveyş Kanalı Üssünün Mısır'a terki konusunda 27 Temmuz 1954 tarihinde anlaşmışlardır. 19 Ekimde imzalanması ile yürürlüğe giren bu antlaşmaya göre, bir saldırı olması halinde üs İngiltere'ye bırakacaktı¹⁴⁵. Nil Nehri üzerinde planladığı baraj için ABD, İngiltere ve Dünya Bankasının vermeyi vaadettiği kredileri iptal etmesine kızan Mısır, Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini açıklamıştır. Yapılan konferanslar ve ikili görüşmelerden bir sonuç alınamaması üzerine 29 Ekim 1956'da İsrail Mısır'a savaş ilan etmiştir. Ertesi gün İngiltere ve Fransa, İsrail'i desteklediklerini açıklayarak Mısır'a savaş ilan etmiş ve Süveyş Kanalı bölgesine asker göndermiştir¹⁴⁶. Bu olay Bağdat Paketi'nin varlığı için tehlike oluşturan önemli bir gelişmeydi. Kriz sırasında Türkiye, Amerika ile paralel bir politika takip etmiş, paktın diğer Müslüman üyeleriyle birlikte Mısır'a karşı gerçekleştirilen girişimleri kınamıştır. Fakat

¹⁴² Ömer KÜRKÇÜOĞLU: *Türkiye'nin Arap...*, a.g.e., 72.

¹⁴³ İsmail SOYSAL: "1955 Bağdat Paketi", a.g.m., 204-205.

¹⁴⁴ Henry KISSINGER: a.g.e., 493.

¹⁴⁵ İsmail SOYSAL: "1955 Bağdat Paketi", a.g.m., 193.

¹⁴⁶ Ömer KÜRKÇÜOĞLU: *Türkiye'nin Arap...*, a.g.e., 89.

Türkiye başta olmak üzere Bağdat Paktı üyeleri İngiltere'ye direkt cephe almaktan kaçınmış ve karşı çıkışları da sınırlı olmuştur¹⁴⁷.

Süveyş Bunalımı BM çerçevesinde gerçekleştirilen bir dizi girişim sonucu çözümlenmiş, 3 Aralık 1956 tarihinde İngiltere ve Fransa, 1 Mart 1957 tarihinde de İsrail geri çekileceklerini açıklamışlardır. Orta-Doğu'daki bu gelişmeler İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki mevcut etkilerine büyük bir darbe vurmuş ve bölgeden tamamen çekilmeyi düşünmelerine sebep olmuştur. 1954 tarihli İngiltere-Mısır Kanal Antlaşmasına 1 Ocak 1957'de son verilmiş, İngiltere de bölgedeki varlığını çekmeye başlamıştır. Öyle ki 1970'li yıllara gelindiğinde Kıbrıs haricindeki Orta-Doğu'daki tüm üs ve tesislerini terk etmiş ve sorumluluklarını ABD'ye devretmiştir¹⁴⁸.

İngiltere'nin etkisini yitirmesi bölgede bir boşluk yaratmış ve bu da Sovyetleri hareketlendirmiştir. Sovyetlerin Orta-Doğu ülkeleri ile ilgilenmesi ve Suriye ile yakın ilişki içine girmesi ABD'yi endişelendirmeye başlamıştı. Kendini güvensiz hisseden Bağdat Paktı üyelerinin de ABD'yi resmen pakta katılması yönünde sıkıştırmaya başlamaları üzerine Başkan Eisenhower, Orta-Doğu'da ABD'nin girişimde bulunması gerektiğine karar vermiş ve kendi adı ile anılan doktrini açıklamıştır¹⁴⁹. Doktrininde Eisenhower, bağımsızlığını korumak için ekonomik kalkınma çabası içine giren Orta-Doğu ülkelerine ekonomik yardım yapmak, bunlardan isteyenlerine askeri yardımda bulunmak ve yine istemeleri halinde komünizm tehlikesine karşı ABD Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılmasını öngörmekteydi. Ayrıca Eisenhower kongreden üç yıl süre ile her yıl 200 milyon Dolar harcama yapma yetkisi de istemiştir. ABD Kongresince 9 Mart 1957'de kabul edilen doktrini, Türkiye, İran, Irak ve Pakistan desteklediklerini ilan etmiş, Mısır liderliğindeki diğer Arap devletleri ise protesto etmişlerdir¹⁵⁰.

¹⁴⁷ Ömer KÜRKÇÜOĞLU: *Türkiye'nin Arap...*, a.g.e., 96-98.

¹⁴⁸ İsmail SOYSAL: "1955 Bağdat Paktı", a.g.m., 215.

¹⁴⁹ Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 125; Başkan Eisenhower'ın 5 Ocak 1957 tarihinde Kongreye sunduğu mesajın metni için bkz. Fahir ARMAOĞLU: *Belgelerle...*, a.g.e., 240-248.

¹⁵⁰ Ömer KÜRKÇÜOĞLU: *Türkiye'nin Arap...*, a.g.e., 115.

Eisenhower Doktrini iki anlamda önemliydi. İlki, Truman Doktrininin devamı gibi ve onu tamamlarcasına tüm Orta-Doğu'ya hitap ediyordu. İkincisi ise, İngiltere ve Fransa'nın bölgede bıraktığı boşluğu dolduruyordu. Doktrinin temel amaçları; Sovyet-Suriye yakınlaşmasını engellemek, ABD başta olmak üzere Batı Avrupa'nın ekonomik ve güvenlik çıkarlarını takip etmek ve Orta-Doğu'da Sovyetlere karşı askeri güç dengesini yaratmaktı¹⁵¹. Doktrin ile birlikte ABD, Sovyetler ile Orta-Doğu'da ilk defa karşı karşıya geliyordu. ABD, Süveyş bunalımından sonra Sovyetlerin Orta-Doğu'da prestij kazandığının, İngiltere'nin etkili olamamasının sonucu olarak da komünist hareketlerin çoğalmaya başladığının farkındadır. Doktrin ile beraber ABD İngiltere'nin zorunlu olarak bıraktığı boşluğu doldurmayı ve Batı için önemli olan petrolün Sovyet tekeline geçmesini önlemeyi amaçlamıştır¹⁵². Doktrinin istenilen sonucu doğurduğu söylenemez fakat şu bir gerçektir ki Soğuk Savaşı yeniden hızlandırmıştır¹⁵³.

ABD'yi Orta-Doğu'ya tam olarak sokan Eisenhower Doktrini Türk-Amerikan ilişkilerinde de yeni bir dönemi başlatmıştır. Doktrin Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmıştır¹⁵⁴. ABD doktrini etkili biçimde uygulayabilmek için Orta-Doğu'daki silahlı kuvvetlerini güçlendirmek istemiş, bu amaçla Avrupa'daki birliklerinin nakledilmesi ve yakın bölgelere konuşlanması için üslere ihtiyaç duymuştur. Tüm bu olanlar da haliyle Türkiye'nin önemini arttırmıştır¹⁵⁵. Bu anlamda ABD, Türkiye'ye yardımı arttırmış, savunmasını kuvvetlendirmek amacıyla 1959 yılında Türkiye'de 15 jüpiter füzesi konuşlandırmış ve yine 1959 yılında Türkiye, İran ve Pakistan ile ikili antlaşmalar yapmış, böylece hemen hemen Orta-Doğu'da İngiltere'nin yerini almıştır¹⁵⁶.

1957 yılında çıkan Suriye Krizi ise, Türkiye'nin Bağdat Pakti'nin

¹⁵¹ Oral SANDER: *Türk-Amerikan İlişkileri...*, a.g.e., 149.

¹⁵² Oral SANDER: *Siyasi Tarih 1914-1994 ...*, a.g.e., 274-275.

¹⁵³ Oral SANDER: *Siyasi Tarih 1914-1994 ...*, a.g.e., 276.

¹⁵⁴ Hüseyin BAĞCI: *Türk Dış Politikasında...*, a.g.e., 84.

¹⁵⁵ Abdullah ÖZKAN: *Türkiye'deki Amerika* (İstanbul: Emre Yay., 1993), 34.

¹⁵⁶ Mehmet GÖNLÜBOL ve Diğerleri: a.g.e., 289.

kurulmasından sonra Batı karşıtı bir Arap ülkesiyle doğrudan çatışma olasılığı olan bir anlaşmazlığa düştüğü ilk ciddi olay olmuştur. Suriye'nin, Türkiye ile ABD'yi kendi iç işlerine karışma teşebbüsünde bulunmakla suçlayıp tehditkar davranışlara girmesi ve Temmuz 1957'de Sovyetlerle 500 milyon Dolarlık bir askeri yardım antlaşması imzalaması¹⁵⁷ sonucu, Türkiye Suriye sınırına asker yığmıştır. Olay kısa zamanda NATO, Varşova Paktı ve BM'yi ilgilendiren global bir kriz haline dönüşmüştür. Kriz boyunca ABD Türkiye'yi desteklerken, Arap dünyası aleyhinde olmuştur. ABD'ye göre Suriye komünist denetiminde olup komşuları için tehlike oluşturmaktaydı. Bu sebeple Amerika, Avrupa'da bulunan bazı hava kuvvetlerini İncirlik Hava Üssüne kaydırmış, olası Suriye saldırısı karşısında NATO ve Eisenhower Doktrini'nin Türkiye'nin korunmasında kullanılacağını açıklamıştır. Ayrıca 9 Aralık 1957 günü Türk Hükümeti tarafından yapılan açıklamada da ABD'nin Türkiye'ye "Honest John" ve "Nike" füzeleri vereceği ifade edilmiştir¹⁵⁸.

1957 yılı son aylarına kadar devam eden kriz konusunda bir uzlaşma sağlanamamış fakat herhangi bir çatışma da çıkmamıştır. Öteki Orta-Doğu ülkelerinin çoğunluğunun Suriye'yi bir tehdit olarak görmediklerini açıklamaları ile gergin ortam yumuşamış ve ABD de geri adım atmak zorunda kalmıştır. Ve böylece Eisenhower Doktrini Orta-Doğu'daki ilk ciddi sınavında etkisiz ve başarısız olmuştur¹⁵⁹. Süveyş Bunalımı esnasında ABD, İngiltere ve Fransa'ya karşı sert tutumu neticesinde Mısır başta olmak üzere Arap ülkelerinin takdirini kazanmıştı. Fakat Suriye Krizi ile Arapları tekrar karşısına almıştır. Suriye ile Mısır aralarındaki ittifakı daha da ileriye götürüp 1958 yılında Birleşik Arap Cumhuriyetini kurmuşlardır¹⁶⁰.

Irak'ta 14 Temmuz 1958 tarihinde komünist darbeyle meydana gelen devrimle beraber Orta-Doğu'da karışıklıklar başlamıştır. Darbenin ertesi günü

¹⁵⁷ Fahir ARMAOĞLU: "Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı", *Belleten*, c.60, No.227 (Nisan 1996), 205.

¹⁵⁸ Fahir ARMAOĞLU: *Belgelerle...*, a.g.e., 253.

¹⁵⁹ Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 131; Oral SANDER: *Siyasi Tarih 1914-1994 ...*, a.g.e., 277.

¹⁶⁰ İsmail SOYSAL: "1955 Bağdat Paktı", a.g.m., 219.

Lübnan Hükümeti ABD'den, Ürdün Hükümeti de hem ABD hem de İngiltere'den yardım istemiştir. Bu istekler üzerine ABD Lübnan'a, İngiltere de Ürdün'e asker göndermiştir. ABD 5.000 askerini acil müdahalede kullanmak üzere İncirlik Üssüne göndermiştir. Türkiye, İngiltere ve ABD'nin Orta-Doğu'daki bu faaliyetlerini olumlu karşılamış ve desteklemiştir. İngiltere ve ABD'nin etkisi ile Orta-Doğu'da ortam yatışmış ve nitekim 26 Ekimde ABD, 2 Kasımda da İngiltere askerlerini geri çekmiştir¹⁶¹. Fakat Irak'taki yönetim değişikliği Bağdat Paktı'nın varlığını zedelemiş ve 24 Mart 1959 tarihinde de Irak Hükümeti pakttan çekildiğini açıklamıştır. Irak'ın çekilmesinden sonra Pakt Konseyi 21 Ağustos 1959 tarihinde bir araya gelerek paktın adını Merkezi Anlaşma Örgütü (Central Treaty Organisation, CENTO) şeklinde değiştirme kararı almıştır. Fakat CENTO askeriden ziyade ekonomik bir örgüt olarak faaliyet göstermiştir¹⁶². 11 Mart 1979'da İslam Devrimi sonrası İran CENTO'dan çekilmiştir. Ertesi gün de Pakistan'ın çekilmesi üzerine Türk Dışişleri Bakanlığı 13 Mart 1979 tarihinde CENTO'nun bölgede işlevini yitirdiğini açıklamıştır. Bu Bağdat Paktı ile başlayıp CENTO ile devam eden Orta-Doğu'daki hareketin sonu olmuştur¹⁶³.

Bağdat Paktıyla Orta-Doğu'da Arap devletlerini Sovyetlere karşı birleştirme amaçlanmıştır. Fakat bu sağlanamadığı gibi sonuçta Orta-Doğu ülkelerinin pakta katılan, karşı olan ve tarafsız kalanlar olmak üzere üçe ayrılmalarına ve Sovyet yayılmacılığının etkisine kolayca girebilecekleri bir hal almalarına sebep olmuştur. Arap liderliğine soyunan Mısır da Sovyetlerle yakınlaşmaya başlamıştır¹⁶⁴. Bu sonuçlara bakıldığında paktı Soğuk Savaşın Orta-Doğu bölgesine yayılmasının başlangıcı olarak görmek mümkündür.

Türkiye pakt sayesinde ABD'ye ne kadar sadık bir dost olduğunu bir kez daha göstermiştir. Fakat Arap ülkeleri ile bozulan ilişkileri sebebi ile de etrafındaki potansiyel tehdit unsurlarının artmasına sebep olmuştur. Gerek Balkan Paktının ölü doğması gerekse Bağdat Paktının istenmeyen sonuçlarla

¹⁶¹ Ömer KÜRKÇÜOĞLU: *Türkiye'nin Arap...*, a.g.e., 127-134.

¹⁶² İsmail SOYSAL: "1955 Bağdat Paktı", a.g.m., 220-221.

¹⁶³ İsmail SOYSAL: "1955 Bağdat Paktı", a.g.m., 221.

son bulması Türk dış politikasını etkilemiştir. Türkiye, geleneksel Orta-Doğu meselelerinde ve tartışmalarından uzak durma politikasına geri dönmüş, ABD güdümlü Orta-Doğu macerası sona ermiş ve sonuçta çok yönlü dış politika anlayışı popülaritesini kaybetmiştir¹⁶⁵. Türkiye, 1954 yılında NATO'nun kabul ettiği kütleli karşılık stratejisine istinaden asker sayısını indirebilir ve askeri harcamalarını kısılabildi. Fakat bu dönemdeki Amerikan Orta-Doğu politikası Türkiye'nin herhangi bir kriz durumunda müdahalede bulunmak üzere hazır ve güçlü bir ordu bulundurmasını zorunlu kılıyordu. Kısacası Türk-Amerikan ilişkilerindeki askeri boyut Türkiye'nin ulusal politikasını etkilemiş ve Türkiye ABD'nin paralelinde hareket etmiştir.

2.U2 Uçuşları

U2 olayı, Amerikan yöneticilerinin, Sovyetlerin 1949 yılında atom tekeli ortadan kaldırmasından sonra duymaya başladıkları derin güvensizliğin doğrudan bir sonucudur¹⁶⁶. ABD, Sovyetler hakkında bilgi edinmek amacı ile U2 keşif uçaklarını geliştirmiştir. Bu uçaklar 3.000 mil menzilli idi ve 30 bin metre yükseklikte uçabiliyor, sahip olduğu çok güçlü kameralar ile de çok önemli istihbarat bilgilerinin elde edilmesine olanak sağlıyordu. 1957 Ekiminde Sovyetler ilk füzeyi ve bunun taşıdığı uyduyu uzaya fırlatmakla stratejik bir üstünlük ele geçirmiştir¹⁶⁷. Gelişen bu silah teknolojisi ABD'yi karşı kutup hakkında daha fazla bilgi toplamaya sevk etmiş ve bu bilgiler ABD'nin stratejik planlarında büyük önem kazanmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'ni gözetlemek için yapılan uçuşlar ilk olarak 1956 yılında İngiltere, Almanya, Japonya ve Türkiye'de başlamıştır. Türkiye'deki uçuşlar Türk Genel Kurmayı bilgisi dahilinde İncirlik Hava Üssüne dört Amerikan U2 uçağının 1956 Ağustosunda getirilmesi ile başlamıştır¹⁶⁸.

¹⁶⁴ Fahir ARMAOĞLU: *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi...*, a.g.e., 493.

¹⁶⁵ Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 132.

¹⁶⁶ Oral SANDER: *Siyasi Tarih 1914-1994 ...*, a.g.e., 286.

¹⁶⁷ Fahir ARMAOĞLU: *Belgelerle...*, a.g.e., 261.

¹⁶⁸ Oral SANDER: *Türk-Amerikan İlişkileri...*, a.g.e., 192.

Dünya 3 Mayıs 1960'da Rus lider Kruşçev'in, Sovyet hava sahasında bir Amerikan casus uçağının Rus birliklerince 1 Mayısta düşürüldüğünü açıklamasıyla U2 uçuşlarından resmen haberdar olmuştur. Uçak Türkiye'deki İncirlik Hava Üssünden kalkmış ve Pakistan üzerinden Norveç güzergahını takip etmekteydi. Amerikalılar başta bu olayı yalanlasalar da pilotun Sovyetlerin elinde olduğunu öğrendiklerinde durumu kabullenmişler ve uçağın istihbarat amacı ile kullanıldığını itiraf etmişlerdir. Sovyetler bu olaya karşı kızgınlıklarını alenen dile getirmiş ve bu uçuşların yapıldığı üsleri ve bu üslerin bulunduğu ülkeleri tehdit etmiştir. Türkiye de bu tehditten nasibini almıştır¹⁶⁹.

Türkiye, U2 uçuşlarına Amerikan kuvvetlerinin bilimsel nitelikli uçuşlar yapması amacı ile izin vermiştir. Fakat kamuoyundaki genel kanı bu olayda olduğu gibi genel olarak Türkiye'nin U2 uçuşlarının niteliği hakkında tam bilgisinin olmadığıdır¹⁷⁰. Yine de Türk yöneticilerinin olay hakkındaki tutumu Amerika lehinde olmuş, bununla beraber uçağın Peşaver'den Norveç'e uçmakta olduğunu ve bu sebeple de Türkiye'nin sorumlu tutulamayacağını açıklamışlardır. Ayrıca Rus lider Kruşçev'e de Paris'te yapılacak Sovyet-Amerikan görüşmelerini sabote etmek için bu olayı kullandığı sebebi ile kızmışlar ve çıkan gerginlikten yine onu suçlamışlardır. Türk yetkililerin Amerikalılara kızdıkları tek husus ise uçuşun tarihinin 1 Mayıs olmasıydı. Sovyet-Amerikan Paris görüşmeleri 16 Mayısta başlamıştır. Fakat, U2 hadiselerinin neden olduğu gerginlik sebebi ile Kruşçev toplantıyı iki gün sonra terk etmiştir¹⁷¹. Bunun üzerine Eisenhower 25 Mayısta U2 uçuşlarını yasakladığını açıklamıştır. Ve nihayetinde aradaki soğukluğu ve gergin ortamı gidermek maksadı ile Sovyetler 10 Şubat 1962'de düşürülen uçağın pilotunu serbest bırakmışlardır¹⁷².

U2 olayında Türkiye yine ABD yanında yer almış, ABD'nin haksız olduğu bu olayda dahi müttefikine bağlılıktan taviz vermemiştir. Çünkü ilişkiler

¹⁶⁹ Oral SANDER: *Türk-Amerikan İlişkileri...*, a.g.e., 192-193.

¹⁷⁰ Sezai ORKUNT: *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri* (İstanbul: Milliyet Yay., 1978), 370.

¹⁷¹ Fahir ARMAOĞLU: *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi...*, a.g.e., 597.

bu dönemde iyiydi ve ABD desteği lazımdı. Her ne kadar Eisenhower U2 uçuşlarının 25 Mayıs'ta yasaklandığını açıklasa da, Türkiye'de bu uçuşların o dönemde yasaklanıp yasaklanmadığı hususunda bir bilgi bulunmamaktadır. 27 Mayıs 1960 tarihinde Menderes Hükümeti darbe sonucu düşürülmüş, yerine Milli Birlik Komitesi yönetimi ele almıştır. Yeni yönetim NATO ve BM'ye bağlıklarını vurgularken o günlerde hala gündemde olan U2 uçuşları konusunda bir açıklamada bulunmamıştır.

Türk-Amerikan ilişkilerinin bozulmaya başladığı dönemde 1960 yılındaki olayın benzeri bir U2 kazası meydana gelmiştir. Aralık 1965'te İncirlik'ten kalkan bir Amerikan uçağının Karadeniz'de Samsun'un yaklaşık doksan mil açığında uluslararası sular üstünde uçarken kaza sonucu düşmüştür. Bu olayın öğrenilmesi ile Sovyetlerden aşırı tepki alan Türk yetkililerin ABD'ye karşı tutumu sert olmuştur. Uçuşun kendi bilgileri dışında yapılmış olmasını da kullanan Türkiye, ABD'nin tüm ısrarlarına rağmen U2 uçuşlarını 28 Aralık 1965'te yasaklamıştır¹⁷³.

Bu tez çalışmasının son düzeltmelerinin yapıldığı sıralarda Hürriyet gazetesinde yayımlanan habere göre ABD, Körfez Savaşının ardından 1991 yılında Türkiye'den Irak'ı kontrol altında tutmak amacıyla U2 uçuşları için izin istemiş, Türk yetkililerin olumlu cevabı neticesinde uçuşlar başlamıştır. Fakat Türkiye, Amerikalıların bu uçuşların rotalarını bildirmemeleri ve toplanan istihbaratı paylaşmamaları sebebi ile U2 uçuşları için verdiği izni 1996 yılında kaldırmıştır. Habere göre; 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye karşı girişilen terörist saldırılar sonrası 26 Eylülde ABD yeniden U2 uçuşları için Türkiye'den izin istemiştir. Türk Genel Kurmayı bu isteği 5 Mart 2002 tarihinde hükümete bildirmiştir. Türk Hükümeti bu isteği reddetmiştir¹⁷⁴. Bu yaşanan olay tezimizin "Giriş" bölümünde bahsedilen bir hususu ispatlar niteliktedir. Giriş bölümünde, geçmiş ile ilgili bazı belgelerin ve/veya olayların gizli olması sebebi ile bilinmediği, bu sebeple de çalışmada bazı

¹⁷² Fahir ARMAOĞLU: Belgelerle..., a.g.e., 262.

¹⁷³ Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 182-183.

¹⁷⁴ Hürriyet, 6 Mart 2002

sınırlamaların olacağı belirtilmişti. U2 olayları bunun güzel bir örneği olmuştur.

3.Küba Buhranı

Türk-Amerikan ilişkileri tarihinde askeri yardımlar önemli bir yer tutmuştur. Hibe edilen veya satılan teçhizat, silah, mühimmatlar, gönderilen eğitici personeller, konuşlandırılan füzeler, inşa edilen askeri üs ve tesislerle Türkiye’de oluşturulan Amerikan askeri varlığı iki ülkeyi birbirine yaklaştırmış, özellikle askeri üsler iki ülke arasındaki ilişkinin sembolü olmuştur. Türk-Amerikan askeri ilişkileri ve Türkiye’deki Amerikan askeri varlığı ile ilgili sorunlar ilk kez 1962 yılında yaşanan Küba Bunalımı sırasında gün yüzüne çıkmıştır.

8 Ocak 1959 tarihinde Küba’da, Amerikan yanlısı Batista’yı devirip iktidarı ele geçiren Fidel Castro, ABD’yi de ülkeden uzaklaştırmak istemiştir. Küba’daki Amerikan işletmelerinin 1960 yılı başında millileştirilmesi üzerine ABD, Küba’ya ambargo koymuştur. Bu durum Küba’nın Sovyetlerle yakınlaşmasına sebep olmuş ve bölgedeki komünizm tehlikesi belirginleşmeye başlamıştır¹⁷⁵. Küba Buhranı, U2 uçuşlarının benzeri bir şekilde fakat bu sefer Sovyetlerin ABD’nin hemen yanı başındaki Küba’da, Amerika’ya yönelik füzeler yerleştirmesi ve bunun Amerikan istihbarat uçakları tarafından tespit edilmesi ile başlamıştır.

Küba’daki komünist gelişmeyi durdurmak isteyen ABD, 15 Nisan 1961’de Küba havaalanlarını bombalayarak Domuzlar Körfezi Çıkarmasına başlamış fakat bu girişim Küba Lideri Castro’nun zaferi ile sonuçlanmıştır. Bu müdahaleden sonra Küba’nın ABD ile ilişkileri gerginleşirken, Sovyetlerin Küba’ya olan ilgisi daha da artmış, sıkı bir işbirliği başlamış ve nihayet 1 Mayıs 1961’de Küba, Sosyalist devlet olarak ilan edilmiştir. Sosyalist Bloka

yakınlığının ABD'nin tepkisini çektiğini bilen Küba, daha iyi korunmak için Sovyetlerden daha fazla silah istemiş, bu istek Küba'da Sovyet füzelerinin konuşlanması yolunu açmıştır. Amerikan uçakları Küba üzerinde istihbarat uçuşları yapmakta ve bilgi toplamaktaydı. Yine bu uçuşlar sırasında Sovyet füzelerinin Küba'ya yerleştirilmeye başlandığı Amerikan Merkezi Haber alma Örgütü (CIA) tarafından tespit edilmiştir. ABD Başkanı Kennedy'nin 22 Ekim 1962 günü bu gelişmeleri kamuoyuna bildirmesi ile füze krizi uluslararası bir nitelik kazanmıştır¹⁷⁶. Edinilen bilgilerden Sovyetlerin füzeleri yeni yeni yerleştirmeye başladığı anlaşıyordu. Füzelerin ateşlemeye hazır hale gelebilmesi için öteki parçaların gelmesi gerekiyordu ve bu parçalar Sovyetlerden gemilerle Küba'ya doğru yola çıkmıştı. Başkan Kennedy'nin açıklamaları üzerine gelen bu gemilerin Küba'ya girişlerini engellemek amacıyla ABD, Küba'yı abluka altına almaya başlamıştır¹⁷⁷. ABD bu kararı alırken ne BM'e, ne NATO'ya ne de Amerikan Devletleri Örgütü'ne (OAS) danışmamış sadece karar aldıktan sonra bilgi vermiştir¹⁷⁸. ABD Sovyetlerden, Küba'ya seyir halinde olan ve içinde muhtemelen füze parçalarını taşıyan gemilerini geri çekmesini ve Küba'daki füzelerini de sökmesini istemiş aksi taktirde bu gemilerin vurulacağı gibi başka yaptırımlara da gidileceğinin mesajını vermiştir. ABD'nin bu sert tutumu Sovyetlerin yumuşamasını ve müzakere ortamına girmesini sağlamıştır. Yapılan gizli görüşmeler ve karşılıklı mektuplaşmalar sonucunda 27 Ekim günü Sovyetler, ABD'nin on beşi Türkiye'de¹⁷⁹ ve otuz tanesi İtalya'da bulunan toplam kırk beş jüpiter füzesini sökmesi karşılığında Küba'daki füzeleri sökeceğini bildirmiştir. ABD buna razı olmuş ve 20 Kasım 1962 tarihinde Küba'ya uyguladığı ambargoyu kaldırması ile kriz çözülmüştür.

Küba'daki füzeler sorunu kısa sürede çözülmüş olmasına karşın ardında bıraktığı sonuçlar ve alınacak dersler bir o kadar uzun süre etkisini

¹⁷⁵ Mediha AKARSLAN; "1962 Küba Ekim Füzeleri Bunalımı ve Türkiye", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, s.344 (Nisan 1995), 20-21.

¹⁷⁶ Fahir ARMAOĞLU: *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi...*, a.g.e., 610.

¹⁷⁷ Oral SANDER: *Siyasi Tarih 1914-1994 ...*, a.g.e., 290-292.

¹⁷⁸ Mediha AKARSLAN; "1962 Küba...", a.g.m., 22.

¹⁷⁹ Haluk GERGER: "Türk-Amerikan ...", a.g.e., 14.

göstermiştir. Küba'da, nükleer güce sahip iki süper güç doğrudan karşı karşıya gelmiş, insanlık çok büyük bir nükleer savaşın eşiğinden dönmüştür. Buna rağmen Soğuk Savaşın doruğu sayabileceğimiz bu kriz ve yaşanan buhran, bir anlamda da işe yaramış, nükleer savaşın yakınlığı ve doğuracağı büyük felaketler ülkeleri yumuşama sürecine getirmiştir. Bu düşünce 1962 sonrasında yavaş yavaş başlayan silahsızlanma ve detant döneminin de temelini oluşturmuştur¹⁸⁰.

Türkiye kriz esnasında müttefiki ABD'nin arkasında yer almıştır. Çünkü Türk liderlerin gözünde ABD'yi desteklemek, NATO çatısı altındaki Türk-Amerikan ittifakının kaçınılmaz bir parçasıydı. ABD, 1959 yılında Türkiye'ye jüpiter füzeleri yerleştirmişti. Kriz esnasında iki kez Başkan Kennedy'nin emri ile jüpiter füzeleri sökülme istenmişse de Türkiye bu isteğe sıcak bakmamıştır¹⁸¹. Türkiye'den aldığı bu yanıt sebebiyle daha dikkatli davranan ABD, Türk kamuoyu önünde güven yitirmemek için çaba sarf etmiştir. ABD, İzmir'deki nükleer füzelerin sökme işlemini başka bir nedene bağlamayı ve böylece tepkileri azaltmayı istemiştir. Sonuçta bir formül bulunmuş ve jüpiter füzelerinin modasının geçmiş olduğu, yeni ve modern olanlarla değiştirilmesi gerektiği maskesi adı altına gizlenmiştir. Nitekim Türk Hükümeti de 23 Ocak 1963'de jüpiterlerin kaldırılmasını onayladığını bildirmiş¹⁸² ve 17 Şubat 1963 günü Feridun Cemal Erkin mecliste yaptığı konuşmada, Türkiye'nin jüpiterlerin kaldırılmasını kabul ettiğini kamuoyuna açıklamıştır. 23 Nisan günü ise son jüpiter füzesi de sökülmüş ve birkaç gün sonra da Türkiye'den ayrılmıştır.

ABD, Türkiye'nin kayıplarını ve tepkilerini karşılamak için "Sancar-Wood Antlaşması" çerçevesinde Türkiye'ye iki av bombardıman filosu devretmiştir. Bu arada on altı füze taşıyan USS Houston polaris denizaltısı da Türkiye'ye gönderilmiştir¹⁸³. Her ne kadar Amerikan görevlileri kamuoyu önünde jüpiterlerin Küba Krizinin çözümünde herhangi bir şekilde rol

¹⁸⁰ Mediha AKARSLAN; "1962 Küba...", a.g.m., 23.

¹⁸¹ Haluk GERGER: "Türk-Amerikan ...", a.g.e., 14.

¹⁸² Osman Metin ÖZTÜRK: "Türkiye'deki ABD...", a.g.m., 114.

oynamadığını iddia etseler de bilinen odur ki jüpiterlerin sökülmesi Küba Füze Krizini sona erdiren Amerikan-Sovyet antlaşmasının bir parçasıydı. Nitekim Kruşçev'in Küba'daki Sovyet füzelerini, Türkiye'deki jüpiterlerin kaldırılması karşılığında çekmeyi önerdiği tüm dünya tarafından çok geçmeden öğrenilmişti¹⁸⁴. Fakat yine de hem Türk hem de Amerikan tarafı konu hakkında fazla yorum yapmamıştır.

Küba Krizi Türkiye için düşündürücü idi. Acaba gelecekte de kendi çıkarları gerektiği zaman Amerikan yöneticileri, Sovyetlerle veya başka bir devletle Türkiye çıkarlarını ve güvenlik kaygılarını dikkate almadan benzer gizli antlaşmalara gidebilirler miydi? Ayrıca kriz göstermiştir ki Türkiye, ülkesinde konuşlu Amerikan nükleer silahları ve üslerinden dolayı muhtemel bir Sovyet nükleer saldırısında hedef konumunda bulunmaktaydı. Yani ülkesi üzerinde konuşlanmış fazlaca üs ve/veya silahtan oluşan askeri güç her zaman daha fazla güvenlik anlamına gelmiyordu. Bir süper güç ile ittifak kurmak ve askeri gücü ile nükleer silahlarını toprakları üzerinde konuşlandırmak karşıt kutuptaki diğer süper gücü tahrik edebilir, onun saldırma olasılığını arttırabilirdi. Hatta bu ittifak, çıkmasında hiçbir rol oynamadığı, Küba Krizi gibi, durumlarda dahi Türkiye'nin nükleer bir savaşa girmesine sebep olabilirdi¹⁸⁵.

İlişkiler her ne kadar dostane de olsa füzeler krizi ve sonuçları Türk-Amerikan ilişkilerine yara açmıştır. Jüpiterlerin sökülmesi Türkiye'de kırılganlık yaratmış, ABD'nin gerektiğinde veya Sovyetlerle bir pazarlık söz konusu olduğunda Türkiye'yi feda edebileceği hissini uyandırmıştır¹⁸⁶. ABD, Türk liderlere danışmadan Türkiye'yi pazarlık masasına koyabilmişti. Ve bu Türk tarafı için düşündürücü idi.

Daha önce de bahsedildiği gibi İkinci Dünya Savaşının hemen

¹⁸³ Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri..., a.g.e., 223.

¹⁸⁴ Haluk GERGER: "Türk-Amerikan ...", a.g.e., 14.

¹⁸⁵ Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 160-169; Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri..., a.g.e., 224-225.

¹⁸⁶ Fahir ARMAOĞLU: 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi..., a.g.e., 611.

ertesinde Sovyetlerin Türkiye'den talepleri ve yarattığı güvensizlik ortamı Türkiye'nin ABD'ye yaklaşmasına vesile olmuştur. Her ne kadar Sovyetler 1946 yılında isteklerinden vazgeçtiklerini beyan etseler ve 1953 yılında Stalin öldükten hemen sonra ikili ilişkileri geliştirme yönünde girişimlerde bulunsalar ve toprak taleplerinden vazgeçtiklerini beyan etseler de Türk yöneticileri Sovyetleri devamlı bir tehdit olarak görmüşlerdir. Bu sebeptendir ki Türkiye, 1945-1964 döneminde ABD ve NATO ile sıkı işbirliği içinde olmaya gayret göstermişlerdir¹⁸⁷.

¹⁸⁷ Rasizade ŞAMİLOĞLU: a.g.m., 244; Haluk ÜLMAN: "NATO ve Türkiye", a.g.m., 150-151; Hüseyin BAĞCI: "Türkiye'nin NATO Üyeliğini...", a.g.m., 31; . Ömer KÜRKÇÜOĞLU: Türkiye'nin Arap..., a.g.e., 8-9.

İKİNCİ BÖLÜM

1964-1980 DÖNEMİ İLİŞKİLER

1964 yılından sonra Türkiye'nin, Amerikan politikalarını adım adım takip etmekten vazgeçerek bağımsız hareket edebileceğini ortaya koyduğu fakat ABD'den de tamamen kopmayı düşünmediği bir dış politika anlayışını benimsemeye başladığı söylenebilir. Güvenlik ile ilgili konularda ABD yanlı bir politika takip edilmeye çalışılırken diğer konularda ABD dışı alternatifler de dikkate alınmaya çalışılmıştır.

I.Kıbrıs Sorunu

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında yenilen Osmanlı 300 yıldır elinde bulundurduğu Kıbrıs'ı 1878'de geçici olarak İngiltere'ye vermiştir. Birinci Dünya Savaşı başlangıcında İngiltere adayı ilhak ettiğini açıklamış, Lozan Antlaşmasıyla da tamamen ele geçirmiştir¹. 1950'lere kadar İngiltere'nin egemenliğinde kalmıştır. 1950'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye'nin taraf olması ya da taraf olmak zorunda kalmasından bu yana Kıbrıs sorunu, Türk dış politikasında ve de Türk-Amerikan ilişkilerinde önde gelen bir konu olmuştur. 1955 yılına kadar Türkiye, Kıbrıs konusunda tutarlı bir politika izleyememiş gelişen olaylar ve bu olaylar neticesinde başat güçlerin, İngiltere ve ABD'nin, takip ettiği politikalara kendini adapte etmekle yetinmiştir. 10 Şubat 1947'de Paris Antlaşması ile On iki Adayı alan Yunanistan, bu olayı *Megalo İdea* için kışkırtıcı bir güç olarak kullanmış ve Kıbrıs ile ilgilenmeye başlamıştır. 15 Ocak 1950 tarihinde Rumların düzenledikleri plebisit sonucu %96'lık kesim Enosis'ten yana oy kullanmıştır². Fakat 1951 yılına kadar Yunan Hükümeti Kıbrıs konusunda fiili bir girişimde bulunmamıştır.

¹ Rifat UÇAROL: *Siyasi Tarih*(İstanbul: Harp Akademileri Yay., 1987), 592.

² Ahmet C. GAZİOĞLU: *Enosis Çemberinde Türkler*(Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi Yay., 1998), 456.

1950'lerin başlarında İngilizlerin adayı bırakması söz konusu olduğu dönemde Türkiye, adadaki İngiliz hakimiyetinin kendisi için bir sorun teşkil etmediği³ ancak İngilizlerin adadan ayrılması halinde doğacak boşluğu Türk tarafının doldurması gerektiğini düşünmekteydi⁴. Fakat Türkiye'nin aynı dönemde Batı Blokuna dahil olma isteği, ABD ile ilişkilerini dış politikasında her şeyin üzerinde tutuyor olması ve Batı ile ilişkilerini bozabilecek herhangi bir dış politika sorununa karışmadan uzak durmayı yeğlemesi Kıbrıs konusunda fazla ısrarcı olamamasına sebep olmuştur. Türkiye'nin bu kararsız tutumunu fark eden Yunanistan, Ankara'nın bir sorun çıkarmayacağını düşünerek bu dönemde Kıbrıs konusunda daha rahat davranmaya başlamıştır⁵. Nitekim Yunan Başbakanı Sofokles Venizelos 16 Şubat 1951'de Kıbrıs konusu ile Yunanistan'ın resmen ilgilendiği ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a ait olması gerektiğini söylemiştir⁶. ABD de Kıbrıs sorununu BM'ye götürmesi için Atina'yı desteklemiş ve 1951 yılında Amerikan Senatosu, Kıbrıs konusu BM'ye geldiği taktirde Amerikan temsilcisinin Kıbrıs'taki Rum çoğunluğunun istekleri doğrultusunda davranacağına ilişkin bir karar almıştır. Fakat gelişen olaylar neticesinde ABD bu politikasından vazgeçmiş ve 1954 yılında Yunanistan'ın BM'ye gitme konusunda desteğini çekmişse de, Atina bu kararı çoktan vermiştir. Türk Hükümetinin ısrarına rağmen Yunanistan 16 Ağustos 1954 tarihinde BM'ye başvurup ada halkına self-determinasyon hakkının verilmesini istemiştir⁷.

Türkiye'nin ada konusundaki kararsız tutumu kendini 1955 yılından sonra tekrar göstermiş "ada Türklerin olmalıdır" tezi yerine 1958 yılında TBMM'ce de onaylanacak olan "taksim tezini" ortaya atmıştır. Türkiye az önce de belirtildiği gibi NATO bünyesinde sorun çıkarmak, Sovyet tehlikesine karşı dayanağı olan ABD'den de ayrı düşmek istememektedir. Bu arada Kıbrıs'ta Rum tarafının kurduğu EOKA adlı örgüt 1955 yılından itibaren terör eylemlerine başlamış, EOKA'ya karşı Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT),

³ İsmail SOYSAL: "1955 Bağdat Paketi", a.g.m., 196.

⁴ Hüseyin BAĞCI: Türk Dış Politikasında..., a.g.e., 112.

⁵ Burcu BOSTANOĞLU: Türkiye-ABD ..., a.g.e., 435.

⁶ Fikret ALASYA: Tarihte Kıbrıs(Lefkoşe, 1998), 167.

İngilizlerin de razı göstermesi ile ancak 1 Ağustos 1958'de kurulabilmiştir. TMT'nin amacı, Türkiye'nin Kıbrıs politikasını askeri yönden desteklemek ve Türklerin Rumlara karşı can ve mal güvenliğini sağlamak, bunu gerçekleştirmek için de gerektiğinde Rumlara karşı savaşmaktır⁸.

Adadaki gelişen olaylar ve Rum tarafınca yapılan terörist eylemlere bir çözüm bulunmaması garantör ülkeleri ve Amerika'yı harekete geçirmiştir. İşte bu dönemde Türkiye, Amerika'nın da etkisiyle, "taksim tezini" bir kenara bırakıp Kıbrıs konusunda tekrar bir politika değişikliğine gitmiş ve "bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti" fikrini savunmaya başlamıştır. Bu fikri ABD'nin etkisi ile, zorla da olsa, Yunanistan da benimsemek zorunda kalmış ve Londra ve Zürih Antlaşmalarına gidecek olan uzlaşma süreci başlatılmıştır. Dikkat edilecek olursa, özelde Amerika genelde de NATO'nun çıkarları söz konusu olduğunda iki taraf da, Türk ve Yunan tarafı, milli bir dava üzerinde ulusal parlamentolarca da onaylanmış resmi politikalarından Kıbrıs Türk ve Rum halklarının rızasını dahi almadan vazgeçebilmişlerdir.

Her iki tarafın da rızası sonucu görüşmeler başlatılmıştır. İngiliz Hükümeti'nin adada egemen İngiliz üsleri bulunması koşuluyla Kıbrıs'ın egemenliğini Türk ve Rum toplumlarına müştereken devretmeyi kabul edeceğini açıklaması üzerine hız kazanan görüşmeler neticesinde 1959 Şubatında Zürih ve Londra Antlaşmaları imzalanarak bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmasına karar verilmiştir⁹. Bu antlaşmalara esas olarak Kıbrıs Anayasası, Garanti ve İttifak Antlaşmaları 15 Ağustos 1960 gece yarısı imzalanarak Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur.

A.Kıbrıs'ta 1963, 1964, 1967 Buhranları ve Türkiye'nin Adaya Müdahale İstekleri: Johnson Mektubu

1962 yılında Küba Krizi neticesinde dünya yeni bir döneme girmiş ve

⁷ Hüseyin BAĞCI: Türk Dış Politikasında..., a.g.e., 105-106.

⁸ İsmail TANSU: "Kıbrıs'ın Özgürlük mücadelesinde TMT ve Dr. Fazıl Küçük ile Rauf Denktaş", Kıbrıs Mektubu, c.9, s.7 (Kasım 1997), 7.

kutuplar arası yumuşama başlamıştı. Ülkeler kutuplardan yavaş yavaş koparken, bağlantısızlar bu yeni dünya düzeninde yerlerini almaya başlamışlardır. Türkiye de dış politikasında yeni arayışlar içerisine girmiştir. İşte bu dönemde ortaya çıkan Kıbrıs sorunu zaten alternatif gelişmelere açık Türk dış politikasında bir dönüm noktası teşkil etmiştir.

1963 ve 1964 yıllarında Kıbrıs'ta yaşanan buhranlar hiç şüphesiz Kıbrıs Rumlarının Enosisten ve 1960 Anayasasının Türklere tanıdığı hakları bir türlü hazmedememiş olmalarından çıkmıştır.

1963 yılında beş büyük şehir, Lefkoşe, Limasol, Magusa, Baf ve Lamaka üzerindeki tartışmalar Kıbrıs'ta var olan gerginliği daha da arttırmış, kurulduğu günden itibaren Rum yanlısı bir politika güden hükümet adadaki Türk halkına zulüm etmeye başlamıştı. 24 Aralık 1963'te Türk halkına karşı yapılan kanlı saldırı ile yirmi dört Türkün ölümüne kırkının da yaralanmasına sebep olmuşlardır. Saldırının amacı "Akritas Planı"¹⁰ çerçevesinde Türkleri ortadan kaldırmak ve/veya Kıbrıs'tan kaçmaya zorlamaktır. Bu saldırı sonrası Türk jetleri 25 Aralıkta ada üzerinde uçmuş, 650 kişilik Türk askeri birliği de karargahından çıkarak Lefkoşe'nin Türk kesimini koruma altına almıştır¹¹. Türkiye adadaki mevcut duruma çözüm için çalışmalara başlamış, Başbakan İnönü Yunanistan ve İngiltere'ye ortak müdahale ile adadaki duruma el koyma önerisinde bulunmuş, Amerika'yı da mesele ile ilgilendirmek istemiştir. Fakat ABD, mümkün olduğunca Kıbrıs meselesinden uzak durmaya ve iki taraf arasında haklı haksız ayrımını yapmamaya dikkat etmiştir¹². Bu durum Türkiye için hayal kırıklığı yaratmıştır¹³. Yunanistan ise konuyu garantör devletler arasında değil, Türkiye ile arası iyi olmayan bağlantısızların fazlaca bulunduğu BM nezdinde bir çözüm bulunması için büyük bir çaba sarf ederek sorunu BM'ye taşımayı başarmıştır. BM'nin 4 Mart 1964 tarihli 186 sayılı

⁹ Londra ve Zürih Antlaşmaları için bkz. Rifat UÇAROL: a.g.e., 599-600.

¹⁰ Akritas Planı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Oktay DELİCEİRMAL: Yerinde Yeller Esen Anayasa(Ankara: 1997).

¹¹ Fahir ARMAOĞLU: 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi..., a.g.e., 785-786.

¹² Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in ABD'ye gönderdiği mesajı ve Başkan Johnson'un cevabının metni için bkz. Fahir ARMAOĞLU: Belgelerle..., a.g.e., 263-265.

¹³ Fahir ARMAOĞLU: 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi..., a.g.e., 787.

kararıyla adaya Barış Gücü gönderilmesine karar verilmiştir. Oluşturulan Barış Gücü 14 Mart 1964'te adada konuşlandırılmıştır.

Kıbrıs'ta gergin hava yatışır gibi gözükse de yirmi gün sonra, 4 Nisan 1964 tarihinde, Makarios'un ittifak antlaşmasını tek taraflı olarak feshettiğini açıklaması ile tekrar patlak veren olaylar çatışmaya dönüşmüştür. Bunun üzerine Türk Hükümeti de silahlı müdahalede bulunma kararı almıştır. 7 Haziranda müdahale etmeyi düşünen Türk hükümetinin bu kararını ABD'ye bildirmesi üzerine 5 Haziranda Başkan Johnson Türkiye'yi müdahaleden vazgeçirecek ve zaten kötü olan Türk-Amerikan ilişkilerini temelden sarsacak mektubunu, "Johnson Mektubunu" göndermiştir¹⁴.

Başkan Johnson Türkiye'ye gönderdiği mektupta; Türkiye'nin garanti antlaşmasına göre müdahale hakkını doğuracak durumun henüz oluşmadığı, bu sebeple müdahalesinin yersiz olacağını, böyle bir müdahaleye girişir ve de buna karşılık bir Sovyet saldırısına maruz kalırsa NATO'nun yardıma gelip gelmeyeceğinin tartışma konusu olacağını ağır bir dille bildirmiştir. Ayrıca 1947 Antlaşması uyarınca ABD'nin verdiği silah ve askeri malzemenin sadece savunma amaçlı olduğu ve Türkiye'nin böyle bir harekatta bunları kullanamayacağını söylemiş, görüşmek için de İnönü'yü Washington'a davet etmiştir. Mektuptan anlaşıldığı üzere, Türkiye'nin düşmanının kim olacağına Amerikalı liderler karar verecekti ve görünen odur ki onlara göre Türkiye'nin Sovyetlerden başka düşmanı olamazdı. Başkan Johnson'un mektubunda önemli olan bir nokta da, olması muhtemel bir Rus saldırısına karşı Türkiye'nin savunulup savunulmaması konusunda diğer NATO ülkeleri adına da karar vermiş olmasıdır¹⁵.

Mektuba yazdığı cevapta İnönü¹⁶; Başkan Johnson'un mektubunun Türkiye için hayal kırıklığı yarattığını, 1963 sonundan beri Kıbrıs'a askeri müdahale ihtiyacının bu dördüncüsü olduğunu ve de Türkiye'nin işin

¹⁴ Mektubun metni için bkz. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 31 Ocak 1966, 100-103.

¹⁵ Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 178.

¹⁶ İnönü'nün mektubunun metni için bkz. Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 31 Ocak 1966, 103-110.

başından beri Kıbrıs konusunda ABD'ye danıştığını belirtmiştir. Ayrıca Kıbrıs'ta bu güne değin olan Rum saldırılarına karşı ABD'yi hareketsiz kalmakla suçlamış, istediği zaman zorunluluklarını ve yükümlülüklerini reddeden bir devletle ittifakın ne kadar sağlıklı olabileceğini sormuştur. NATO konusuna da değinen İnönü, saldırgan taraf olan Rum tarafının iddialarına inanacak kadar zayıf bu ittifakın acilen revizyona girmesi gerektiğini belirtmiştir. İnönü'ye göre; Türkiye, Kıbrıs'a yapacağı müdahale sebebi ile herhangi bir saldırıya maruz kalırsa, NATO'nun derhal Türkiye'yi savunması gerekmektedir.

İnönü, tüm yazılanlara rağmen yine de Johnson'un davetini kabul ederek Washington'a gitmiş fakat yapılan görüşmelerden bir sonuç çıkmamıştır.

ABD'nin atadığı arabulucu, Kıbrıs'ta iki toplum arası bir uzlaşy yolu bulmak için görüşmeler yapmaya başlamıştır. Görüşmeler sürerken Rumlar, Türklere karşı eylemlerine devam etmiş, bunun üzerine Türk jetleri 7-8 Ağustos 1964 tarihinde¹⁷ Erenköy ve Mansura bölgelerindeki Rum mevzilerini bombalamış ve bu hareket ile Türkiye ilk defa müdahale niyetini fiiliyata geçirmiştir. Bu hareket Rum tarafının yumuşamasını ve katliamı durdurmasına vesile olmuştur. Olaydan sonra ilişkiler sakin bir seyir almış ve 1967 yılına kadar büyük bir sorun yaşanmaksızın sürmüşse de¹⁸ Yunanistan bu bombardımandan sonra Kıbrıs'a asker sevk etmeye başlamış, 1967 yılına gelindiğinde bu sayı 12 bini bulmuştur.

Açık olan şudur ki 1964 yılında Türkiye'nin ABD'den aldığı Johnson mektubu Türk dış politikasına büyük bir darbe vurmuştur. Türkiye, 1945 sonrasında bütün dış politikasını NATO ve Batının bir parçası olmak üzere kurmuş, kendisine doğrudan tehlike yaratmayan bir bölgeye, Kore'ye, sırf ABD desteğini kazanmak ve NATO'ya katılmak uğruna asker göndermiş, Sovyetlerden ve yeni oluşan "bağılantısızlar hareketinden" sırf bu sebeple

¹⁷ Oral SANDER: *Türk-Amerikan İlişkileri...*, a.g.e., 236.

¹⁸ Fahir ARMAOĞLU: *20. Yüzyıl Siyasal Tarihi...*, a.g.e., 791-794.

uzak durmuş, Kıbrıs konusunda da NATO ittifakı içerisinde bir pürüz çıkmaması için 1950'ler süresince uzlaşıcı bir politika izlemiştir. Türkiye haklı olduğuna inandığı bir konuda, Kıbrıs konusunda, ilk kez ABD'den farklı bir çizgide olmuş ve bunun sonucunda da ABD'den ağır bir eleştiri almıştır. Bu mektup, Türkiye'nin sadece Kıbrıs politikasının değil aynı zamanda 1945 sonrası izlediği tüm dış politikasının da başarısızlığının bir belgesi olmuştur¹⁹.

Johnson Mektubunun etkisi ile yeni bir Türk dış politikası anlayışı oluşmaya başlamıştır; NATO içinde değişen politikası, ABD ile ilişkilerinde ortaya çıkan değişiklikler ve genel olarak dış politikasındaki değişim²⁰. Bu anlamda Johnson Mektubunun işe yaramış olduğu söylenebilir. Türkiye'nin dış politikasında alternatifler üretmesine ve ABD'den başka ülkeler ile ilişkilerini sıkılaştırmasına vesile olmuştur²¹. Bu dönemde Sovyetlerle ilişkiler yükselen bir çizgiye girmiş, Türk liderler ABD ile fazla haşır neşir olarak Sovyetleri gereksiz yere tahrik etmenin akıllı bir politika olmadığı sonucuna varmışlardır²². 1965 yılı sonunda Türkiye'de yönetim değişikliği olmuş, din faktörünün etkili olduğu Adalet Partisi iktidara gelmiştir. Yeni hükümet, Kıbrıs olaylarının etkisiyle, uluslararası platformda Batıya uzak Doğu'ya yakın bir tutum sergilemeye başlamıştır²³. Batı devletlerinin takındığı durumdan farklı olarak da, Arap-İsrail çatışmalarında Arap devletlerini desteklemeye, özellikle Kıbrıs konusunda yalnız kalmasının da etkisiyle²⁴ sömürgecilikle ilgili konularda Üçüncü Dünya Ülkelerinin yanında yer almaya başlamıştır²⁵. Amerika ile ilişkilerinde ise eskisi gibi mutlak itaat etmekten vazgeçilmiş, sorgulayıcı bir politika anlayışına geçilmiştir. Bunun ilk somut örnekleri de ABD'nin 1964 yılı sonlarında ortaya attığı ve nükleer silahların kullanımında diğer NATO'lu müttefiklerini de ortak etmek istediği "Çok Taraflı Nükleer

¹⁹ Burcu BOSTANOĞLU: *Türkiye-ABD ...*, a.g.e., 445.

²⁰ Oral SANDER: *Türk-Amerikan İlişkileri...*, a.g.e., 238

²¹ J. F. Brown: "Türkiye: Yeniden Balkanlar'a mı?", a.g.m., 184; Ömer KÜRKÇÜOĞLU: "Orta-Doğu'daki Yeni Gelişmeler ve Türkiye", *AÜSBFD*, c.29, No.1-2 (MART-Haziran 1974), 157.

²² Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 179.

²³ Ömer KÜRKÇÜOĞLU: *Türkiye'nin Arap...*, a.g.e., 9.

²⁴ Burcu BOSTANOĞLU: *Türkiye-ABD ...*, a.g.e., 345.

²⁵ Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 180; Oral SANDER: *Türk-Amerikan İlişkileri...*, a.g.e., 238-239.

Güce" katılmayı 12 Şubat 1965 tarihinde reddetmesi ve Amerikan Claude V. Ricketts muhbirinde görevli olan bir subay ve on erden oluşan Türk denizcilerini geri çekmesi olmuştur. Ayrıca askeri gücünü artık arttırmayacağı ve NATO'da da bazı değişiklikler istediğini bildirmiştir²⁶. Türkiye Şubat 1965'te Amerikan Savannah gemisinin İstanbul'u ziyaret istemini kabul etmemiş, Karadeniz'e çıkan Amerikan savaş gemilerinden de hoşnut olmadığını dile getirmiştir. Ayrıca ABD'nin Vietnam politikasını da eleştirmiş, Vietnam'a asker göndermeyi reddetmiştir²⁷. Tüm bu davranışlar, Türk yöneticilerinin artık Amerika'nın her istediğine düşünmeden olumlu yanıt verdikleri devirlerin geride kaldığının ve gerektiğinde Amerika'nın isteklerini reddedebileceklerinin birer göstergesi olmuştur.

Johnson Mektubu 1966 yılında Hürriyet Gazetesinde yayınlanınca Türk kamuoyu mektuptan haberdar olmuştur. Mektup Türk halkı üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Türkiye'de anti-Amerikan gösteriler artmış, ABD askeri personeline karşı eylemler başlamış ve çıkan olaylar sebebiyle de ABD ile Türkiye arasında soğuk rüzgarlar esmeye başlamıştır.

ABD'nin müdahalesi ve Türk jetlerinin 7-8 Ağustostaki harekatı ile Kıbrıs'ta yatışan ortam Rumların 15 Kasım 1967'de Boğaziçi ve Geçitkale Köylerinde giriştiği eylemlerle tekrar hareketlenmiştir. Yunanistan'da göreve gelen Albaylar Cuntası kendilerini göstermek ve kamuoyunda prestij sağlamak amacıyla Kıbrıs'a yüklenmeye başlamıştır. TBMM olaylar üzerine 148 sayılı kararla Hükümete Kıbrıs'a müdahale yetkisini vermiştir. Bunun üzerine donanma toparlanmış ve İskenderun'da büyük bir çıkarma birliği hazırlanmıştır. Türkiye 17 Kasım tarihinde gönderdiği notasında, Türkiye'nin mevcut koşullar altında çıkarma yapacağı, bunun önlenmesi için, Türk düşmanı Grivas'ın adadan çıkartılmasını ve yaklaşık bir tümen seviyesinde 12 bin kişi mevcutlu Yunan askerinin adadan geri çekilmesini istemiştir. 18 Kasımda da Türk jetleri Kıbrıs'ta alçak uçuş yapmış ve Türk savaş gemileri Kıbrıs karasularına girmiştir. Türkiye'nin bu sert ve kararlı tutumu Yunan

²⁶ Mehmet GÖNLÜBOL ve Diğerleri: a.g.e., 501; Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 180.

Albaylar Cuntasının geri adım atmasına ve 2 Aralıkta BM'nin gözetimi altında antlaşmaların dışında Kıbrıs'a gönderdiği askerlerini geri çekeceğini açıklamasına vesile olmuştur. Yunanistan'ın bu geri adımı ile 1967 Krizi çatışmasız ve 1960 Antlaşması ilkeleri doğrultusunda çözümlenmiş, ilişkiler de tekrar yumuşamaya başlamıştır. Türk tarafı 29 Aralıkta "Kıbrıs Geçici Türk Yönetimini" kurmuş, 2 Haziran 1968'de de iki toplum liderlerinin görüşmeleri başlamıştır²⁸. Bu görüşmeler çeşitli kesintilerle günümüze değin sürecek olan toplumlararası görüşmelerin de başlangıcı olmuştur.

ABD kriz esnasında silahların kullanılmaması için uyarıda bulunmuş, 1964 Krizinden farklı olarak bu sefer Yunan tarafını da ikaz etmiştir. Johnson'un mesajını tekrarlayıp kendi açısından yansız ve sadece ülkeleri bir uzlaşma zeminine oturtmak istemiştir. Fakat iki ülke de çıkan durumlarla ilgili olarak ABD'yi suçlamıştır²⁹. Türkiye olaylar sırasında adaya müdahale için gerekli askeri güce sahip olmadığını görmüş ve bu sebeple olası bir harekate hazır olmak için askeri eksikliklerin tamamlanması çalışmalarına başlamıştır. 1971 muhtırasına kadar bu durum devam etmiştir.

B.1974 Kıbrıs Barış Harekati

12 Mart 1971 askeri muhtırasıyla başlayan ve iki buçuk yıl süren ara rejim döneminde Türkiye'de çok sesli iç politika ve çok yönlü dış politika anlayışı popülaritesini kaybetmişti. Haşhaş ekiminin yasaklanması ve radikal gruplara darbe vurularak Amerikan karşıtı eleştirilere ve terörist faaliyetlere de son verilmesiyle³⁰ Türkiye-ABD yakınlaşması tekrardan başlamıştır. Bu dönemde Kıbrıs konusunda pasif bir tutum benimseyen Türkiye gelişmeleri takip etmiş, ABD destekli Yunan Albaylar Cuntasının, Makarios'a karşı EOKA-B aracılığı ile yürüttüğü faaliyetleri izlemekle yetinmiştir. Fakat Türkiye ile ABD arasındaki bu yumuşak hava fazla uzun sürmemiştir. 1973

²⁷ Oral SANDER: *Türk-Amerikan İlişkileri...*, a.g.e., 240-241.

²⁸ Fahir ARMAOĞLU: *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi...*, a.g.e., 794-800.

²⁹ Burcu BOSTANOĞLU: *Türkiye-ABD ...*, a.g.e., 450-451.

³⁰ Nasuh USLU: "1947'den Günümüze...", a.g.m., 217.

seçimleriyle başa gelen Bülent Ecevit başkanlığındaki koalisyon hükümeti ABD ile ilişkileri etkileyecek bir dizi girişimlerde bulunmuştur. Petrol krizi sonrası yeni kaynaklar arayan Ecevit Hükümeti Arap lkeleri ile yakınlaşırken haşhaş ekiminin de serbest bırakılacağı yönünde çalışmalara başlamış ve Amerika'nın tepkisine rağmen yasağı kaldırmıřtır³¹. Aynı dönemde Yunanistan'ın Ege'de problem yaratmaya başlamasıyla, Türkiye'nin tehdit algılaması değişmiştir. Türkiye için tehdit artık kuzey, yani Sovyetler, değil Batı olmaya başlamıştır. Ve Türkiye'nin tamamen kendi isteği dışında Kıbrıs'ta ortaya çıkan bunalım da Türkiye'nin bu tehdit algılamasını doęrulamıřtır³².

1974 yılına kadar ABD'nin de işine gelen bir şekilde Kıbrıs'ta rahatsızlık verecek bir sorun çıkmamış fakat bir çözüme de ulaşılamamıştır. Rumlar, Türkleri azınlık statüsü altına almak istiyor, Türk tarafı ise "bölge muhtariyet esasına dayalı üniter devlet" adı altında federal bir sistem öngörüyordu. Fakat Ecevit başkanlığında oluşturulan yeni koalisyon hükümeti "niter devlet" yerine "fonksiyonel federatif sistem" tezini benimsemiştir. Bu sistemde, yine toprak paylaşımı söz konusu olmamakla beraber, tek bir devlet çatısı altında görev ve yetkilerin iki toplum arasında paylaşılması söz konusuydu. Ancak Yunan Cunta tarafı Türkiye'nin hiçbir tezine sıcak bakmıyor, daha önce de belirtildiği gibi, Enosis yolunda bir adım olan Kıbrıs'ı Yunanistan'a katmak istiyordu.

Bu sırada Yunanistan'daki Albaylar Cuntası, Sovyetler Birliği ile sıkı ilişkilere giren, silah ticareti yaparak güçlenip kendi başına hareket eden ve de Yunanistan'a katılmayı düşünmeyerek Enosis'e karşı çıkan Makarios yönetiminden rahatsızlık duymaktaydı. Bu sebeple Nikos Sampson, Yunan Albaylar Cuntasından da destek alarak, 15 Temmuz 1974'te Makarios'u darbe ile devirmiş ve "Kıbrıs Elen Cumhuriyetini" ilan etmiştir. Makarios İngiliz yardımı ile canını kurtarabilmiş ve Londra'ya kaçmıştır. İngiltere, ABD ve

³¹ Fahir ARMAOğLU, "Yarım Yüzyılın..." a.g.t., 427.

³² şükrü Sina GREL: Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri1821-1993(Ankara: Ümit Yay., 1993), 63.

Türkiye darbeyi ve kurulan yeni hükümeti tanımadığını bildirmiştir. Türkiye garantörlük hakkına binaen harekete geçmiş, İngiltere ve Yunanistan ile müdahale yapma konusunda görüşmüştür. Görüşmelerden bir sonuç alamayınca da 20 Temmuz sabahının ilk saatlerinde tek başına adaya asker çıkarmıştır. Diplomatik görüşmelerden sonuç alamayınca 14-16 Ağustosta ikinci bir hareket ile adanın Magosa-Lefkoşe-Lefke-Kokkina çizgisinin kuzeyindeki %37'sini kapsayan toprakları kontrol altına almıştır. Oysa ki 1964'ten 1974 yılına kadar Kıbrıs Türkleri adanın %3'ü kadar bir alanda yaşamak zorunda bırakılmıştı. Türkiye'nin adaya asker çıkarması BM, ABD ve Yunanistan'ca kınanmış ve Türkiye işgalcilikle suçlanmıştır.

Türkiye'nin müdahalesinin etkisiyle Kıbrıs'taki olaylar yatışırken Yunanistan'daki Albaylar Cuntası devrilmiş, yeni oluşturulan Yunan Hükümeti, Batının Türkiye'yi önleyememesini protesto için NATO'nun askeri kanadından çekilmiştir. ABD de Türk ve Yunan Hükümetlerine kriz dolayısıyla bir savaşa tutuşmamaları, aksi taktirde ABD'nin yaptırımlara gideceğini bildirmiştir³³.

İşin özüne bakıldığında Türkiye'nin gerçekleştirdiği bu hareket, aslında 1950'lerden beri sadece Türkiye değil ABD ve İngiltere tarafından da gizli bir şekilde benimsenen taksimden başka bir şey değildi. Ecevit Hükümeti, on yıl kadar önce eski Amerikan Dışişleri Bakanı Dean Acheson'ın İnönü'ye önerdiği çözümü uygulamaya koymuş, istenenden farklı olarak, sadece adanın öngörülenden daha geniş bir bölümü Türk kontrolüne geçmiştir.

C.1975-1978 Amerikan Silah Ambargosu

Johnson mektubundan sonra Türk-Amerikan ilişkilerine ikinci ve en önemli darbeyi hiç şüphesiz Kıbrıs Harekatı sonrası ABD'nin uyguladığı silah ambargosu vurmuştur. ABD Kongresi, Türkiye'den 5 Şubat 1975'e kadar adadan askerlerini çekmesini, aksi taktirde ABD'nin Türkiye'ye silah

³³ Burcu BOSTANOĞLU: Türkiye-ABD ..., a.g.e., 454-455.

ambargosu uygulayacağını bildirmiştir. Her ne kadar Amerikan Hükümeti ambargo uygulanmasına taraf değilse de bu dönemde hükümet Vietnam olayı, Watergate Skandalı sebepleriyle zor duruma düşmüştü ve dış politika konularında kongrece eleştirilmekteydi³⁴. Türkiye'nin Amerikan Kongresince istenilen şartları yerine getirmemesi neticesinde belirtilen tarihte ABD ambargoyu uygulamaya koymuştur³⁵. Ambargonun yürürlüğe girmesiyle ilk etapta Türkiye'ye gönderilmesi gereken 200 milyon Dolarlık askeri malzemenin sevkiyatı durdurulmuş, ilişkiler de tamamen kopma noktasına gelmiştir.

Türk-Amerikan ilişkilerinin geçmişine bakıldığında 1975-1978 ambargosunun ilk olmadığı görülmektedir. ABD, Türk tarafının kendi çıkarlarına ters bir hareketine ambargo benzeri uygulamalarla karşı koymuştur. Bu hareketlerin ilki Trablusgarp Savaşı esnasında yaşanmıştır. Trablusgarp Savaşı sırasında Osmanlı, ABD'den tüfek kundağı almak istemiştir. Bu silahların İtalya'ya karşı kullanılacağını değerlendiren ABD, Osmanlı'nın bu isteğini geri çevirmiştir. İkinci olay Kurtuluş Savaşı sırasında gerçekleşmiştir. 1921 yılında, Anadolu Hükümeti ABD'den 300 bin adet mavzer tüfeği ve 600 bin adet fişek almak istemiştir. Amerikan Dışişleri Bakanlığı Yakın Doğu İşleri Dairesinin uygun görülmemesi üzerine bu istek de geri çevrilmiştir. 1964 yılında Kıbrıs olayları sırasında Başkan Johnson'un gönderdiği mektup da bir ambargo tehdidiydi. Türkiye'nin geri adım atması ile o gün ambargo uygulanmamıştı. Fakat on yıl sonra Türkiye Kıbrıs'ta fikirlerini fiiliyata geçirmiş, ABD de ambargo uygulamıştır³⁶.

Türk liderlerinin gözünde Kıbrıs meselesi ile ABD ile olan askeri işbirliği meseleleri birbirinden ayrı meselelerdi. ABD'nin ambargosu doğrudan TSK'nın gücüne, hazırlık durumuna ve etkinliğine olumsuz etkide bulunan düşmanca bir hareketti ve büyük bir haksızlıktı. Bu düşüncelerden hareketle Türkiye, ABD'nin bu hareketine çok sert tepki göstermiştir. Ambargo

³⁴ Murat YETKİN: Ateş Hattında Aktif Politika, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta-Doğu Üçgeninde Türkiye(İstanbul: Alan Yay., 1992), 264.

³⁵ Fahir ARMAOĞLU: 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi..., a.g.e., 810.

uygulamasına karşı ilk tepki 13 Şubatta Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulması ile verilmiş, Şubat ve Mart aylarında yapılacak NATO tatbikatlarına da TSK'nın katılmayacağı bildirilmiştir. Ayrıca Türkiye, 25 Temmuz'a kadar ambargonun kaldırılmaması halinde 3 Temmuz 1969 tarihli "Savunma İşbirliği Antlaşmasına" son verilerek, NATO çerçevesinde bırakılan İncirlik hariç, tüm Amerikan üslerinin kapatılacağı ve çalışmalarına izin verilmeyeceğini bildirmiştir. İstenilen tarihte Amerikan Kongresi ambargoyu kaldırmamış, bunun üzerine İncirlik hariç Türkiye'deki tüm Amerikan üsleri kapatılıp faaliyetleri durdurularak TSK'nın kontrol ve gözetimi altına alınmıştır³⁷. Türk Hükümetinin kararıyla Sinop, Diyarbakır, Karamürsel ve Belbaşı istihbarat istasyonları da faaliyetlerini durdurmuştur.

Ambargoya karşı Türkiye'nin bu sert tutumu ABD ile ilişkilerinde gösterdiği en büyük tepki olmasına karşın ilk tepkisi değildi. Türkiye ABD'ye karşı benzer tepkileri 1960'lar boyunca da göstermişti. Çalışmanın geneline dikkat edilirse zaman içerisinde birçok konuda Türkiye ABD ile aynı paralellikte hareket etmediği ve gerektiğinde çekincelerini dile getirdiği görülebilir. Kamuoyundan gelen aşırı tepkilerin de etkisi ile ABD'nin tavırlarından hoşnut olmayan Türk Hükümeti 1965 yılından itibaren, Çok Taraflı Kuvvetten (MLF) çekilme, U-2 uçuşlarını yasaklama, ABD personeline uygulanan görev belgesi uygulamasında değişiklik yapma, İncirlik Üssünün NATO dışı amaçlar için kullanılmasına izin vermeme, ABD ile imzalanan bütün ikili antlaşmaları yeniden değerlendirme ve bu antlaşmaları düzene koyan genel bir antlaşma imzalama, Doğu Bloku, Üçüncü Dünya ve Arap ülkeleriyle ilişkileri geliştirme³⁸ gibi bir dizi konuda ABD çizgisi dışına çıkmayı bilmiştir. ABD'nin uyguladığı ambargo ilişkilere en büyük darbeyi vururken Türk tarafının da tepkisi o güne değin gösterilen tepkilerin en büyüğü olmuştur.

Fakat gerçek olan şudur ki Amerikan yönetimi en başından beri

³⁶ Kurthan FİŞEK ve Oral SANDER: a.g.e., 187-197.

³⁷ Fahir ARMAOĞLU: 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi..., a.g.e., 812; Fahir ARMAOĞLU: Belgelerle..., a.g.e., 287.

Türkiye'ye uygulanan silah ambargosuna karşı çıkmıştır. Çünkü, ambargo ile beraber Batı için stratejik önemi olan Türkiye NATO dışı destek arayışlarına gidebilirdi. Ayrıca Türkiye'nin Amerikan üs ve tesislerindeki faaliyetleri durduracak olması da Sovyetler ile ilgili istihbarat bilgilerinin toplanmasını büyük ölçüde aksatacaktı. Gerçekten de ambargonun uygulanması ile beklenen olumsuzluklar bir bir yaşanmaya, ABD'nin istihbarat çalışmaları aksamaya, NATO'nun güneydoğu kanadının bütünlüğü ve gücü olumsuz yönde etkilenmeye ve TSK'nın savaşma gücü, caydırıcılık kuvveti ve fiziki hazırlık durumu zayıflamaya başlamıştır. Ayrıca bölgede etkili Amerikan Altıncı Filosunun, Türk limanlarını ziyaret edememesi filonun morali üzerinde olumsuz etki yaratmakta, tüm bu yaşananlar Amerika'nın güvenlikle ilgili çıkarlarına zarar vermektedir³⁹. Bu dönemde Amerikalı yetkililerce hazırlanan 1975 tarihli raporda Amerika'nın Orta-Doğu politikasında Türkiye'nin yeri hususunda şu konulara değinilmiştir: ABD, genel olarak, Sovyetlerin Orta-Doğu'ya olası saldırılarını engellemek, bu sağlanamadığı takdirde savunma için yeterli askeri güç bulundurmamak istemektedir. Ayrıca ABD, NATO'nun güney kanadını korumak, İsrail'i desteklemek ve petrolün sürekli akışını sağlamak gibi özel amaçları da bulunmaktadır. Türkiye, ABD'nin bu amaçlarına destek verecek en iyi konumda bulunan ülkedir ve Türkiye'nin kaybedilmesi ABD'nin bölge çıkarlarına ağır bir darbe vuracaktır⁴⁰.

Türkiye'nin, ABD için yukarıda sözü edilen stratejik önemi ve üslerle ilgili takındığı kararlı tutum ses getirmiş ve Amerikan Temsilciler Meclisi 6 Ekimde kabul ettiği bir kararla 5 Şubat 1975'ten önce parası ödenmiş 185 milyon Dolarlık askeri malzemenin sevkine izin vermiş, böylece ambargo kısmen de olsa delinmiştir. 1976 Şubatında Türkiye'nin Kıbrıs'tan 2.000 askerini çekeceğini açıklaması ile ortam daha da yumuşamış, BM gözetiminde toplumlararası görüşmeler başlatılmıştır. Bu yumuşamayla beraber 26 Mart 1976'da üsler konusunda yeni bir Savunma İşbirliği

³⁸ Nasuh USLU: "1947'den Günümüze...", a.g.m., 216.

³⁹ Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 200-201.

Antlaşması (SİA)⁴¹ imzalanmıştır. Bu antlaşmanın yürürlüğe girmesi ambargonun tamamen kalkmasına ve kongrenin tasdikine bırakılmıştır. Yine bu antlaşma gereğince Türkiye'ye dört yıllık bir dönem için 200 milyonu hibe olmak üzere bir milyar Dolar askeri yardım yapılması öngörülmüştür. Fakat bu antlaşma ve yapılacak yardımlar ambargonun kalkmasından sonra yürürlüğe girememiş ve bunun üzerine 29 Mart 1980'de ABD ile Türkiye yeni bir Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması (SEİA) imzalanmıştır.

Amerikan Kongresi, 1 Temmuz 1974'de haşhaş ekimini serbest bırakması sebebi ile Türkiye'ye ambargoyu zaten telaffuz etmekteydi⁴². Kıbrıs harekatı bu düşüncenin fiiliyata geçmesini hızlandırmıştır. Ambargo, Türkiye'nin Kıbrıs Harekatına karşı ABD'nin ve de NATO'nun sessiz kalmasını eleştiren Yunanistan için de bir sus payı olmaktadır. Ayrıca Kongre gözünde çizgi dışına çıkan Türkiye'yi yola getirmek ve mevcut uluslararası düzeni zorlayıcı eylemlerden uzak durmasını sağlamak amacı ile bir cezalandırmak anlamını da taşımaktaydı. Fakat ambargo devam ettikçe Türkiye NATO'dan ayrılabilceği sözlerini sarf etmeye başlamış⁴³, bu tutumuyla da ABD'yi etkilemiştir. ABD, Türkiye'nin ambargo ile bir süre yıpratılması böylece gerekli dersin verilmesi taraftarıydı. Fakat gerek Türkiye'nin tutumu gerekse Amerikan yönetiminin samimi çabaları ve de Türkiye'nin Sovyetlere karşı ABD politikasındaki kilit rolü⁴⁴ ambargonun kalkmasına vesile olmuştur. Ve nihayet 1 Ağustos 1978 tarihinde Amerikan Kongresi, Başkanın kendisine iki ayda bir Kıbrıs ile ilgili rapor vermesi şartıyla, Türkiye'ye uygulanan ambargoyu kaldırmıştır. Böylece ilk sekiz ayı tam, müteakip bölümü şartlı uygulanan ve yaklaşık 3.5 yıl süren ambargo dönemi son bulmuştur. 26 Eylül 1978 tarihinde de, 1979 için Türkiye'ye yardım öngören "Ulusal Güvenlik Yardım Yasası" Başkan Carter tarafından

⁴⁰ Greece and Turkey: Some Military Implications Related to NATO and the middle East, 94th Congress, 1st Session, U.S. Government Printing Office, Washington D.C., 1975, 16-17 naklen Oral SANDER: "Türkiye'nin Batı Bağlantısı", a.g.e., 76-77.

⁴¹ Antlaşmanın metni için bkz. Fahir ARMAOĞLU: *Belgelerle...*, a.g.e., 288-296.

⁴² Fahir ARMAOĞLU, "Yarım Yüzyılın..." a.g.t, 427.

⁴³ Faruk SÖNMEZOĞLU: *ABD'nin Türkiye Politikası 1960-1984* (İstanbul: Der Yay., 1995), 112.

⁴⁴ Nasuh USLU: "1947'den Günümüze...", a.g.m., 217.

imzalamıştır⁴⁵. Her ne kadar ambargo kalkmışsa da Türk-Amerikan ilişkilerinin eski havada esmesi için 1981 Reagan Yönetimine kadar beklenecektir. Reagan ile beraber ABD, komünist tehlikeye açık bölgelere yardım edeceğini beyan etmiş, ABD'nin bu yaklaşımı Türk-ABD ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır.

Türkiye'nin ABD'ye en fazla bağımlı olduğu, dolayısıyla Amerikan isteklerini reddedemediği alan "savunma" idi. Ancak ambargo döneminde yaşananlar Türk savunması üzerindeki Amerikan tekeli kırabilmek için reformlara gidilmesi gerçeğini gözler önüne sermiştir. Ambargo uygulaması Türkiye'nin savunma alanında ne kadar ABD bağımlısı olduğunu çok net göstermiştir. Türkiye, bağımsız bir dış politika takip edebilmek için savunma konusunda kendine yetebilecek seviyeye ulaşmak zorunda olduğunu anlamıştır. Amerika'dan yıllar yılı alınan yardımlar nedeniyle Türk ulusal savunma sanayii etkinliğini yitirmişti⁴⁶. 1921 yılında "Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü" adı ile kurulan ve 1950 yılında "Makine Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK)" adını alan kurum alınan bu yardımlar nedeniyle istenilen canlılığı sağlayamamıştı. Türkiye'nin ABD ile olan ilişkileri ve NATO'ya üye olması sebebiyle sağlanan savunma yardımları da Türkiye'nin savunma sanayiinin gelişmesini engellemekteydi⁴⁷. Kıbrıs Harekatı sonrası uygulanan Amerikan silah ambargosu bir kez daha Milli Savunma Sanayiinin kurulmasının önemini ortaya koymuştur⁴⁸. Yapılan çalışmalarla 1974 yılından sonra kurulan Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıfları⁴⁹ canlandırılmış, elektronik alanında faaliyet gösterecek olan ASELSAN'ın ve havacılık alanında TUSAŞ'ın temelleri bu dönemde atılmıştır. 1976 yılında "Savunma Sanayii Stratejisi Karamamesi" çıkartılmıştır. 1978 yılında Ecevit Hükümeti, yeni bir savunma anlayışı benimsemiş, 1983 yılı sonlarında 3238 sayılı kanun ile

⁴⁵ Burcu BOSTANOĞLU: *Türkiye-ABD ...*, a.g.e., 464.

⁴⁶ Haluk GERGER: "Türk-Amerikan ...", a.g.e., 14.

⁴⁷ Oktay ALNIAK: "Türk Savunma Sanayii Hakkında Genel Değerlendirme", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, s.347 (Ocak 1996), 8.

⁴⁸ Osman Metin ÖZTÜRK: "Yapısal ve İşlevsel Açından Türk Savunma Sanayii Üzerine Bir Değerlendirme", *Yeni Forum*, (Kasım 1992), 37.

⁴⁹ Oktay ALNIAK: a.g.m., 9.

“Savunma Donanımı İşletmeleri Genel Müdürlüğü” ve 1985 yılında da daha sonraki adı “Savunma Sanayii Müsteşarlığı” olacak olan “Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı” (SAGEB)⁵⁰ kurulmuştur⁵¹.

Yapılan çalışmalarla ulaşılmaya çalışılan temel amaç, TSK’nın mevcut modernizasyon ihtiyacının mümkün ve ekonomik olduğu ölçüde yerli bir savunma sanayii alt yapısı oluşturulması suretiyle karşılanması⁵² böylece kendi kendine yeten bir savunma platformu oluşturularak dış politikada daha bağımsız/kısıtlamasız hareket edebilmektir. Ancak gerçek olan şudur ki her ne kadar savunma sanayiinde hızlı atılımlar yapılsa ve büyük gelişmeler sağlansa da Türkiye, askeri malzeme ihtiyacını karşılamak için hala dışarıdan silah ithal etmek zorundadır. Milli Savunma Bakanlığının 1996 yılı açıklamasına göre TSK tüm gereksinimleri bazında %35, ana sistemler bazında %79 oranında dışa bağımlıdır⁵³. Ve savunma sanayiinin %77’sini ABD’den almaktadır. 1995 yılı savunma harcamaları 6.6 milyar Dolara yükselmiştir. Görünen odur ki 1980’lerden sonraki gelişmeler sebebiyle Türkiye’nin savunma harcamaları azalmamış aksine artmıştır⁵⁴.

II. Türkiye’deki Askeri Üsler

Süper bir gücün yayılma alanı içerisinde bulunan bir ülke kendini sağlama alma adına diğer bir süper güç ile ittifaka gidebilir ve eğer şartlar elveriyorsa ittifaka gittiği ülke askeri gücünün kendi ülkesinde konuşlanmasına izin vererek tehdit unsuru olan süper güç ile kendi arasındaki kuvvet dengesini sağlayabilir. Tarihe bakıldığında bir ülkede askeri üs elde etmede üç yöntemin kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan ilkinde üs elde etmek isteyen ülke diğerini işgal eder ve sonrasında işgal

⁵⁰ 1989 yılında çıkarılan kanun hükmünde kararname ile SAGEB, Savunma Sanayii Müsteşarlığı olarak yeniden düzenlenmiştir.

⁵¹ Ahmet Hamdi ZEKEY: “Savunma Sanayii ve Türkiye”, *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, c.8, s.2 (1998), 97; Oktay ALNIAK: a.g.m., 9.

⁵² Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 357.

⁵³ Cumhuriyet, 22 Kasım 1996.

⁵⁴ Ahmet Hamdi ZEKEY: a.g.m., 98-101.

ettiği ülkedeki stratejik noktalarda üs kurar. İkinci yöntemde bir işgal söz konusu olmamakla beraber bir kiralama antlaşması ile istenilen yerlerde üs kurma hakkı elde edilmektedir. Sonuncusu ve Türkiye'nin de İkinci Dünya Savaşı sonrasında benimsediği yöntemde ise bir ittifak ve/veya ortak savunma adı altında diğer ülke topraklarında üs kurulmaktadır. ABD de NATO antlaşmasının üçüncü maddesine istinaden Türkiye ile ikili antlaşmalar yapmış, ilişkilerini geliştirmiş ve Türk topraklarının stratejik noktalarında üs kurmuştur⁵⁵. Bu maddeye istinaden yapılan ikili antlaşmalar ile Türkiye'de ABD'ye ait üs ve askeri tesisler kurulmuş ve kurulan bu üs ve tesisler iki ülke arasındaki ilişkinin sembolleri olmuştur.

Türkiye'de iki tip üs bulunmaktadır; NATO kapsamında kurulan üsler ve yukarıda bahsedildiği üzere ABD ile yapılan ikili antlaşmalar neticesinde kurulan Amerikan üs ve tesisleri. NATO üsleri NATO Başkumandanlığına bağlıdır. NATO adına Türkiye'de kurulmuş olan radar ve haberleşme tesisleriyle, yakıt boruları, lojistik tesisler, üsler ve uçak meydanları tamamen TSK'nın kontrolü altında olup Türkler tarafından yönetilmektedir. Bu üslerin lojistik desteği Türkiye tarafından sağlanmaktadır. Üslerdeki personel Türk askerlerinden müteşekkil olup yalnız hareket kontrolü NATO'ya verilmiştir. ABD üs ve tesisleri ise, NATO antlaşmasının üçüncü maddesine göre, Türkiye ve ABD Hükümetleri arasında imzalanan 23 Haziran 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Antlaşması'na dayanılarak yapılan askeri uygulama antlaşmaları ile kurulmuş ve sadece ABD personeline işletilen üs ve tesislerdir⁵⁶. Bu üslerin hareket, eğitim, lojistik destek sorumluluk ve yetkisi Türkiye-Amerika Lojistik Teşkilatı (TUSLOG) Komutanlığına aittir. Bu komutanlık Pentagon'a bağlı olup NATO ile bir ilişkisi bulunmamaktadır. Türkiye, ülkesinde ABD Silahlı Kuvvetleri'ne üs verirken bu olayın Sovyetlerin tepkisini çekeceğinin de farkındaydı. Bu sorunu aşmak için bir formül bulunmuş ve Türkiye'deki Amerikan üsleri yukarıda bahsedildiği gibi bir

⁵⁵ Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri..., a.g.e., 116-117.

⁵⁶ Haydar TUNÇKANAT: a.g.e., 201.

lojistik teşkilatı ismi altında toplanmıştır⁵⁷.

Üslerin konuşlandığı ilk yıllarda birçok sıkıntı yaşanmıştır. Öncelikle Amerikan üslerindeki kontrol ABD personelindeydi. Türk personeli, bu üslere girmesi hayli zor olmakla beraber giriş ABD üs komutanının müsaadesine bağlıydı. Üslerin hava hareketi ve diğer faaliyetleri tam anlamıyla kontrol edilememekte ve elde edilen istihbarati bilgiler TUSLOG kanalı ile Pentagona gönderilmekteydi⁵⁸. Bu ve benzeri sorunlar özellikle Türk-Amerikan ilişkilerinin bozulmaya başladığı ve Kıbrıs olaylarının yaşandığı dönemde ortaya çıkmış/çıkarılmıştır. 1969, 1976 ve 1980 tarihlerinde yapılan savunma ve ekonomik işbirliği antlaşmalarındaki ana tema üs ve tesislerle ilgili iki ülke arasında ortaya çıkan bu sorunlara cevap bulabilmektir.

A.Türkiye İle Amerika Birleşik Devletleri Arasında Üslerle İlişkili İkili Antlaşmalar

Türkiye ile ABD arasında 1969 yılına gelindiğinde çeşitli konularda doksan bir ikili antlaşma yapılmış ve 1969 Savunma ve İşbirliği Antlaşması ile bunlara bir çeki düzen verilmeye çalışılmıştır. Aşağıda verilen antlaşmalar, Türkiye’de konuşlu ABD üslerinin oluşumunda başat öneme sahip antlaşmalardır:

-10 Mart 1954 tarihli NATO’ya Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Antlaşma: NATO Antlaşması’na üye devletlerin hizmet maksadıyla birbirlerine kuvvet göndermeleri halinde ev sahibi ülkede kaldıkları sürece uyacakları statüyü gösteren antlaşmadır⁵⁹.

-23 Haziran 1954 Tarihli Askeri Kolaylıklar Antlaşması: NATO Antlaşması’nın üçüncü maddesine dayanılarak yapılmış olan ilk gizli ikili antlaşmadır. Bu antlaşmaya göre Amerikalılar için üs ve tesislerin yerleri Türk Hükümeti tarafından sağlanacak gerektiğinde bunlar genişletilebilecektir ve bunlar için

⁵⁷ Doğan AVCIOĞLU: “Türkiye’deki Amerikan Üsleri”, Yön Dergisi, c.IV, s.139 (Kasım 1965), 16.

⁵⁸ Doğan AVCIOĞLU: “Türkiye’deki ...”. a.g.m., 17.

bedel ödenmeyecektir. ABD, Türk Hava Kuvvetlerine ait meydanlarda Amerikan uçaklarını uçurabilecek, savaş halinde ABD Türk hava meydanlarının bazılarıyla Karadeniz Bölgesindeki tesisleri kullanabilecektir⁶⁰.

-Türkiye ile ABD Arasında, NATO'ya Taraf Devletler Arasındaki Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşmenin Uygulanmasına İlişkin Antlaşma: 6427 sayılı kanunla onaylanan bu antlaşma 30 Haziran 1954'de imzalanmıştır. Kuvvetler sözleşmesine yeni ayrıcalıklar getirmiştir⁶¹.

-Türkiye'de Bulunan ABD Askeri Yardım Kurulu Personeline NATO Kuvvetler Statüsü Antlaşmasının (6375 Sayılı Kanun) Tatbik Edileceğine Dair Antlaşma: Amerika'nın Türkiye'deki personeline geniş ayrıcalıklar tanıdığı bir antlaşmadır. 7 Temmuz 1954'te yayınlanmıştır.

-6375 Sayılı Kanunla Tasdik Edilen NATO Antlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşmenin VII. Maddesinin 3a(ii) Bendi ile VIII. Maddesinin Tatbik ve Tadiline Dair Kanun: ABD personeli işledikleri herhangi bir suçu eğer görevli oldukları bir zamanda işlemişlerse haklarında kovuşturma yapılamamaktaydı. Bu yöntem kullanılarak, bazen de suistimal edilerek, bir çok personelinin Türkiye'de işledikleri suçlardan dolayı ceza almaları engelleniyordu. Bu antlaşma ile daha da ileri gidilerek verilmesi öngörülen "görevlilik belgesinin" gerçek olup olmadığını inceleme yetkisi de Türk yargı organlarından alınmıştır. Böylece suçu işleyen Amerikan personeli bu suçu işlediği sırada görevli olduğunu belgelerse, bu belge Türk makamlarınca kabul olunacaktır. Bu belge en yetkili ABD askeri makamı olan Join United States Military Mission For Aid To Turkey (JUSMMAT) Komutanı veya onun yokluğunda yardımcısı⁶² imzalı olması yeterlidir. JUSMMAT, bilindiği üzere ABD'nin Türkiye'ye yaptığı askeri yardımı koordine eden kuruldur ve komutanı Türkiye'deki Amerikan askeri varlığının en yetkili komutanı sayılmaktadır.

Türkiye'nin NATO'ya katılması ile başlayan Türk-Amerikan ikili

⁵⁹ Antlaşmanın metni için Bkz. Düstur, Üçüncü Tertip, c.35, 1660.

⁶⁰ Haydar TUNÇKANAT: a.g.e., 310.

⁶¹ Haydar TUNÇKANAT: a.g.e., 252.

⁶² Ufuk GÜLDEMİR: Teksas Malatya 1. Basım(İstanbul:Tekin Yay., 1992), 434.

antlaşmaları sayesinde Amerika, Türkiye üzerinde birçok üs ve tesise sahip olmuştur. Bu tesisler her ne kadar “Ortak Savunma Tesis” olarak anılıyor olsa da Türk birliklerinin yaptığı iş genel olarak bu tesislerin dış güvenliğini sağlamaktan ibaretti. Bununla beraber üslere Türk personelinin girişine de sınırlamalar getirilmiş ve izne tabii tutulmuştur. Üslerdeki Amerikan personeli ve/veya uçuşları için ise Türklerden izin alınması ise söz konusu olmamıştır⁶³. Bu nedenlerle sırf dış güvenliği Türklerce sağlanıyor, içinde kısmen Türk işçileri çalışıyor ve bir kaç Türk personel tayin ediliyor diye bu tesisleri “Ortak Savunma Tesis” olarak nitelendirmenin doğru olmadığı düşünülmekteydi⁶⁴.

B.Türkiye’deki ABD Üs ve Tesislerinin Genel Durumu

Türkiye’deki Amerikan üslerinin her ne kadar Türkiye’nin savunmasına bir artı da olsa önceki bölümlerde belirtildiği gibi askeri anlamda fazla güç her zaman fazla güven anlamına gelmemekte, bu gücü meydana getiren unsurlar beraberinde sorunlar da getirmektedir. Türkiye’deki ABD üs ve tesisleri için de durum böyledir. Bunların yarattığı/yaratabileceği tehlikeler hayli çeşitlidir. Öncelikle, üslerden ABD namına girişilebilecek bir hareket Türkiye’yi beklenmedik bir çatışmaya dahil edebilir ve üsler nedeniyle hiç alakalı olmadığı ülke veya ülkelere bir anda kendini rakip bulabilir. Nitekim daha önce de değinildiği gibi 1958 yılında Irak Devrimi sonrasında ABD, Lübnan’a asker çıkarması esasında askerini Batı Almanya’dan İncirlik Üssüne nakletmişti. NATO amaçları dışında üsleri bu amaçla kullanması ile ilgili olarak da Türkiye’ye sadece bilgi vermekle yetinmiştir⁶⁵. Bunun yanı sıra üsler, taşıdıkları stratejik önem sebebiyle de birer hassas bölge olmakta ve rakip ülkelerin olması muhtemel bir saldırısında ilk hedefi teşkil etmektedirler. Üslerle ilgili sorunlar bu kadarla da sınırlı kalmamaktadır. Türkiye’deki Amerikan üsleri ve bu üslerin beraberinde getirdikleri, Türkiye’nin hareket

⁶³ Haydar TUNÇKANAT: a.g.e., 319.

⁶⁴ Haydar TUNÇKANAT: a.g.e., 319.

serbestisini kısıtlayabilmekte, bu da bağımsız olarak hareket etmesini engelleyebilmektedir⁶⁶. Ayrıca Amerika, Türkiye’de menfaatlerine aykırı olduğuna karar verdiği her tedbiri ve davranışı önleyemediği taktirde, aktif müdahalelerde bulunarak gayesine ulaşmaya çalışabilir, bu maksatla Türkiye’deki üsleri ve diğer tesisleri kullanarak mevcut ve potansiyel gücümüzü kontrol altına alıp gelişmemize ve ulusal menfaatlere faydalı kararlar almamızı engelleyebilir⁶⁷. Bu sebeplerledir ki özellikle 1960’ların ikinci yarısından sonra Türk yetkililer üsler ve üslerle ilgili ikili antlaşmalar konusu üzerinde hassasiyetle durmuşlardır.

Türkiye’nin NATO’ya dahil olması ile beraber, Türk topraklarında ABD askeri üs ve tesisleri kurulmaya başlamıştır. Türkiye’de, ABD’nin tesis ettiği ve kullandığı bu üs ve tesislere zamanla yenileri eklendiği kadar bir kısmı da Türkiye’ye devredilmiştir. 1963 yılı itibariyle kurulmuş bu üs ve tesisler beş kategoride ele alınabilir⁶⁸: Hava Üsleri, Stratejik Füze Üsleri, Muhabere-Elektronik İstihbarat Tesisleri, Muhabere İrtibatları ve Diğer Tesisler, Lojistik Destek Grup Komutanlığı.

1.Hava Üsleri

İzmir Çiğli Hava Üssü, Amerikan Hava Kuvvetlerinin hava destek üssü olarak kullanılmaktadır. Bu üs aynı zamanda NATO’nun Güneydoğu Kara Kuvvetleri Komutanlığının ve Altıncı Taktik Hava Kuvvetlerinin yararlandığı bir meydandır. Adana İncirlik Hava Üssü ise 5 Mart 1955’te, 23 Haziran 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Antlaşmasına istinaden açılmıştır. Bu meydan, İskenderun ve Yumurtalık’ta bulunan malzeme ikmal depoları, yakıt ikmal depoları, boru hattı, Karataş’taki muhabere terminali ile Doğu Akdeniz bölgesindeki Amerika’nın en önemli üssüdür. Bu iki üs başta olmak üzere İzmit Karamürsel Hava Üssü, Diyarbakır Pirinçlik Üssü gibi Türkiye’de

⁶⁵ Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 183.

⁶⁶ Türkiye 1965 verilerine göre ülkesinde yaklaşık 35 milyon metrekaarelik alanı ABD üslerine tahsis etmişti.

⁶⁷ Abdullah ÖZKAN: a.g.e., 35.

bulunan tüm üs ve tesisler Amerika'nın Orta-Doğu politikalarında çok önemli yere sahiptir⁶⁹. Nitekim bu konuyla ilgili bir Amerikan generalinin, Orgeneral J. Brown'ın, açıklaması önemlidir. Generalin açıklamasına göre⁷⁰:

"Türkiye'deki üsler ABD için çok önemlidir ve Orta-Doğu'daki herhangi bir karışıklık halinde Amerika'nın müdahalesi ve bu karışıklığı önleyebilmesi ancak Türkiye'deki üsler ile olabilmekte, bu üslerin kullanımı da Türkiye'nin desteği olmadan mümkün olamamaktadır".

2.Stratejik Füze Üsleri

İzmir Çiğli Hava Üssü, on beş jüpiter füzesinin kurulmasından kaldırılmasına kadar geçen 4 yıllık süre içinde stratejik füze üssü olarak kayda geçmiştir. 1962 yılında Küba'da füze krizi yaşanmıştı. Bu kriz esnasında ABD, Türkiye ve İtalya'da toplam kırk beş jüpiter füzesini kaldıracağına dair Sovyetlere söz vermiş ve kriz çözülmüştü. Bu söze istinaden 1963 yılında Çiğli'deki jüpiter füzeler sökülmüş, böylece üssün stratejik füze üssü olma özelliği ortadan kalkmıştır⁷¹.

3.Muhabere-Elektronik İstihbarat Tesisleri

Muhabere istihbaratı, hedef ülkenin bütün haberleşmesini dinlemek suretiyle kuvvetlerinin faaliyetleri, konuş ve kuruluşları hakkında yararlanabilecek bilgileri toplama işlemleridir. Elektronik istihbarat ise karşı tarafın elektronik cihazlarının yayınlarını tespit ederek bunların özelliklerine göre tip ve maksatlarını, yerlerini ve de dolayısıyla yönettikleri silahların mahiyetini öğrenme imkanını sağlar. Bu sistemlerin tümü pasiftir. Türkiye'de ABD muhabere ve elektronik istihbarat bilgilerinin toplanması ile ilgili üç istasyon kurulmuştur: İzmit Körfezi Karamürsel mevkiinde, Sinop'ta Sinop Burnu üzerinde ve diğerlerinden daha küçük çapta olmak üzere Samsun'da. Bunlarda başka bir diğer istihbarat istasyonu da Diyarbakır'da kurulan uzun

⁶⁸ Sezai ORKUNT: a.g.e., 264.

⁶⁹ Oral SANDER: *Türk-Amerikan İlişkileri...*, a.g.e., 119.

⁷⁰ Sezai ORKUNT: a.g.e., 265-266.

⁷¹ Haluk ÜLMAN: "NATO ve Türkiye", a.g.m., 159; Sezai ORKUNT: a.g.e., 269.

menzilli radar ve muhabere tesisidir. Ayrıca Ankara civarında Belbaşı mevkiinde bulunan istasyon Sovyet nükleer denemelerini takip etmekte ve sismografik kayıtlar tutmaktadır⁷².

4. Muhabere İrtibatları ve Diğer Tesisler

Kargaburun LORAN İstasyonu (long-range aid to navigation, denizciliğe uzun menzilli yardım), Amerikan Bahriyesine aittir ve istasyon uzun mesafelerde seyri sefer bakımından mevki tespitine yarayan bir sinyal yaymaktadır. Uçak ve gemilerde de bu sinyale uygun alıcı cihazı bulunan bir sistem bulunmaktadır. Bu istasyon Amerikan askeri uçaklarının Akdeniz'de uzun mesafelerde yaptıkları uçuşlar sırasında yerlerini tespit etmelerinde yardımcı olmaktadır.

Türkiye'de konuşlu NATO'ya ait on dört NADGE (NATO Air Defence Ground Environment, Erken Uyarı Radar Tesisleri) istasyonu ise NATO'nun savunmasında yardımcı yer çevre istasyonları olup bir taarruz ihbarını zamanında alabilmek için Norveç'ten Türkiye'ye uzanmış bir sistemin parçalarıdır⁷³.

5. Lojistik Destek Grup Komutanlığı (TUSLOG)

TUSLOG'un merkezi Ankara'dır. Doğu Akdeniz ile Orta-Doğu'daki Amerikan kuvvetlerine lojistik destek vermektedir⁷⁴. Komutanlık, bütün Türkiye'deki Amerikan askeri hizmetlerinin ikmalini sağlamaktadır. Ayrıca ABD personelinin lojman, otel, okul, hastane, kulüp, spor yerleri ve satış mağazaları gibi faaliyetlerini organize edip işletmelerini yürütmektedir⁷⁵.

⁷² Sezai ORKUNT: a.g.e., 269-271.

⁷³ Sezai ORKUNT: a.g.e., 271-274.

⁷⁴ Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri..., a.g.e., 150.

⁷⁵ Sezai ORKUNT: a.g.e., 274.

III. İkili Antlaşmalar ve 1969 Savunma İşbirliği Antlaşması

İkili antlaşmalar açısından TBMM'de ve basın yoluyla kamuoyunda tartışmaların başlamasına, ABD Başkanı Johnson'un 1964 yılında Kıbrıs olayları sırasında gönderdiği mektup sebep olmuştur. Johnson Mektubu Türkiye'de kontrolü zor bir Amerikan aleyhtarlığını meydana getirmekle kalmamış ABD ile ilişkilerde uzun yıllar boyunca birikmiş bazı olumsuzlukların da gün yüzüne çıkmasına ve düzeltilmesi için girişimlerin başlamasına vesile olmuştur. 1954 yılından itibaren üsler ve tesisler ile ilgili ikili antlaşmalar yapılarak Türkiye'de Amerikan üs ve tesisleri kurulmaya başlamıştır. Fakat 1965 yılının sonundan itibaren, Johnson Mektubunun da etkisi ile, Türk kamuoyunda Türkiye ile ABD arasındaki ikili antlaşmalara karşı tepkiler hatt safhaya ulaşmıştır. Tepkilerin bir çok nedeni vardı. Öncelikle, ikili antlaşmaların TBMM tarafından onaylanmadığı için hukuki temeline şüphe ile bakılıyordu ve bu antlaşmaların NATO düzenlemeleriyle ilgili olmaktan çok Amerikan çıkarlarına hizmet ettiği kanısı yaygındı. Antlaşmalar Amerika'ya, Türkiye'nin bağımsızlığı, güvenliği ve ekonomik gelişmesi aleyhine aşırı ayrıcalıklar tanıyan maddeler içerdiği, bu antlaşmalara dayanılarak yapılan üs ve tesislerde de denetim ve kontrolün Amerikalı yetkililerin elinde olduğu söylenmekteydi⁷⁶.

Kamuoyundan gelen tüm bu tepkilere karşın Türk yetkililere göre, askeri üsler Türk toprağıydı, Türkiye'ye aitti ve istenildiğinde Türk yetkililerce denetlenebilirdi. Tesisler NATO düzenlemeleri çerçevesinde savunma amaçlı kurulmuştu ve sadece bir ülkeye hizmet etmeleri söz konusu değildi. Türk yetkililerin açıklamaları bu yönde olsa da Amerikan yetkililerin tutum ve davranışları Türk kamuoyunun tepkilerini haklı çıkarır mahiyetteydi. Türk Hükümeti de bu tepkiler sebebi ile 7 Nisan 1966 tarihinde Amerika Hükümetine ikili antlaşmaları gözden geçirmek ve güncelleştirmek için

⁷⁶ Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 194.

görüşmelere başlama talebinde bulunmuştur. 18 Nisanda Amerikan Hükümetinden olumlu yanıt alması ile çalışmalar başlatılmıştır⁷⁷.

Değişik alanlarda ve amaçlarla yapılan ikili antlaşmalar o kadar fazlalaşmıştı ki Başbakan Demirel'in 1970 yılında Senatoda verdiği bilgilere göre ABD ile doksan bir ayrı ikili antlaşma imzalanmıştı. Bu antlaşmalar şu şekildeydi⁷⁸:

Kanunla Onaylanan Antlaşmalar.....	16 Adet
Harita Antlaşmaları.....	12 Adet
Yürürlükten Kalkmış Antlaşmalar.....	6 Adet
Bilimsel Antlaşmalar.....	4 Adet
Yardım Antlaşmaları.....	26 Adet
NATO İttifakı İçinde Alınacak Kararlar Gereğince	
Yapılan Antlaşmalar.....	14 Adet
1954 Askeri Kolaylıklar Antlaşmasından Güç Alanlar.....	13 Adet
Toplam.....	91 Adet

İkili antlaşmalar ile ilgili görüşmeler 20 Ocak 1967'de resmen başlamış ve 3 Temmuz 1969'da "Savunma ve İşbirliği Antlaşması" imzalanmıştır. 1961 Anayasasına göre kamu oyundan gizli tutulan antlaşma, 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Antlaşmasının yerine geçmekte, aynı zamanda Türkiye'deki üs ve tesislerin Amerika tarafından kullanılmasını öngören tüm ikili antlaşmaların yerini almakta⁷⁹, bazılarını değiştirmekte bazısına da açıklık getirmektedir. Türk tarafının açıklamalarına göre antlaşmanın temel ilkeleri şu şekildedir: Türkiye'nin onayı olmaksızın tesislerde hiçbir faaliyet gerçekleştirilemez, tesisler üzerinde Türk tarafının tam denetimi söz konusudur ve ortak savunma tesislerinin kurulduğu bölgeler Türkiye'nin mülküdür. Ayrıca, ulusal güvenliği ilgilendiren acil durumlarda Türkiye üslerin Amerikalılarca kullanımını kısıtlayabilecektir⁸⁰.

⁷⁷ Mehmet GÖNLÜBOL ve Diğerleri: a.g.e., 508.

⁷⁸ Mehmet GÖNLÜBOL ve Diğerleri: a.g.e., 510; Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri..., a.g.e., 103-104.

⁷⁹ Fahir ARMAOĞLU, "Yarım Yüzyılın..." a.g.t., 427.

⁸⁰ Antlaşmanın metni için bkz. Fahir ARMAOĞLU: Belgelerle..., a.g.e., 278-285.

1969 Antlaşması Türk yöneticileri için ABD ile askeri ilişkilerde inisiyatifi elde etme çabalarının en önemlisi⁸¹ olmasıyla beraber yine de tam anlamıyla bir çözüm sağlayamamıştır. Buna da antlaşmada giderilemeyen bazı eksiklikler sebep olmuştur. İkinci maddede, Türkiye'deki ortak savunma tedbirlerine ABD'nin katılabilmesi ancak ve ancak Türkiye'nin rızası ile mümkün olabileceği belirtilmektedir. Bu maddeye göre ipler Türkiye'nin elinde gözükse de, antlaşmanın hiçbir yerinde bu tedbirlerin ne olduğu/olabileceği açıklanmamaktadır. Ortak savunma tedbirlerinin yanı sıra "Ortak Savunma Tesislerinin" de ne olduğu belirtilmemiştir. Fakat antlaşmada dikkat edilmesi gereken en önemli madde on üçüncü maddededir. Bu maddeye göre Türkiye'ye yapılacak yardımlar ancak Amerikan Kongresinin onayına müteakip verilebilecekti. Bu da demek oluyor ki, ABD, uygulamada Türkiye'nin yapacağı herhangi bir olumsuz davranışı bu maddede bahsi geçen kozu kullanarak bertaraf edebilecek veya cezalandırabilecektir⁸². Nitekim bu yaşanmış, çalışmanın sonraki bölümlerinde de bahsedildiği gibi (örneğin 1986, 1987, 1988 yıllarında) yıllar yılı yapılan Amerikan yardımları Kongre engeline takılmıştır.

IV. 1969'dan Günümüze Askeri Üsler

1969 yılına gelinceye kadar yapılan Türk-Amerikan ikili antlaşmaları ile yukarıda belirtildiği gibi Türkiye'de birçok Amerikan üs ve tesisi kurulmuştu ve işletilmekteydi. Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelere istinaden Türkiye'nin müdahale isteğine ABD Başkanı Johnson'un 1964 yılındaki sert cevabı Amerika'ya ve de beraberinde Türkiye'deki Amerikan üs ve tesislerine Türk kamuoyundan tepkiler yağmasına sebep olmuştur. Zaten üslerde bulunan Amerikan personeli ile ilgili yaşanan bir çok olay ve problem sıkıntı vermekte üslere karşı bir antipati uyandırmaktaydı. Johnson Mektubu bu yangını körüklemiştir. Türk Hükümetleri de kamuoyunun ve muhalefetin tepkilerinden dolayı üsler konusunda daha dikkatli davranmaya

⁸¹ Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 195-196.

başlamışlardır. Nitekim Haziran 1967'deki Arap-İsrail savaşı sırasında Türk Hükümeti ABD'nin Türkiye'deki haberleşme tesislerini kullanmasına müsaade etmiş fakat yakıt ve mühimmat transferi için aynı müsamahayı göstermemiştir.

1965 yılının ikinci yarısından itibaren Türk yöneticiler artık ülkelerindeki askeri üslerin Amerikalılar tarafından kullanımı konusu üzerinde hassasiyetle durmuşlardır. Böyle yapmakla Türkiye, ABD'nin Kıbrıs konusundaki tutumundan hoşnut olmadığını dile getiriyordu. Türkiye, ABD ile ilişkilerine mesafe koymuş, Sovyetler ve Arap ülkeleriyle diyalogunun bozulması engellenmiştir. Ve en önemlisi savunma alanında tamamen ABD tekelinde olmadıklarını, gerektiğinde ABD'nin isteklerini reddedebileceklerini dünya kamuoyuna göstermişlerdir⁸³.

Türkiye, ilk olarak 17 Eylül 1960'da ikili antlaşmalarla ilgili bazı hususların değiştirilmesini gündemine almıştı. Fakat ikili antlaşmaların bir araya toplanarak gerekli değişikliklerin yapılmasını hükümetin ilerleyen tarihlerde değişmesi sebebi ile tamamlanamamıştı⁸⁴. 1960'ların ikinci yarısından sonra yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen birbirinden kopamayan iki müttefik, aksayan hususları gidermek ve ilişkileri daha sağlam bir zemine oturtabilmek üzere tekrar çalışmalara başlamıştır. Başta ikili antlaşmalar olmak üzere Türkiye'de konuşlu tüm Amerikan üs ve tesisleri ile ilgili konular yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenleme önceki bölümde ayrıntısı ile üzerinde durulan 1969 "Savunma ve İşbirliği Antlaşması" ile sonuçlanmıştır.

1969 yılında imzalanan Savunma ve İşbirliği Antlaşması ile Türkiye'deki Amerikan görüntüsü, en azından kamuoyu tepkisini yumuşatacak şekilde, azaltılmaya çalışılmıştır. Amerikan Altıncı Filosunun Türk limanlarına yaptığı ziyaretlerde azalma yaşanırken⁸⁵ bir kısım radarlar

⁸² Haydar TUNÇKANAT: a.g.e., 340-400.

⁸³ Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 185-186.

⁸⁴ Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 176-177.

⁸⁵ Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 190.

ve hava alanları da ABD'nin kullanımından TSK'ya devredilmiştir. Askeri Kolaylıklar Antlaşması çerçevesinde kurulmuş tesislerden Anadolu Kavağı ve Ankara'da Manzaralı mevkiinde bulunanlar 1968 yılında Türkiye'ye devredilmişti. 1969 Antlaşmasından sonra da İzmir Çiğli Hava Üssü radarı ile Trabzon ve Samsun'da bulunan radar tesisleri 1970 yılında tamamen TSK'ya devredilmiştir. Bu arada üs ve tesislerdeki gerek Amerikan gerekse Türk personelle ilgili problemler sebebi ile ABD yetkilileri üslerdeki personel sayısında indirim gitmiş, 1968 yılında 24 bin olan personel sayısı 1970 yılında 16 bin kişiye indirilmiştir⁸⁶. Ayrıca antlaşma gereğince artık Türkiye'deki hiçbir üs ve tesisin Amerika'nın olmadığı, halen işletilmekte olan üs ve tesislerin "Ortak Tesisler" olduğu ve işletilmelerinin de Türkiye'nin rızası ile gerçekleştiği bildirilmiştir. Dönemin Başbakanı Demirel'in açıklamasına göre Türkiye'de 3 Temmuz 1969 "Ortak Savunma Antlaşmasına" dayanılarak işletilen ABD ile müşterek savunma tesisleri beş yerde konuşlandırılmıştır. Bunlar; Kocaeli-Karamürsel, Diyarbakır-Pirinçlik, Sinop, Adana-İncirlik, Ankara-Balgat⁸⁷.

1969 Antlaşması ile bir şekilde düzene sokulan üs ve tesisler, her ne kadar statüleri ve işletilmeleri konularında net ve tam anlamıyla tatmin edici cevaplar bulanamadıysa da, 1974 Kıbrıs Barış Harekatına değin faaliyetlerini çok büyük problemler yaşamadan sürdürmüşlerdir. Kıbrıs Barış Harekatından sonra daha önce de değinildiği gibi Amerika Türkiye'ye silah ambargosu uygulamış, Türkiye de bu ambargo uygulamasına tepki olarak 25 Temmuz 1974'de 1969 Antlaşmasını feshettiğini ve NATO kapsamlı faaliyetlerini sürdüren İncirlik Üssü hariç, ABD kullanımına açılmış tüm üs ve tesislerin kapatılarak tamamıyla TSK'nın kontrolüne geçtiğini açıklamıştı.

Yetmişlerin sonlarında bölgesinde yaşanan gelişmeler Türkiye'nin ABD gözünde öneminin artmasına vesile olmuştur. İran'da İslam devrimi olması ve Şah monarşisinin yıkılmasıyla beraber ABD de İran'dan

⁸⁶ Bu sayıya aileleri de dahildir.

⁸⁷ Mehmet GÖNLÜBOL ve Diğerleri: a.g.e., 510-513; Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 191-192.

kovulmuştur. Bu arada Sovyetler Afganistan'ı işgal ederek bölgedeki dengeleri lehine çevirmiştir. Bu durum, daha sonraki bölümlerde üzerinde ayrıntısı ile durulan “Çevik Kuvvet” olgusunun oluşmasına sebep olacak, bu da ABD gözünde Türkiye'yi ön plana çıkartacaktır. İki ülke arasındaki ambargo sebebiyle olan soğukluk gerek Türk gerekse Amerikan Hükümetlerinin çabaları ile giderilecek ve bir antlaşma zemini hazırlanacaktır. Nitekim bu yolda yapılan çalışmalar olumlu sonuç vermiş ve üs ve tesislerin kullanıma açılması ile ilgili 1976 yılında yeni bir SİA imzalanmıştır. Fakat bu antlaşmanın onaylanması Amerikan Kongresince mümkün olmamış, her iki tarafın da istekleri bir uzlaşmaya varılmasını engellemiştir.

30 Haziran 1976 tarihi itibarıyla ABD'nin Türkiye'de altmış bir tane askeri tesisi bulunmaktaydı⁸⁸. Bu tesisler:

-İstihbarat Toplama İstasyonları: Sinop'ta Amerikan Ordu Güvenlik Ajansı'nın (ASA) görev aldığı Ulusal Güvenlik Ajansı'na (NSA) bağlı radar gözetleme ve haberleşme tesisi bulunmaktadır. Bu tesis Sovyetlerin Karadeniz üzerindeki hava ve donanma faaliyetleri ve füze test etme çalışmaları hakkında bilgi toplamaktaydı. Samsun'da Amerikan Hava Güvenlik Servisi'nin (USAFSS) personelinin görev aldığı ve NSA'ya bağlı olarak Sinop'la ilişki içinde faaliyet gösteren bir haberleşme tesisi bulunmaktadır. İzmit Karamürsel'de USAFSS personelinin görev aldığı Batı Karadeniz'de ve boğazları çevreleyen bölgede Sovyet donanmasının gerçekleştirdiği faaliyetleri takip eden bir haberleşme ve gözetleme tesisi bulunmaktadır. Ankara yakınlarındaki Belbaşı istasyonu Sovyet nükleer testlerini izleyen bir sismografik algılama üssüydü. Ayrıca Diyarbakır'da hava istasyonu bulunmaktadır.

-Amerikan Savunma Haberleşme Sistemi (Defence Communication System, DSC) Terminalleri: Türkiye'nin Avrupa kesiminde beş tane, Ankara bölgesinde beş, İzmit bölgesinde on üç, İzmir bölgesinde üç, Diyarbakır bölgesinde yedi, İncirlik'te iki, Malatya bölgesinde üç, Samsun ve Sinop'ta birer tane olmak üzere toplam kırk tane bulunmaktaydı.

⁸⁸ Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 205.

-NADGE (NATO Air Defence Ground Environment) Erken Uyarı Radar Tesisleri: Bunlar tüm Türkiye'ye yayılmış durumdaydı; Ankara, İzmit, Eskişehir, Lüleburgaz, Bartın, Diyarbakır, Merzifon, Perşembe, Pazar, Erzurum, Mardin, Çanakkale, Şarkışla ve Kargapazar.

-Hava Üsleri ve İstasyonları: Adana-İncirlik Hava Üssü, İzmit-Karamürsel Hava Üssü, Ankara Hava İstasyonu, İzmir Hava İstasyonu ve Çiğli Hava Üssü.

-ACE Yüksek Haberleşme Tesisleri: Türkiye'deki on iki haberleşme tesisi NATO'nun troposferik dağıtım şebekesiyle bağlantı halindeydi. Bunlar; Ankara, İzmir, Eskişehir, Elmadağ, Amasra, Merzifon, Perşembe, Pazar, Sivas, Diyarbakır, Mardin ve Adana'da konuşlandırılmıştı.

-Depolama Tesisleri: İskenderun ve Yumurtalık, Amerikan kuvvetlerinin Doğu Akdeniz'in en ileri ucunda bulunan en önemli ikmal ve depolama merkezleriydi.

-Ayrıca Kargaburun'da konuşlu LORAN istasyonu uzun mesafelerden Amerikan askeri uçaklarının Doğu Akdeniz'deki rotalarını tespit etmede yardımcı olmaktaydı.

Türkiye'deki mevcut Amerikan üslerinin varlığı iki ülkenin birbirinden tamamen kopmasını engelleyen önemli bir faktördür. 1976 Antlaşmasının yukarıda da değinildiği gibi fiiliyata geçirilememiştir. 1978 yılında ambargonun kalkmasının yarattığı olumlu hava içinde Türk ve Amerikan Hükümetleri ikili ilişkilerini düzenlemek üzere yeni bir Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması (SEİA) görüşmelerine başlamışlardır⁸⁹. 29 Mart 1980'de imzalanan ve 18 Aralık 1980 günü yürürlüğe giren SEİA ile ilişkilere yeni bir yön verilmiş ve Türkiye'deki tüm ABD üs ve tesisleri yeniden düzenlenerek "ABD'ye kullanım hakkı verilmiş TSK üs ve tesisleri" olarak adlandırılmıştır⁹⁰. Sayıları yirmiden fazla olan bu üs ve tesisler nedeniyle ABD Türkiye'ye her yıl askeri ve ekonomik yardım yapmıştır.

⁸⁹ Fahir ARMAOĞLU: 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi..., a.g.e., 812-814.

⁹⁰ Murat YETKİN: a.g.e., 263.

Ekim 1982’de Türkiye-ABD arasında imzalanan “Ortak İşletilen Üsler Antlaşması” ile Batman ve Muş üsleri inşa edilmesi, Erzurum Havaalanı da dahil olmak üzere on Türk havaalanının modernize edilmesi karara bağlanmıştır⁹¹. Antlaşmaya göre yeni yapılacak havaalanları uzun menzilli nükleer bomba taşıyıcı uçaklar ile kargo uçaklarını barındıracak büyüklük ve kalitede olacaktı. Bu şekilde Amerikan ve NATO uçakları İran Körfezinin 700 mil yakınına ve Kafkasya bölgesine saldıracak bir mesafeye kadar gidebilme kabiliyeti kazanmış olacaktı⁹².

Soğuk Savaşın sona ermesi ile beraber ABD, Türkiye’deki artık ihtiyaç duymadığı birçok askeri üssünü kapatmaya başlamıştır. ABD’nin kapatılmasını istediği tesisler ise: İstanbul-Alemdağ, Malatya-Kürecik, Gemlik-Şahin Tepe, Samsun-Mahmurdağ, Ankara-Elmadağ ve İzmir-Yamanlar tesisleridir. Bu tesislerin kapatılmasından sonra bunların görevini uydular üsleneyecektir. ABD’nin Türkiye’deki en önemli istihbarat tesisleri olan Adana-Karataş, Sinop, Diyarbakır-Pirinçlik, Gelibolu-Kargaburun ve Ankara-Belbaşı tesislerinin işlevleri ise genişletilerek korunmuştur⁹³. Bu arada 1990 yılının başlarında ABD tek taraflı olarak Erhac ve Eskişehir Hava Üslerindeki askeri personeli ve nükleer silahları çekeceğini ilan etmişti. Türk yetkililer ise Amerikalıların kendilerine danışmadan karar aldıkları için duydukları memnuniyetsizliği dile getirmişlerdi. 1994 yılının ortasına gelindiğinde ise Türkiye’deki on iki NATO üssünden sekizi kapatılmıştı⁹⁴.

Üslerin kullanımı meselesi çok hassas olması sebebi ile Türk yöneticileri konu üzerinde önemle durmuşlardır. Türkiye 1973 yılında Arap-İsrail savaşında İncirlik Havaalanının NATO dışı faaliyetlerde kullanılamayacağını bildirmişti. 1979 İran Devrimi sırasında Türkiye üslerin İran’daki Amerikan vatandaşlarının taşınması için kullanımına izin vermiş

⁹¹ Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 202; Hasan KÖNİ: “Körfez Savaşı Sonrası Türkiye ve Orta-Doğu”, *Avrasya Dosyası*, c.3, s.3 (Sonbahar 1996), 133; Ufuk GÜLDEMİR: *Çevik Kuvvetin...*, 142.

⁹² Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 266.

⁹³ Cumhuriyet, 12 Mart 1992

⁹⁴ Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 361.

fakat 1980 yılında, yine İran'da gerçekleştirilen rehinelerin kurtarılması operasyonunda aynı esnekliği göstermemiştir. Tüm bunların yanında 1991 yılında Körfez Krizi esnasında Irak mevzilerini bombalayan Amerikan uçaklarının İncirlik Hava Alanını kullanmaları, ABD'nin çok ihtiyaç duyduğunda Türkiye'deki üsleri kullanmak isteyeceğini göstermiştir. Bu olay aynı zamanda, ABD'den gelebilecek bir istek üzerine, NATO dışı bir amaca hizmet ediyor olsa bile, Türkiye'nin benzer bir harekatta üslerinin kullanımına izin verebileceğinin de bir işareti olmuştur.

Üsler konusunda yaptığımız ikili görüşmelerde, Türkiye'de halihazırda yabancı herhangi bir ülke kullanımına verilmiş üs ve/veya tesis bulunmadığı, sadece TSK tesislerinden bazılarında ABD'nin "Ortak Savunma Faaliyetlerine" katkıda bulunması amacıyla faaliyet göstermesine izin verildiği belirtilmiştir. Bu tesisler: Adana-İncirlik, Diyarbakır-Pirinçlik, Balıkesir, Ankara-Belbaşı ve Akıncı Üs ve Tesisleridir. Bu üs ve tesislerde faaliyetlerine izin verilen ABD personelinin statüleri yapılmış antlaşmalarla belirlenmiştir. Ayrıca İzmir'de Güneydoğu Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı ve Altıncı Müttefik Hava Kuvvetleri Komutanlığı olmak üzere iki de NATO karargahı bulunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI İLİŞKİLER

I.1980'lerde İlişkiler

Orta-Doğu'nun, Batı için önemli olan hammaddeler, petrol ve gaz açısından temel kaynak bölgesi olma özelliğini koruyor olması başta ABD olmak üzere Batının bölgeye ilgisinin sürdürmesine neden oluyordu. ABD, Sovyetlerin bölgeye karşı olası bir saldırısını engellemek, Orta-Doğu bölgesinde istikrarı tesis ve teşvik etmek, NATO'nun güney kanadının gücünü korumak, İsrail gibi ABD'nin dostu ülkeleri desteklemek ve Akdeniz'deki ikmal yollarını güvenlik altında bulundurmak istemektedir. Tüm bunları yaparak da yukarıda bahsedilen kaynakları, petrol ve gazı, Batı pazarlarına ulaşmasını sağlamaya çalışmaktadır. Çünkü petrol ve gaz Avrupa için vazgeçilmezdir. 1956 Süveyş Krizi, 1973'teki petrol bunalımı ve 1974'teki Arap-İsrail Savaşı sırasında aksayan Petrol üretimi ve sevkiyatı çok kısa bir süre içinde Batı Avrupa'nın ticari faaliyetlerini ve günlük hayatını aksatmış¹ olması bunun ispatı olmuştur. Bahsi geçen tüm bu hususlar ABD'nin bölgedeki sadık müttefiki Türkiye'yi ister istemez ön plana çıkarmaktaydı.

Sovyetlerin, ülkesinin güney bölgelerindeki askeri gücünü arttırması, Afganistan'ı işgali ve Sovyet etkisinin Aden ve Etiyopya'ya kadar uzanması ve özellikle Suriye'deki artan askeri varlığı bölgedeki dengenin ABD aleyhine geliştiğinin işaretleriydi. 1979 yılında Ayetullah Humeyni'nin Şah'ı devirmesiyle başlayan İran Devrimi ile beraber "Siyasi İslam" etkisini arttırmış, ABD ülkeden kovulmuş ve yaşanan rehine krizi durumu daha da gerginleştirmiştir. 1980 Eylülünde Şat-ül Arap uyuşmazlığı ile başlayan ve

¹ İlter TURAN: ".ABD-SSCB İlişki ve Politikalarının NATO Sorumluluk Sahası Dışında Kalan Orta-Doğu Bölgesi Üzerindeki Muhtemel Etkileri ve Türkiye", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (1992-1993), 227.

1988 yılına değin süren İran-Irak Savaşı da bölgenin istikrarını sarsarken yukarıda da değinildiği gibi ABD başta olmak üzere Batının gözünde Türkiye'nin stratejik önemini ön plana çıkarmıştır. 1982 yılında ABD ile yapılan Ortak İşletilen Üsler Antlaşması ile Türkiye'nin doğusundaki bazı havaalanlarının genişletilmesi Orta-Doğu'da acil durumlarda hemen kullanılabilecek ve ABD'nin bölge çıkarlarını koruyacak "Çevik Kuvvet" konusunda atılan önemli bir adımdır². Batı kampının bu düşüncelerine paralel olarak Türk yöneticileri, ABD'yi Sovyetlere karşı dengeleyici tek güç olarak görmekte, ekonomik ve askeri anlamda Batı seviyesine ulaşmanın yolunun ABD ile iyi ilişkilerden geçtiğini düşünmekte, bu nedenlerden dolayı da ABD ile ittifakı korumayı istemekteydiler.

A.1980 Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması (SEİA)

1980'li yıllardaki Türk-Amerikan askeri ilişkilerinin çerçevesini, daha önce de değinildiği gibi 29 Mart 1980'de imzalanan SEİA oluşturmaktaydı. Gerçi Kıbrıs Barış Harekatı sebebi ile uygulanan Amerikan ambargosu ilişkileri hayli zedelemiş, kopma noktasına gelen ilişkiler 1976 yılında Washington'da imzalanan "Savunma ve İşbirliği Antlaşması" ile düzeltilmek istenmişse de antlaşma o dönemdeki iç politikada yaşanan istikrarsızlıklar nedeniyle Türkiye tarafından onaylanmamış ve yürürlüğe girememiştir³. Bu sebeptendir ki 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle beraber her iki tarafta da ilişkileri düzenleyecek yeni bir antlaşmanın ihtiyacı hissedilir olmuştur. 1978 yılında ambargonun resmen kalkması ile başlamış olan Türk-Amerikan görüşmeleri darbe sonrasındaki yönetimin yarattığı müsait ortamın da etkisiyle devam ettirilmiş ve yeni bir antlaşma, SEİA, imzalanmıştır. 1980 yılında imzalanan SEİA her iki tarafın da ihtiyacını kısmen de olsa karşılamış ve ilişkileri yeniden düzenlemiştir.

² Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 208.

³ Fahir ARMAOĞLU: Belgelerle..., a.g.e., 288.

SEİA, NATO antlaşmasını uygulamak için beş yılığına imzalanan ve beş yıldan sonra da yıllık bazda uzatılması öngörülen bir yürütme antlaşmasıydı. Antlaşma, bir temel antlaşma ile buna bağılı üç tamamlayıcı antlaşma, iki numaralı tamamlayıcı antlaşmaya bağılı bir ek ile üç numaralı tamamlayıcı antlaşmaya bağılı her bir tesise ilişkin on iki ayrı uygulama antlaşması ve Adana askeri terminal kontrol sahası içinde hava trafik hizmetlerine ait usulleri içeren bir ekten oluşmaktadır⁴. Antlaşma, iki ülke arasındaki ekonomik, mali, teknik, savunma sanayii, savunma desteğı ve tesisler konularını düzenlemekte, bu konulardaki işbirliğı ve ilişki esaslarını öngörmektedir. Antlaşma çerçevesinde ABD, TSK'ya savunma malzemesi, değışik hizmetler ve askeri eğitim sağlamayı taahhüt etmekte, bunun karşılığında da Türkiye, ABD'nin toprakları üzerinde konuşlu üs ve tesislerde silahlı kuvvet bulundurmasına ve askeri faaliyetleri gerçekleştirmesine izin vermektedir⁵. Avrupa ile ilişkileri sekteye uğrayan 12 Eylül Türk rejimi bu antlaşma ile beraber ABD ağırlıklı bir politikaya yönelmiş ve Türkiye dış politikasında, ABD paralelinde hareket etmeye başlamıştır.

1983 seçimleriyle iktidara gelen Özal yönetimi, SEİA'nın içeriğı ve uygulanması hususunda hiç tereddüt göstermemiştir. Bununla beraber Özal Hükümeti bazı konulardaki şikayetlerini de dile getirmiştir. Türk Hükümetine göre Amerika'nın Türkiye'ye yapılacak yardımlarda 7/10 oranını kullanarak Yunanistan'ı da işin içine sokması büyük bir haksızlıktı. Bununla da kalmayıp yapılacak yardımları Kıbrıs sorunu, insan hakları ve sözde Ermeni soykırımı gibi konularla ilişkilendirilmesi ve Türkiye'ye baskı uygulaması da doğru değildi. Ayrıca Türk-Amerikan ilişkilerindeki ekonomik boyut da çok dengesiz şekillendirilmişti ve adaletsizce uygulanmaktaydı. Türkiye antlaşma çerçevesinde yükümlölüklerini yerine getirmiş ancak ABD sağlamayı vaadettiğı askeri ve ekonomik yardımları tam anlamıyla vermemişti. Gerçi ABD, başlangıcından itibaren "Askeri Yardım Programı", "Ekonomik Destekleme Fonu" ve "Uluslar arası Eğitim ve Talim Programı" şeklinde yıllık

⁴ Antlaşmanın metni için bkz. Fahir ARMAOĞLU: *Belgelerle...*, a.g.e., 300-363.

⁵ Ufuk GÜLDEMİR: *Teksas Malatya...*, a.g.e., 127-129.

olarak Türkiye'ye yaklaşık 700 milyon Dolar kaynak sağlamaktaydı fakat yardım yine de Türk yetkililerin istediği seviyeye çıkamıyordu. Bunun da en önemli nedenlerinden birisi hiç şüphesiz, yukarıda da değinildiği gibi yapılan yardımlarda uygulanan 7/10 oranıydı⁶. Bu şikayetler sebebi ile ilk beş yılın sonunda Türk Hükümeti SEİA'da değişiklik yapılması istemi ile ABD'den görüşme talebinde bulunmuştur.

SEİA karşılıklı iki esasa dayanmaktaydı; Türkiye'nin askeri ve ekonomik yapılanmasına ve modernizasyonuna ABD'nin katkıda bulunması, buna karşılık olarak da Türkiye üzerinde konuşlu üslerden ABD Silahlı Kuvvetleri'nin yararlanmasına müsaade edilmesi. Fakat geçen beş yıl zarfında bu konuda Türk tarafı yükümlülüklerini yerine getirirken ABD daha pasif bir tutum sergilemişti. Türkiye ilk fesih ihbar süresini kullanamamış ve antlaşma bir yıl daha uzamıştır. Türk tarafının ikili görüşme istekleri ABD'ce olumlu karşılanmasına rağmen Türkiye ilk görüşmelerden istediği sonucu alamamış, aksine ABD Kongresi Türkiye'ye yapılan yardımın 1987 yılında %33 azaltılmasını öngören komisyon kanununu kabul ederek⁷ yardımı 734 milyon Dolardan 485 milyon Dolara düşürmüştür.

1983 yılında Pentagon'un yaptığı hesaplara göre TSK'nın minimum NATO standartları seviyesine gelebilmesi için on üç yıl içerisinde 18 milyar Dolar harcanması gerekmekteydi. Bu amaçla Reagan yönetimi Türkiye'ye sağlanan askeri yardımı iki katına çıkarmıştı⁸ fakat, 1987 yılına gelindiğinde ABD, 1980-1983 yıllarını kapsayan askeri yönetim zamanında gösterdiği cömertliği göstermemeye ve kredileri kısmağa başlamıştır. Nitekim ABD, yardımları kısmağa başladığı döneme kadar, 1980-1987 yılları arasında IMF kredileri, borç ertelemeleri ve askeri yardımlar da dahil olmak üzere Türkiye'ye toplam 13 milyar Dolar kaynak aktarmıştı⁹. Yeni dönemde de Türkiye, TSK'nın modernizasyonu için yıllık 1.2 milyar Dolar yardım istemiş ve 3.5 milyar Dolara varan dış askeri satış kredisi (FMS) borçlarının

⁶ George Mc. GHEE: a.g.e., 269.

⁷ Cumhuriyet, 27 Ekim 1986

⁸ Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 262.

silinmesini talep etmiştir. Türkiye'nin bu istekleri gerçekleşmemiş aksine hiç beklemediği bir sonuçla karşılaşmıştır. 1985 yılında aldığı 875 milyon Dolarlık yardım 1986 yılında 490 milyon Dolara, 1987 yılında da 485 milyon Dolara indirilmiş ve komisyon bu yardımın daha da azaltılacağı yönünde karar almıştır¹⁰.

SEİA'nın uzatılmasına ilişkin mutabakat belgesi 12 Aralık 1986'da Ankara'da parafe edildikten sonra 1987 yılında teati aşamasına gelindiğinde Amerikan Kongresi yine ilginç bir kararla bu aşamada Türkiye'ye yapılacak olan 125 milyon Dolarlık ek yardımı da reddettiğini bildirmiştir. Bununla da kalmayan kongre 1988 yılında yapılacak 913.5 milyon Dolarlık yardımda da kesintiler yapacağını açıklamıştır¹¹. Türkiye, kongrenin bu tutumuna karşın büyük bir tepki göstermemiş, buna karşın hoşnutsuzluğunu da belli etmekten geri kalmamıştır. Teati edilen belgeyi Bakanlar Kurulunca onaylamadan bekletmeye almış ve böylece tepkisini dile getirmiştir¹². Fakat mevcut ortam sebebi ile Türkiye bekletme işini daha fazla sürdürememiş ve yapılan pazarlıklarla, yeterli olmasa da, alınan iki ödünle ek mektup ve gizli protokol 28 Şubat 1988'de Bakanlar Kurulunca onaylanmıştır¹³. Türkiye'nin aldığı ilk ödün, ABD elindeki ihtiyaç fazlası askeri malzemenin, NATO'nun güney kanadındaki Türkiye, İspanya ve Yunanistan'a hibe edilmesidir. Diğer ise, Türkiye'nin yabancı askeri satışlar (FMS) kredilerinden doğan borç yükünün 800 milyon Dolar dolayında hafifletilmesidir. Bu şartlar altında mutabakat belgesinin teati edilmesi ve Bakanlar Kurulu kararı ile SEİA 1990 yılına kadar uzatılmıştır¹⁴. Bu uzatmada, hiç şüphesiz, 1986 yılında 30 milyar Dolara varan dış borcunu ödemek isteyen Türk Hükümetinin, yukarıda değinildiği gibi, ABD'den alacağı yardımların etkisi oldukça fazladır¹⁵. ABD 1946-1992

⁹ Burcu BOSTANOĞLU: Türkiye-ABD ..., a.g.e., 356.

¹⁰ George Mc. GHEE: a.g.e., 269.

¹¹ Ufuk GÜLDEMİR: Teksas Malatya..., a.g.e., 152-154.

¹² Fakat bu tutum anlaşmanın işleyişinde bir aksamaya sebep olmaz, nitekim taraflardan herhangi biri feshetmediği sürece anlaşma otomatik olarak bir yıl daha uzamaktadır.

¹³ Ufuk GÜLDEMİR: Teksas Malatya..., a.g.e., 161.

¹⁴ Ufuk GÜLDEMİR: Teksas Malatya..., a.g.e., 145.

¹⁵ Ufuk GÜLDEMİR: Teksas Malatya..., a.g.e., 146.

yılları arasında Türkiye'ye toplam 11.5 milyar Dolarlık askeri yardım yapmıştır¹⁶.

ABD, SEİA'da ek mektubun gizli protokolü ile askeri alanda bazı ayrıcalıklar elde etmiştir. Bunların başında İncirlik'teki Amerikan savaş uçağı sayısının otuz altıdan otuz sekize çıkarılması vardı. Ayrıca Akdeniz'deki Altıncı Filoya bağlı uçakların Konya Üssünde ücretsiz olarak atış eğitimi yapmalarına da izin verilmiştir. Gizli protokoldeki bir diğer maddede ise ABD'nin bu faaliyetlerde kullandığı malzemenin tedariki mümkünse Türkiye'den karşılanmasını öngörüyordu. Bu madde Türk Makine Kimya Endüstrisi'nin (MKE) işine yaramış, kullanılan mühimmat MKE'den alınmıştır¹⁷.

1990 yılına gelindiğinde dünyadaki gelişmeler, özellikle Irak'ın Kuveyt'e saldırması, Türkiye'nin güvenlik kaygılarını arttırmıştır. ABD ile olan iyi ilişkileri bu dönemde bozmak istemeyen Türkiye, SEİA ile ilgili isteklerde bulunup da sorun çıkarmak istememiş, bu sessiz kalış neticesinde kamuoyuna haber verilmeksizin ve de herhangi bir tartışmaya girilmeden SEİA uzatılmıştır¹⁸. Türkiye, Aralık 1991'de de SEİA'yı bir yıllığına daha uzatarak Amerikalıların üslerin kullanımıyla ilgili yeni isteklerde bulunmalarının önüne geçmiştir¹⁹. Mart 1993'te Türk yetkililer SEİA'nın yeniden görüşülmesi talebinde bulunmuşlardır. Görüşmeler sürerken de her yıl otomatik olarak bir yıllığına SEİA uzatılmıştır.

Türkiye iki şekilde ABD'den yardım almaktadır: Birincisi "ticari alım" yani Türkiye'nin ABD'deki özel firmalardan çeşitli yöntemlerle silah alması, ikincisi ise FMS yani Türkiye'nin Amerikan yönetiminden gerek kredi ve gerekse hibe şeklinde askeri teçhizat tedarik etmesidir. Her iki yöntemin de uygulanması Amerikan yönetiminin onayına tabidir. ABD 1961 tarihli Dış Yardım Kanunu, Silah İhraç Kontrol Kanunu ve Güvenlik Yardımı Yönetim

¹⁶ Kemal KIRIŞÇI: "Türk-Amerikan İlişkileri...", a.g.m., 70.

¹⁷ Ufuk GÜLDEMİR: Teksas Malatya..., a.g.e., 150.

¹⁸ Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 260-261.

¹⁹ Ian O. LESSER: "Köprü mü Engel mi?...", a.g.m., 158.

Yönergesi hükümlerine göre diğer ülkelerle olan savunma sanayii ilişkilerini yürütmektedir. ABD'den alınan malzemenin, ABD'nin izni alınmadan, yapılan antlaşmadaki amaçlar dışında kullanılması mümkün değildir²⁰.

Körfez Savaşı sonrasında da ABD iki temel kategoride, Güney Kanat Yardımı (SRA) ve FMS kredileri şeklinde Türkiye'ye yardım sağlıyordu. ABD 1993 yılında SRA yardımının niteliğini öne sürerek FMS çerçevesinde verilen hibe yardımının tümünü kaldırmış, bunu faizli FMS kredisine dönüştürmüştür. 1993 yılı için tahsis edilen 450 milyon Dolarlık FMS kredisi tamamen kredi bazındaydı. Türkiye için artık ticari bir bankadan borç almakla ABD'den askeri yardım almak arasında önemli bir fark kalmamıştı. Kongrenin 1995 yılı için öngörülen 453 milyon Dolarlık yardımın %10'unu insan hakları ve Kıbrıs konusuna bağlı olarak askıya alması ve %7 oranında faiz uygulaması sebebi ile büyük tepki almış, Çiller Hükümeti yardımın şarta bağlanan kısmını tümünden reddetmiştir. FMS kapsamında sağlanan ticari alımın 10 milyon Dolarla sınırlandırılması da Türkiye'nin güvenlik yapılanmasını olumsuz etkileyen bir diğer husustu. Diğer taraftan FMS kredileri Türkiye-ABD ilişkilerindeki güncel elektriklenmelerden de etkilenmeye müsaitti. ABD yönetimi herhangi bir bahane ile FMS kapsamında Türkiye'ye verdiği veya vermeyi tasarladığı askeri teçhizat ve silah sistemlerini transfer etmesini engelleyebilmekteydi²¹. Nitekim 1996 mali yılı için yapılacak yardım Ermeni ve Rum lobilerinin etkisi ile engellenmiş ve şarta bağlanmıştır²².

1996 yılında Türk tarafı SEİA'da bazı spesifik değişiklikler önermiştir. Türkiye artık ABD ile daha fazla işbirliğini, ikili ilişkilerde dengeyi ve özellikle askeri konularda hassas davranılmasını beklemekte, Türkiye'ye daha fazla askeri teknoloji transferini istemektedir. SEİA kapsamında iyileştirme ve güncelleştirme toplantıları her yıl düzenli olarak yapılmakta çalışmalar devam etmektedir.

²⁰ Osman Metin ÖZTÜRK: "Yapısal ve İşlevsel...", a.g.m., 38.

²¹ Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 360.

B.Çevik Kuvvet

Türk-Amerikan ilişkilerinde 1980'lerin en önemli gelişmelerinden birisi de hiç şüphesiz Brzezinski Doktrini çerçevesinde oluşturulan Çevik Kuvvettir. 1981 Ocak ayında görevi devralan Reagan yönetimi, bir çok gelişmelerin yaşanmakta olduğu bir dünya düzeni ile karşı karşıya kalmıştır. İran'da Humeyni İslami Devrimi gerçekleştirmiş, SSCB Afganistan'ı işgal etmiş, Yunanistan'da anti-Amerikan tutumlu Papandreu önderliğindeki PASOK seçimleri kazanmış ve ABD'nin önemli bir müttefiki olan Pakistan da Sovyetlerle yakınlaşıp orta bir yol seçmişti. Tüm bu şartlar altında, yönetimi her ne kadar askeri idare altında olsa da Türkiye, ABD için en istikrarlı müttefik görünümündeydi. Çünkü ABD açısından o an için önemli olan Türkiye'nin bulunduğu stratejik coğrafyanın hangi yönetimle yönetilip yönetilmediği değil istikrarın sağlanıp sağlanamamasıydı.

Rusya uzmanı olan Zbigniew Brzezinski Polonya asıllı bir Amerikalıdır. 1977-1981 yılları arasında Başkan Carter'ın Güvenlik Danışmanlığı görevini yapmıştır. Brzezinski, kendi adıyla anılan doktrinde, Pakistan'dan Türkiye'ye kadar uzanan bölgedeki artan Sovyet etkinliğini sınırlamak, bu bölge başta olmak üzere ABD'nin kendi sınırları dışında meydana gelen olumsuz gelişmelere yerinde ve hızlı bir şekilde müdahale etmek ve böylece sorunları çıktıkları anda bertaraf ederek büyük bir problem halini almaları engellemek gerektiğini düşünmektedir. Amerikalı Profesör Wohlsetter'in ortaya çıkardığı "alan dışı müdahale" kavramından hareketle Brzezinski Doktrini çerçevesinde Çevik Kuvvet (Rapid Deployment Force, RDF) oluşturulmuştur. Çevik Kuvvetin kuruluş gayesi Sovyetlerin yarattığı Orta-Doğu'daki olumsuz gelişmelerin bertaraf edilmesidir²³. Başlarda sadece deniz gücü olarak tasarlanan kuvvet, tehdit algılamalarının geniş alanlara

²² Osman Metin ÖZTÜRK: "ABD Güvenlik Yardımı ve Üçüncü Sektör", *Yankı*, s.104 (9-15 Ekim 1994), 7.

²³ Ufuk GÜLDEMİR: *Çevik Kuvvetin gölgesinde Türkiye 1980-84*(İstanbul: Tekin Yay., 1986), 23.

yayılmasının da etkisiyle kara ve hava unsurlarını da bünyesine dahil etmiştir. 1983 yılında da SACEUR emrine verilmiştir.

Çevik Kuvvetin üç amacı vardı: ABD'nin sınırları ötesinde meydana gelebilecek müdahalelerde Amerikan çıkarlarını korumak amacıyla hızlı bir müdahalede bulunarak çatışmaları yerinde etkisiz hale getirmek, ABD'nin ekonomik çıkarlarının ihlali güc göstererek önlemek ve bu iki amaca hizmet edecek Çevik Kuvveti kurarak keyfi Sovyet hareketlerini engellemek²⁴. Bunun yanında Körfez petrolünü terörist faaliyetlerden korumak, Suudi Arabistan Krallığı'nın bekasına yardımcı olmak ve İran-Irak Savaşının bir bölgede sınırlı kalmasını sağlamak gibi gizil görevleri de mevcuttu²⁵. ABD, Türkiye'den Çevik Kuvvet kapsamında iki hususu önemle istemiştir. İlki transit olanakların sağlanması amacıyla depolama kolaylıklarının artırılması, diğeri takviye birliklerin geliş-gidişleri ve konaklamalarının kolaylaştırılması için iki yeni üssün, Batman ve Muş Üslerinin, inşa edilmesi²⁶.

ABD'ye diğeri müttefiki ülkeler, kendi amaç ve çıkarlarına hizmet etmek için Çevik Kuvveti oluşturduğu gerekçesiyle tepki göstermiştir. Bu tepkileri gidermek amacıyla ABD, Çevik Kuvvet ile NATO'nun entegrasyonuna çalışmış, yukarıda da bahsedildiği gibi, Çevik Kuvveti 1983 yılında SACEUR emrine vererek sorunu çözmüştür. Bu yeni oluşumla beraber Çevik Kuvvet bir kriz söz konusu olduğunda NATO üs ve tesislerinden ve Türkiye gibi Avrupa'nın kanat ülkelerinde depolanmış ikmal maddelerinden yararlanabilecek bir pozisyon almış oluyordu. ABD bu entegrasyonu ustalıkla gerçekleştirmiş, Avrupa'daki NATO Kuvvetler Komutanı olan ABD generali aynı zamanda Çevik Kuvvetin de komutanı olması ile konu ile ilgili birçok sorun kolaylıkla çözümlenmiştir²⁷. Çevik Kuvvet, başlarda, Sovyetleri durdurabilecek bir güç olarak düşünülmemiştir. İşlevi daha çok Körfez bölgesini denetlemeye ve küçük müdahalelerde bulunmaya yöneliktir. Oluşturulmaya başlandığı 1970'lerin başından itibaren ilk kez Körfez

²⁴ Ufuk GÜLDEMİR: Çevik Kuvvetin..., 25.

²⁵ Ufuk GÜLDEMİR: Çevik Kuvvetin..., 26.

²⁶ Ufuk GÜLDEMİR: Çevik Kuvvetin..., 142.

Savaşında “alan dışı müdahale” kavramını tam anlamıyla uygulama fırsatı bulmuştur. Körfez Savaşını Çevik Kuvvet kapsamında ele alındığında denilebilir ki; Körfez Savaşı, ABD’nin Orta-Doğu’da Sovyet tehlikesini bertaraf etmek ve istikrarı sağlamak amacı ile kurduğu ve sonrasında NATO ile entegre ettiği Çevik Kuvvetin ne denli hazırlıklı ve hızlı olduğunun bir kanıtı olmuş ve de Çevik Kuvvet kavramının NATO stratejisine iyice yerleşmesine vesile olmuştur.

Yukarıda anlatılanlar dışında Türk-Amerikan ilişkilerinde 1980’ler boyunca fazla hareketlilik görülmez. Tek sarsıntı 1983 Kasımında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin (KKTC) bağımsızlık ilanıdır. Fakat bu 1974 Krizi kadar etkili olmamıştır. Zira 1980 yılından sonra ortaya çıkan milletlerarası krizler Amerika için uğraştırıcı olmuştur. Bunlar, 1979 sonundan itibaren Sovyetlerin Afganistan’ı işgali, 1980 sonlarında patlak veren İran-İrak savaşı, 1977 yılından itibaren Çin’de Mao döneminin sona erip Dang Şaoping döneminin başlaması, 1985 yılından itibaren Gorbaçov’un Komünist rejimi reforme etme çabaları ve sonunda 1991 Ağustosunda Sovyetler Birliği’nin yıkılışı ve yeni bir dünya düzeninin ortaya çıkmasıdır²⁸.

Türkiye’nin mevcut stratejik konumu 1980’ler boyunca da Amerika için Türkiye’yi vazgeçilmez kılıyordu. Türkiye’nin Sovyetlerin Orta-Doğu’ya yapması muhtemel bir saldırıya karşı engel vazifesi gören konumuna ek olarak Batının petrol bölgelerine ulaşmasında güvenli bir geçiş yolu olması ve hepsinden öte özellikle Çevik Kuvvet kapsamında Orta-Doğu’ya yapılacak harekatlarda önemli bir üs olma özellikleri stratejik değerini korumasına yetiyordu. Bu dönemde Türkiye ile ABD arasındaki genel sorun ise, Türkiye’nin Orta-Doğu’ya yönelik harekatlarda katılım ve üslerin kullanımı hususlarında gösterdiği isteksizlikten kaynaklanmaktaydı. Bunun yanında Yunanistan’la yaşanan Kıbrıs ve Ege konularıyla ilişkili sorunlar, Türkiye’nin ABD’den istediği askeri yardımların Türk tarafınca az, ABD tarafınca fazla mütaala edilmesi ve hepsinden öte Türkiye’nin Müslüman dünyası ile

²⁷ Ufuk GÜLDEMİR: *Çevik Kuvvetin...*, 145.

yakınlaşarak ülke içindeki muhafazakar akımların güç kazanması 1980'ler boyunca ilişkileri etkileyen diğer faktörlerdi. 1974 yılından itibaren Ermenilerin Türk diplomatlara saldırması ile artan Ermeni terörü ve buna rağmen ABD'nin Ermeni davasında kaçak bir tutum izlemesi de ilişkilerde bir başka krizi doğurmuştur²⁹. Türkiye'nin rejiminin niteliği, askeri darbelere açık olması, Türkiye'ye yöneltilen insan haklarıyla ilgili suçlamalar ve ülke içinde muhafazakar akımlardan güç alan siyasal İslamın etkisinin her geçen gün biraz daha artması Amerikan yöneticilerinin ve Kongre üyelerinin rahatsız olduğu konulardı³⁰. Fakat tüm olumsuzluklara rağmen denilebilir ki, Türk-Amerikan ilişkileri 1980'ler boyunca 1970'lerde olduğundan çok daha yakın ve kuvvetliydi. Türkiye ile ABD arasında askeri işbirliğine ilişkin olarak on yıllık dönem içinde 4.2 milyar Dolar değerinde 160 adet F-16 üretim projesinin temellerinin bu dönem içinde atılmış olması bunun bir işareti olarak görülebilir³¹. Ayrıca 1980'lerin ikinci yarısından itibaren TSK'nın büyük oranda etkisi ile Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinin yakınlaşarak artması³² da Türk-Amerikan ittifakını kuvvetlendiren önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. İsrail, Batının Orta-Doğu'da vazgeçemeyeceği bir müttefiki olduğu, Batı kurumlarında aktif rol almaya devam ettiği ve ABD ile sıkı ilişkilere sahip olduğu müddetçe gelecekte de Türkiye'nin İsrail ile ilgili konularda Batıya yakın bir politika takip edeceği düşünülmektedir³³. Amerikan Büyükelçisi Marc Grossman da bu fikri destekler açıklamalarda bulunmuştur³⁴.

II. Soğuk Savaş Sonrası Gelişmeler

Soğuk Savaşın sona ermesi ile iki kutuplu Dünya düzeni yerini, ABD'nin tek süper güç olarak kaldığı, bunun yanında Avrupa Birliği (AB), Çin,

²⁸ Fahir ARMAOĞLU, "Yarım Yüzyılın..." a.g.t., 429.

²⁹ Fahir ARMAOĞLU, "Yarım Yüzyılın..." a.g.t., 427.

³⁰ Nasuh USLU: "1947'den Günümüze...", a.g.m., 221.

³¹ Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 266.

³² Bu konuda geniş bilgi için bkz. Türel YILMAZ: Türkiye-İsrail Yakınlaşması (Ankara: İmaj Yayıncılık, 2000)

³³ Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 268.

³⁴ Marc GROSSMAN: "Türk Demokrasisine Güveniyoruz", Görüş (Haziran 1996), 25-26.

Rusya ve Japonya'nın diğer büyük güçleri oluşturduğu çok kutuplu düzene bırakmıştır. Türk yöneticileri, Doğu Blokunun çöküşü ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Soğuk Savaşın sona erdiği, bu sebeple Türkiye'nin ABD nazarında önemini yitireceği ve bunun sonucunda da ABD'nin Türkiye'ye ekonomik ve askeri yardım sağlamada daha isteksiz davranacağını düşünmekteydiler. Bu endişeyle hareket eden yetkililer, Türkiye'nin Orta-Doğu'da istikrarın sağlanmasında ve bölge ile Batı arasındaki karşılıklı ekonomik, siyasi ve askeri ilişkilerin iyileştirilmesinde rol alacak NATO'nun tek Müslüman ülkesi olduğu, ayrıca Orta-Doğu'da olduğu kadar Orta-Asya ve Kafkasya bölgelerindeki istikrarsızlık ve çatışmalar, eski Sovyet cumhuriyetlerindeki belirsizlikler ve Orta-Asya'nın petrol ve doğalgaz kaynakları için ortaya çıkan rekabet ortamında istikrarlı, demokratik, laik ve Batıya dönük bir devlet olarak Türkiye'nin öneminin daha da arttırmış olduğunu dile getirmişlerdir³⁵. Kısaca Türk yetkililer bu yeni uluslararası ortamda Türkiye'nin yeni bir bölgesel güç olarak ortaya çıkmış olduğunu vurgulamışlardır³⁶. Gerçekten de Türkiye yeni kriz merkezlerinin tam ortasında bulunmaktaydı³⁷. Balkanlar'daki ve Kafkasya'daki durumlara Orta-Doğu'daki kronik bunalımları eklersek Türkiye'nin batıda, güneyde ve doğuda potansiyel tehlikelerle karşı karşıya olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır³⁸. Geçen zaman da Türk yetkilileri söylemlerinde haklı çıkmış, gerek Körfez Savaşı gerekse savaş sonrası Orta-Doğu gelişmeleri Türkiye'nin Batı için önemini değişmediğinin ispatı olmuştur

III. Körfez Savaşı

Körfez Savaşı, Soğuk Savaşın sona ermesi ve yeni dünya düzeninin başlangıcını simgeleyen dönüm niteliğinde bir olaydır. Fakat savaşın, yeni

³⁵ Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 265.

³⁶ İbrahim CANBOLAT: a.g.m., 109-110.

³⁷ 18 Ocak 2001'de NTV'de yayınlanan bir haber programında ABD büyükelçisinin yaptığı açıklamalara göre NATO'nun belirlediği on altı sorunlu kritik bölgenin on üçü Türkiye ile direkt ilgilidir.

³⁸ İlter TÜRKMEN: "Türk Amerikan İlişkileri", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyumunda Sunulan Tebliğler, Der. İsmail SOYSAL (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1997), 642.

dünya düzeni kurmak için değil, Irak'ın güçlenmesinden rahatsız olan Amerika'nın hem Irak'a dersini vermek, hem de bölgede baskın gücünü yerleştirmek amacıyla mevcut krizin sıcak çatışmaya tımandırılmasıyla çıkmış olduğu düşünülmektedir³⁹.

1901 yılında başlayan Orta-Doğu'nun petrol macerası İkinci Dünya Savaşı sonuna değin İngiltere ve Fransa tekelinde sürmüştür. ABD'nin Orta-Doğu'ya ilgisi İngiltere'nin elini çekmeye başladığı günlerde başlamış, gerek stratejik konumu gerekse sahip olduğu enerji kaynakları sebebiyle öncesinde olduğu kadar Soğuk Savaş sonrası dönemde de bölge üzerinde önemle durmuş ve uğrunda savaşı dahi göze almıştır.

Orta-Doğu bölgesi üç kıtayı birleştiren jeostratejik öneminin yanında, dünyanın bilinen petrol rezervlerinin %65.7'sini barındırmaktadır. ABD dünya nüfusunun %4.8'ini oluşturduğu halde dünya petrol üretiminin %25'ini tüketmektedir⁴⁰. Bu açıdan bakıldığında petrol zengini bu bölgedeki herhangi bir sorun hiç şüphesiz en çok ABD'nin başını ağrıtacaktır. Başta ABD olmak üzere Batı için tehdit, petrol kaynaklarının bulunduğu bu bölgede dengeleri sarsabilecek güçler ve bu güçlerin yaratabileceği olumsuz gelişmeler olmuştur. Bölgede istikrarın sağlanması uğruna her türlü çaba sarf edilmiş ve hatta sırf istikrar uğruna askeri rejimlere destek verildiği bile olmuştur. Öyle ki 1980'lerdeki askeri müdahaleler(1983-1984 Lübnan, 1986 Libya, 1987-1988 Basra Körfezi) ABD'nin bölgedeki menfaatlerine yöneltilecek tehditlere birer cevap niteliğindeydi⁴¹. 1990'ların başında ise ABD menfaatleri açısından Orta-Doğu bölgesindeki en büyük tehdit, bölgede etnik, dini, politik ve ideolojik sebeplere dayanan mahalli çatışmaların bölgesel harplere sebep olması⁴², bunun sonucunda da petrolün kontrolünü elinden kaçırmasıdır. Öyle ki 1990 yılına gelindiğinde Orta-Doğu ülkelerinin ellerinde toplam 14 bin

³⁹ Burcu BOSTANOĞLU: *Türkiye-ABD ...*, a.g.e., 428; Ramazan GÖZEN, a.g.e., 328.

⁴⁰ Baskın ORAN: "Kalkık Horoz", *Avrasya Dosyası*, c.3, s.1 (İlkbahar 1996), 157.

⁴¹ Mehmet ATAY: "ABD ve Rusya'nın 1990-1991 Körfez Krizi ve Savaşında Orta-Doğu ve Irak'a İlişkin Stratejik Perspektifleri" *Avrasya Dosyası*, c.3, s.1 (İlkbahar 1996), 179.

⁴² Mehmet ATAY: "ABD ve Rusya'nın 1990-1991...", a.g.m., 180.

tank, 2.600 savaş uçağı, 8.600 top ve de 400 taarruz helikopteri vardı⁴³. Böyle bir silah potansiyeli herhangi bir çatışmayı pek tabii bölgesel bir savaşa dönüştürebilirdi.

ABD her ne kadar Irak'ın güçlenip dünya kamuoyunun tepkilerini hiçe sayıp Kuveyt'e saldırarak kadar palazlanmasında Sovyetler ve Avrupa'yla beraber⁴⁴ en büyük pay sahibi olmuşsa da, Körfez Savaşı sırasında Irak'ı tekrar dize getirmede de bir o kadar etkili olmuştur. Amerikalıların Irak'ı 1980'ler boyunca desteklemeleri, zaman içinde bölgede kendi çıkarları aleyhinde bir durum yaratmıştır. ABD, Irak'a 1983 yılında altmış adet Hughes 300C ve 500D helikopteri satmıştır. 1985 yılında ise değeri 27.4 milyon Dolar olan yirmi altı adet McDonnell MD-530MF helikopteri satmıştır. 1986'da da on yedi adet Bell 214ST helikopteri Irak'a vermiştir⁴⁵.

1990'ların başlarında Irak, sekiz yıl süren İran'la savaşından sonra ekonomik yönden hayli zor duruma düşmüştü ve bu dar boğazdan kurtuluş yolunun da sahip olduğu petrolün satışında olduğunun farkındaydı. Fakat petrol fiyatlarının istediği seviyenin hayli altında olması tüm planlarını alt üst ediyordu. Saddam yönetimi savaş mağduru olduğu ve tüm Arap dünyasını İran rejiminden koruma uğruna bir milyon Iraklı genci şehit verdiği için Arap ülkelerinden kendi lehinde bir takım tavizler istemekteydi⁴⁶. İran'la savaşı bittiği dönemde Irak'ın 65 milyar Dolar dış borcu, yeniden yapılanması için de yaklaşık 230 milyar Dolarlık da kaynağa ihtiyacı vardı. İsteddiği tavizlerden biri borçlarının taksitler halinde ödenmesi, diğeri de petrol üreten ülkelerin üretimi düşürmeleri böylece petrol fiyatlarındaki artıştan Irak'ın yararlanmasıydı⁴⁷.

⁴³ Mesut CAŞIN: "Orta-Doğuda Bitmeyen Mücadelenin Son Hamlesi Körfez Savaşının Stratejik Sonuçları", *Avrasya Dosyası*, c.3, s.1 (İlkbahar 1996), 237.

⁴⁴ Mehmet ATAY: "ABD ve Rusya'nın 1990-1991...", a.g.m., 180; Ramazan GÖZEN: a.g.e., 327.

⁴⁵ Nasuh USLU: "Körfez Savaşı ve Amerikan Politikaları", *AÜSBFD*, c.54, No.3 (Temmuz-Eylül 1999), 168.

⁴⁶ Doğu ERGİL: *Körfez Bunalımı*(Ankara: Gündoğan Yay., 1990), 34; Ayrıca bkz. Türel YILMAZ: *Türkiye'nin Orta-Doğu'daki Sınır Komşuları ile İlişkileri*(Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Yayımlanmamış Doktora Tezi), 1997), 209.

⁴⁷ Hasan KÖNİ: "Körfez Savaşı Sonrası...", a.g.m., 131

Varil Başına Dünya Ham Petrol Fiyatları⁴⁸

YIL	\$	YIL	\$	YIL	\$
1946	1.41	1962	2.90	1978	9.0
1948	2.60	1964	2.88	1980	21.59
1950	2.51	1966	2.88	1982	28.52
1952	2.53	1968	2.94	1984	25.88
1954	2.78	1970	3.18	1986	12.51
1956	2.79	1972	3.39	1988	12.58
1958	3.01	1974	6.87	1990	20.03
1960	2.88	1976	8.19	1992	15.98

Tablo 1974 Arap-İsrail savaşı, 1980 İran-İrak Savaşı ve 1990 Kuveyt'in işgali sonrası petrol şokunun fiyat yansımalarını şematize etmektedir.

Fakat hiç şüphesiz Irak rejiminin en çok üzerine gittiği, gerek petrol fiyatlarını düşük tuttuğu gerekse sınır ihlalinde bulunduğu iddialarıyla suçladığı ülke Kuveyt olmuştur⁴⁹. Irak'ın Körfezdeki kıyısı Kuveyt'in Körfezdeki kıyılarının dörtte biriydi ve çoğu bölümü alüvyonla dolmuştu. Ayrıca Şat-ül Arap'ın ağzı, Basra iç limanı ve Umm Qasr Deniz Üssünün Körfeze çıkışı Kuveyt'e ait Bubiyan ve Warbah Adalarının kontrolü altındaydı⁵⁰. İran ile yaptığı savaştan istediğini alamadığı gibi Şat-ül Arap su yolunun da kontrolünü ele geçirememiş olan Irak, kendi sahilinin bataklık olması ve gemilerin yanaşmasına müsait olmaması sebebi ile Körfeze çıkış için Kuveyt'e ait olan bu adaların Irak'a kiralanmasını istemiştir⁵¹. Irak ayrıca Kuveyt'ten, petrol üretimini düşürmesini ve böylece fiyatını arttırmasını, Rumelya sahasından toprak vermesini, Irak'ın Kuveyt'e olan 10 milyar Dolarlık borcunu silmesi ve 14 milyarlık Dolarlık da ek yardım yapmasını istemiştir⁵². Irak, petrol fiyatlarının varil başına yirmi beş Dolara arttırılmasını

⁴⁸ Mesut CAŞIN: "Orta-Doğuda...", a.g.m., 239.

⁴⁹ Nasuh USLU: "Körfez Savaşında Amerikan Politikaları", AÜSBF Dergisi, s.3 (Temmuz-Eylül 1999), 168.

⁵⁰ İhsan GÜRKAN: "1990-1991 Basra Körfezi Bunalımı: Politik ve Stratejik Sorunlar ve Barışa Yönelik Düşünceler", Dış Politika Bülteni, c.3, s.1-2 (1992), 14.

⁵¹ Doğu EFEGİL: a.g.e., 21; Türel YILMAZ: Türkiye'nin Orta-Doğu'daki..., a.g.e., 211.

⁵² Mesut CAŞIN: "Orta-Doğuda...", a.g.m., 243-244.

ve de Arap ülkelerinin Irak'a Marshall Planı benzeri bir plan uygulayarak yardım etmesini istemişti. Arap ülkeleri Irak'ın tüm bu isteklerini yerine getirmese de durumunu düzeltmesi için Irak lehinde bir takım girişimlerde bulunmuşlar, fakat Saddam için bu yeterli olmamış ve Körfezde kriz tırmanmaya devam etmiştir.

A.Körfez Savaşı İle İlgili Tarihler

30 Temmuz 1990 tarihinde Irak 10 bin asker, 300 tank ve 300 ağır topunu Kuveyt sınırına yığmıştır⁵³. 2 Ağustosta da bu ülkeyi işgale başlamıştır. Bu saldırı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 660 sayılı kararıyla⁵⁴ kınanmış, ABD Başkanı George Bush da Irak'a karşı Kongrenin daha önce uygulanmasına izin vermediği ekonomik ambargoyu başlatmış ve Hint Okyanusunda bulunan Amerikan Independence Uçak Gemisinin İran Körfezine hareket etmesini emretmiştir. 6 Ağustosta Irak, Kuveyt'teki yabancıları tutuklayıp Bağdat'a götürmeye başlamıştır. BM Güvenlik Konseyi 661 sayılı kararla⁵⁵ Irak'a karşı ekonomik ve askeri ambargo çağrısında bulunmuştur⁵⁶. Bu çağrıya ABD'den sonra ilk cevap veren ülke olan Türkiye, Kerkük-Yumurtalık Boru Hattını kapatmıştır. Irak'ın 8 Ağustosta Kuveyt'i resmen ilhak ettiğini bildirmesi üzerine ABD Başkanı Bush, Suudi Arabistan'ı Irak'ın muhtemel saldırılarından korumak üzere bölgeye Amerikan askerleri sevk edileceğini açıklamıştır. Ertesi gün BM Güvenlik Konseyi 662 sayılı kararla⁵⁷ Kuveyt'in ilhakının hukuksal dayanağı olmadığını ve tanımadığını bildirmiş, 25 Ağustosta da 665 sayılı kararla Irak'a ambargo uygulanması için güç kullanımına izin vermiştir⁵⁸. Irak 28 Ağustosta, Kuveyt'i üç bölgeden oluşan on dokuzuncu vilayeti olarak topraklarına kattığını ilan etmiştir. Irak'ın

⁵³ Mesut CAŞIN: "Orta-Doğuda...", a.g.m., 245.

⁵⁴ Kararın metni için bkz. UN Doc. SC Res. 660(1990); United Nations Security Council Resolutions Relating to the Situation Between Iraq and Kuwait, United Nations Department of Public Information DP/1104/Rev.2-40446-May 1991, 4.

⁵⁵ Kararın metni için bkz. UN Doc. SC Res. 661(1990); United Nations Security..., a.g.e., 4-5.

⁵⁶ İhsan GÜRKAN: "1990-1991 Basra Körfezi Bunalımı", a.g.m., 16.

⁵⁷ Kararın metni için bkz. UN Doc. SC Res. 662(1990); United Nations Security..., a.g.e., 6.

⁵⁸ İhsan GÜRKAN: "1990-1991 Basra Körfezi Bunalımı", a.g.m., 16.

bu tutumuna Batının cevabı sert olmuş, ABD önderliğinde “Çöl Kalkanı” harekatı başlatılmış ve 6 Eylülde gelindiğinde harekat kapsamında bölgedeki Amerikan asker sayısı 100 bin, 2 Ekimde 170 bine ulaşmıştır. BM Güvenlik Konseyi 2 Eylülde hava ablukası kararını almıştır. 29 Kasımda da 678 sayılı kararını⁵⁹ alarak Irak’ın Kuveyt’ten çekilmesi için 15 Ocak 1991’e kadar süre tanıdığını açıklamıştır. 2 Ocak 1991’de Türkiye Çevik Kuvvete bağlı kırk iki adet savaş uçağını ülkesinde konuşlandıracağını açıklamıştır. 17 Ocakta ABD, İngiliz, Fransız ve Suudi Arabistan uçaklarından oluşan hava gücü Suudi Arabistan’ın Dahran Hava Üssünden havalanarak Irak ve Kuveyt’i bombalamaya başlamıştır. Müttefik birlikleri hava ve deniz desteği ile Kuveyt’e asker sevk etmiş ve 24 Şubatta da kara harekatı başlatılmıştır. Basra Körfezi ve Kızıldeniz’deki savaş gemilerinden atılan Tomahawk tipi Cruise Füzerleriyle stratejik hedefler vurulmuştur. Irak, Scud füzeleri ile karşılık vermeye çalışmış fakat sadece 100 saat süren kara harekatı sonucunda, 28 Şubatta, Bağdat yönetimi tüm BM kararlarını kabul ettiğini açıklayarak, Irak askerlerinin çatışmaları durdurmasını istemiştir⁶⁰. 3 Nisan 1991’de BM Güvenlik Konseyi tam ateşkes sağlayan 687 sayılı kararı almış, Irak meclisi de 6 Nisanda bu kararı kabul etmiştir⁶¹.

Mevcutlara bakıldığında savaş sırasında koalisyon güçlerinin gözle görülür bir askeri üstünlüğü söz konusudur. Irak’ın 545 bin kişilik ordusuna koalisyon güçleri 540 bin kişilik orduyla karşılık vermiş, fakat Irak’ın 150 bin asker mevcutlu sekiz tümen kadar kuvvetini kuzeyde, Türkiye sınırında tutmak zorunda olması koalisyon güçlerini üstün duruma getirmiştir. Silahlar açısından durumsa şu şekildeydi: Irak’ın 4.320 koalisyon güçlerinin 3.360 tankı, Irak’ın 3.110 koalisyon güçlerinin 3.633 topu, Irak’ın 2.870 koalisyon güçlerinin 4.050 zırhlı personel taşıyıcısı (ZPT), Irak’ın 160 koalisyon

⁵⁹ Kararın metni için bkz. UN Doc. SC Res. 678(1990); United Nations Security..., a.g.e., 13-14.

⁶⁰ Murat YETKİN: a.g.e., 349-356; Fahir ARMAOĞLU: *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi...*, a.g.e., 866; İhsan GÜRKAN: “1990-1991 Basra Körfezi Bunalımı”, a.g.m., 16-19.

⁶¹ Baskın ORAN: a.g.m., 160.

güçlerinin 1.959 helikopteri, Irak'ın 60 koalisyon güçlerinin 120 gemisi, Irak'ın 950 koalisyon güçlerinin 2.790 uçağı vardı⁶².

B.Körfez Savaşı ve ABD

ABD, Körfez Savaşı çıkıncaya değin Irak'a karşı yumuşak ve uzlaşıcı bir politika izlemiştir. Çıkan sorunları diyalog ile çözmeye, geçiştirmeye çalışmıştır. Irak'a karşı zaman zaman sert çıkışları olsa da esas düşüncesi Irak'ın kaybedilmemesi yönündeydi. Saddam Hüseyin de ABD'nin bu tutumunu bir eksiklik olarak mütala etmiş olacak ki, ABD'nin kendi askerlerini bir çöl savaşında yitirmek istemeyeceğini varsayarak Kuveyt'e saldırmıştır. Önce Kuveyt'i, hızlı davrandığı taktirde, daha sonra da Suudi Arabistan'ın doğu kesimlerini ele geçirebileceğini düşünmüştür. Bu onun en büyük yanılgısı olmuştur⁶³. Irak'ın Kuveyt'e saldırması ile başlayan Körfez Krizi sırasında ABD için sorun olan konu Saddam'ın Kuveyt'i işgali sebebi ile başlayan sürecin Orta-Doğu'daki tüm Arap devletlerini etkileyeceği⁶⁴ ve böylece bölgedeki dengelerin ABD aleyhinde değişeceği olasılığıydı⁶⁵. Bu sebeple savaşın başlaması ile beraber ABD, daha önceki Irak politikasına tamamen zıt bir politika benimsemiş ve Irak'a karşı ilk olarak müdahale eden ve BM'yi müdahale konusunda harekete geçiren ülke olmuştur.

Irak'a karşı girişilen Körfez Savaşında ABD'nin hedefi öncelikle Irak'ı mağlup ederek Kuveyt'ten çıkarmak daha sonra da Irak'ta yeni bir düzen kurmaktır⁶⁶. Bu amaçla girişilen ve müttefik kuvvetlerin galibiyetiyle sonuçlanan Körfez Savaşı bittiğinde, Irak'ın askeri gücü kırılmış, Orta-Doğu dengesinin Batı aleyhindeki güçler tarafından bozulması ve Körfez petrolünün düşman güçlerin eline geçerek dünya ekonomik sisteminin altüst

⁶² Mesut CAŞIN: "Orta-Doğu'da...", a.g.m., 250.

⁶³ İhsan GÜRKAN: "1990-1991 Basra Körfezi Bunalımı", a.g.m., 15.

⁶⁴ Daha önce de bahsedildiği üzere 1990 yılında Orta-Doğu ülkelerinin ellerinde toplam 14 bin tank, 2.600 savaş uçağı, 8.600 top ve de 400 taarruz helikopteri vardı. Böyle bir silah potansiyeli kontrol altına alınamadığı taktirde herhangi bir çatışmayı bölgesel bir savaşa dönüştürebilirdi.

⁶⁵ Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 287; Baskın ORAN: a.g.m., 157.

⁶⁶ Ramazan GÖZEN: a.g.e., 312.

olması engellenmiştir. ABD'nin yeni düzenin süper gücü olduğu ve bu ülkenin bundan önce olduğu gibi bundan sonraki dönemde de Orta-Doğu'da güç dengesinin bozulmasına neden olabilecek yeni oluşumlara izin vermeyeceği ortaya çıkmıştır. ABD Körfez Savaşıyla Irak'ın güçlü bir bölgesel güç olarak sivrilmesini ve uluslararası sisteme olumsuz etkide bulunmasını engellemiştir. Irak'ı kontrol edebileceği bir konuma getirmiştir. Hatta bu anlamda Bağdat yönetiminin 1994 Ekiminde Kuveyt sınırına yeniden asker yığmaya başlamasına çok sert bir tepki göstererek ikinci bir Körfez Krizinin çıkmasını da engelleyebilmiştir. Fakat bunlara rağmen savaş sonrasında dahi ABD, Saddam rejimini yıkıp yerine güvenilir bir yönetimin geçmesini sağlayamadığı gibi Orta-Doğu'da çıkarlarına uygun bir sistemi de tam olarak kuramamıştır⁶⁷.

ABD savaşın sonucunda, Körfez bölgesindeki varlığını aşırı derecede arttırma ve böylece bölgedeki güç dengesine ve karşıt hareketlere yerinde müdahale etme imkanına kavuşmuş, bölgenin petrol kaynakları üzerindeki kontrolünü daha da kuvvetlendirmiştir. Kazandığı prestij bölgedeki sorunları çözmesinde yardımcı olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Savaş, aynı zamanda ABD ekonomisini yeniden canlandırmış bu da Amerikan yönetimine artı puan kazandırmıştır. Savaşın kolay ve ciddi kayıp vermeden kazanılması, Amerika'nın Vietnam sendromunu ortadan kaldırarak halkın kendine güven duygusunu da perçinlemiştir⁶⁸.

Körfez Savaşını, uyduların büyük oranda kullanılması sebebi ile, ilk uzay savaşı olarak nitelendirilebilir. Amerika'nın yeni askeri komuta ve kontrol düzenlemeleri savaş esnasında ilk defa test edilmiştir. Patriot hava savunma füzeleri, Tomahawk füzeleri, lazerle yönlendirilen akıllı bombalar, Apaçi helikopterleri, Bradley savaş araçları gibi birçok silah sistemi de ilk defa bu savaşta kullanılmıştır⁶⁹. Patriot füzeleri dönemin karadan karaya atılan füzelere karşı dünyanın en güvenli savunma füze sistemiydi. 80 km menzilli bu füze sistemi Saddam'ın Scud füzelerine karşı müttefiklerin güvendiği füze

⁶⁷ Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 297.

⁶⁸ Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 303.

sistemiydi. Scud füzeleri Sovyet yapımı SS-1 füzelerine NATO'nun koyduğu isimdir. Saddam'ın elinde üç çeşidi vardı ve savaşta Suudi Arabistan, İsrail, Katar ve Bahreyn'i yetmiş tanesi ile vurmuştur. Tomahawk, B-52 uçakları denizaltılar ve gemilerden atılabilen yaklaşık bir milyon Dolar değerindeki Amerikan füzeleridir ve savaş sırasında ABD tarafından Irak'ın vurulmasında kullanılmıştı. Apaçi (Apache) helikopterleri ABD ordusunun en seçkin AH-64 tipi helikopteridir ve gece görüş sistemi sayesinde yirmi dört saat kullanılabilme imkanına sahiptir. ABD Apaçi helikopterlerini Körfez Savaşı esnasında fazlasıyla kullanmıştır. Stealth (hayalet uçak), radarların tespit edemediği F-117 tipi uçaklardır. 22 adet F-117 uçağı Körfez Savaşının asıl uçakları olarak görev yapmışlar ve hiçbir vurulmadan hedeflerinin %43'ünü imha etmişlerdir⁷⁰. Black Hawk ise UH-60 tipi helikopterler olup hava kuvvetlerinin %40'ını oluşturmaktaydı. Warthog A-10 Thunderbolt uçakları ise savaş esnasında 8.000 sorti yapmıştır. Ayrıca sekiz motorlu B-52 bombardıman uçakları yaşlı uçaklar olmalarına rağmen savaş esnasında fazlaca kullanılmışlardır⁷¹. Tüm hava hareketi boyunca 94 bine yakın uçuş yapılmış ve yaklaşık 88.500 ton patlayıcı madde kullanılmıştır⁷².

Savaş sonrası değişen dengeler ABD'nin Orta-Doğu konusundaki tehdit algılamalarını da değiştirmiştir. İran ve Irak'ın Orta-Doğu'da dengeleri bozabilecek güçler olarak sivrilmeleri ile ABD dikkatini bu iki devleti denetim altında tutma üzerine yoğunlaştırmıştır. Başta bu amaç olmak üzere bölgedeki kontrolü elinde tutmak için ABD, Avrupa'daki askeri varlığının bir kısmını Suudi Arabistan'a taşımıştır⁷³. Halen günümüzde de uygulanmakta olan silah denetimi ve ekonomik ambargonun devamlı süremeyeceği ve zamanla etkisini yitireceği düşüncesi ABD'yi bölgedeki Kürt gruplarla yakın ilişki içine girmeye ve sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak üzerinde durulan

⁶⁹ İhsan GÜRKAN: "1990-1991 Basra Körfezi Bunalımı", a.g.m., 17-19; Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 288.

⁷⁰ İhsan GÜRKAN: "1990-1991 Basra Körfezi Bunalımı", a.g.m., 17-18.

⁷¹ Sabah, 13 Ocak 2001

⁷² İhsan GÜRKAN: "1990-1991 Basra Körfezi Bunalımı", a.g.m., 17.

⁷³ Osman Metin ÖZTÜRK: "Körfez Krizinin Getirdikleri ve Düşündürdükleri", Yeni Forum, (Ocak 1991), 62.

Çekiç Güç (Poised Hammer) oluşumuna daha fazla ağırlık vermeye yöneltmiştir. Gerçekten de Körfez Savaşından sonra oluşturulan Çekiç Güç, Irak'a askeri müdahalede bulunma, sıkı denetim altında tutma ve genel olarak da bölgedeki gelişmeleri denetlemede ABD'nin vazgeçemediği bir araç olmuştur⁷⁴.

ABD, Irak'ı kontrol altında tutmasına karşın Saddam yönetiminin yıkılmasını ve Irak bünyesinde hareketlenen isyancı ve muhalif gruplarca yenilgiye uğratılmasını istememektedir. Böyle bir durum olduğu takdirde ikinci bir Lübnan olarak Irak'ın iç savaşa ve kaosa sürüklenebileceği ve hatta çoğunluğu oluşturan Şiilerin yönetimi ele geçirmesiyle İran'dan sonra ikinci bir dine dayalı devletin ortaya çıkabileceği tahmin edilmektedir. Bu olduğu takdirde ABD'nin bölge çıkarları tamamen tehlike altına girmesi söz konusu olabilecekti⁷⁵. Ayrıca ABD kendi askerini bir Irak iç savaşına karıştırmak da istememekteydi. Esasen ABD'nin asıl amacı Irak'ı bölmek değil, askeri gücünü etkisiz hale getirmektir⁷⁶. Görünen o ki bölgede ABD için en iyi seçenek, Irak'ta Sünni toplumdan kendine yakın bir diktatörü Saddam'ın yerine yönetimin başına getirmek, bu durum gerçekleşeceği zamana kadar da İran ve Irak'ı yakın takipte tutmak olmuştur⁷⁷.

ABD için enerjinin hayati önem taşıması sebebiyle askeri, ekonomik ve diplomatik politikası, Körfezden gelen/gelecek olan petrolden etkilenmesi ve etkilenmeye de devam edecek olması onun Orta-Doğu'ya olan ilgisini de devam ettirmektedir. ABD açısından ekonomik çıkar ve ihtiyaçlar ile güvenlik ihtiyaçları hep iç içe gelişmiştir⁷⁸. Orta-Doğu bölgesindeki politikasında da aynı durum görülmektedir. ABD'nin bölge politikasının temel hedefleri, petrolü ulaşabileceği yerde ve fiyatta tutmak⁷⁹, İsrail'in varlığını ve bağımsızlığını

⁷⁴ Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 297.

⁷⁵ Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 295.

⁷⁶ Ramazan GÖZEN: a.g.e., 327.

⁷⁷ Baskın ORAN: Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti(Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998), 263-269.

⁷⁸ Burcu BOSTANOĞLU: "ABD Türk Dış Politikasının Güvenlik Ağı mı?", Görüş, (Kasım 1998), 15.

⁷⁹ Noam CHOMSKY: Demokrasi: Gerçek ve Hayal, Çev, Cevdet CERİT(İst: Pınar, 1995), 24.

güvence altına almak, kitle imha silahlarının yayılmasını denetlemek, istikrarı sağlamaya ve siyasal-ekonomik reformları teşvik etmeye çalışmaktır. Bunun yanı sıra, Saddam'ın iktidardan düşürülmesi, teröre verdiği destekten vazgeçene kadar İran ile gerçek bir yakınlaşmaya gidilmemesi, İsrail ile Suudi Arabistan arasında gayri resmi bir çalışma ilişkisinin gelişmesinin teşvik edilmesi, Orta-Doğu barışı için Rusya Federasyonu (RF) ve Varşova Paktı ardılı ülkelerle işbirliği yapılması ve Türkiye'nin laik ve demokratik yapısının bölge ülkeleri için model oluşturacak yapısı dikkate alınarak Türkiye'nin desteklenmesi politikasını yürütmektedir⁸⁰. Bu politikayı güçleştiren etkenler arasında, bölgenin cetvelle çizilen yapay sınırları⁸¹, Türkiye ve İran gibi ülkeleri tehdit eden etnik ayrılıkçılık ya da Lübnan, Irak ve Körfez Şeyhliklerini etkileyen, Türkiye'yi de tehdit eden İran destekli radikal dincilik ve mezhep çatışmaları sayılabilir. Petrol üreten ve üretmeyen ülkelerdeki servet farklılıkları, aşırı dinci akımların etkinliğinin artması, zayıf ekonomiler, enflasyon, hızlı nüfus artışı ve su sorunu da Orta-Doğu'da istikrarsızlık potansiyeli taşıyan unsurlardır⁸².

C.Körfez Savaşı ve Türkiye

Türkiye 1990'lara kadar, Orta-Doğu'ya ilişkin konularda izlediği politika gereğince mahalli çatışmalara mümkün olduğunca katılmamış, ancak taraflar isterlerse aracı olmuş, Arap güvenliği hususunda dikkatli davranırken bölge devletlerinin iç işlerine göre ikili ilişkiler kurmanın kendi yararına olduğunu görmüştür. İran-Irak savaşına da, ABD'nin dolaylı ısrarlarına rağmen, karışmayıp NATO'nun öngördüğü resmi politikayı takip etmiştir⁸³. Türkiye 1950'lerdeki kısa bir dönem dışında Orta-Doğu hususunda 1990 yılına kadar çekingen bir tutum izlemiştir. Türkiye'nin Orta-Doğu'ya dönüşü Körfez Savaşı

⁸⁰ Osman Metin ÖZTÜRK: "Fırat ve Dicle'ye Politik/Askeri Yaklaşım", *Strateji*, s.73 (1995), 174.

⁸¹ Ramazan GÖZEN: a.g.e., 308.

⁸² Burcu BOSTANOĞLU: *Türkiye-ABD ...*, a.g.e., 425.

⁸³ Hasan KÖNİ: "Körfez Savaşı Sonrası...", a.g.m., 133.

boyunca ABD'yi desteklemesi ve 1990'larda İsrail ile diyalogunu arttırması ile olmuştur⁸⁴.

Türkiye Körfez Savaşı ile beraber Orta-Doğu politikasında değişiklikler yaşamıştır. İşgalin ertesi günü, Özal'ın gayretleri ile, Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Irak'ın Kuveyt'i koşulsuz olarak boşaltmasını isteyen kararını yayınlamıştır. 7 Ağustos 1990'da BM Güvenlik Konseyinin 6 Ağustosta kabul ettiği 661 sayılı ambargo kararına katılmış ve işgal tehlikesi ile karşı karşıya olan Suudi Arabistan'dan da önce davranarak Irak'la olan Yumurtalık petrol boru hattını kapatmıştır. 12 Ağustosta Meclis, Anayasanın doksan ikinci maddesinde sözü edilen "TSK'nın yabancı ülkeler gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulundurulması" konusunda⁸⁵ 107 sayılı meclis kararı ile hükümete yetki vermiş, 5 Eylülde de 108 sayılı kararla bu yetkileri genişletmiştir. Aralık 1990'da Çevik Kuvvetin hava birimi Türkiye'ye davet edilmiştir. BM Güvenlik Konseyinin 678 sayılı kararını desteklemek konusunda hükümete yetki vermek için 17 Ocak 1991'de 126 sayılı meclis kararı çıkartılmıştır⁸⁶.

Körfez Savaşına "bir koyup üç alma" prensibiyle katılan Türkiye'nin bu girişimde esas amacı ABD ile olan mevcut ilişkileri nedeni ile aynı tarafta olduğunu vurgulamak olmuştur⁸⁷. Körfez Harekatından bir kaç gün önce Türkiye ile ABD arasında yapılan gizli bir mutabakat ile az önce de bahsedildiği gibi Çevik Kuvvetin hava unsuru olarak kırk iki ABD savaş uçağı Türkiye'ye çağrılmış ve bu uçaklar hareketin üçüncü gününde kullanılmıştır. Fakat bu uçakların İncirlik Üssünde konuşlandırılması sorun yaratmıştır.

⁸⁴ Kemal KIRIŞÇI: "Türk-Amerikan İlişkileri...", a.g.m., 75.

⁸⁵ Anayasamızın doksan ikinci maddesinin birinci fıkrası şu şekildedir: Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası antlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisinindir.

⁸⁶ Baskın ORAN: a.g.m., 158-159.

⁸⁷ Hasan KÖNİ: "Yeni Uluslararası Düzen...", a.g.m., 428; Türkiye, Irak'a ambargo uygulamasa, belki de, kendisi bir Amerikan ekonomik ambargo tehlikesi ile karşı karşıya kalabilecekti. Bu endişesi ile de Türkiye, BM kararlarına bire bir uymak durumunda kalmış olabilir. Bu bir anlamda ABD'nin uyguladığı "havuç-sopa" politikasının bir örneği gibi de görülebilir.

Çünkü SEİA'ya göre Türkiye'deki ortak askeri üs ve tesislerin kullanımı NATO plan ve amaçlarıyla sınırlandırılmıştı. Körfez Savaşı ise gerek NATO planları dışında gelişen bir olay olması gerekse NATO'nun sorumluluk alanı dışında vukuu bulması sebebi ile bu antlaşma hükümlerine aykırılık teşkil ediyordu. Fakat bu sorun Türk ve ABD Hükümetleri arasında bir mektup değişimi ile aşılmış, üssün Çevik Kuvvetin kullanımına açık olduğu, yetkinin de Amerikalı komutanda olduğu açıklanmıştır⁸⁸. Bu olay üsler konusunda önceki bölümde bahsedilen endişeleri doğrular gözükmemektedir. ABD, NATO kapsamı dışında bir harekatta üsleri kullanmak istediğini bildirmiş, Türkiye de bu isteği kabul etmiştir.

Türkiye, BM Güvenlik Konseyinin 678 sayılı kararın, katılan üye devletlere "uluslararası çıkarlarını koruyacak bazı değerlendirme serbestlikleri" tanımasından yararlanarak Irak'a müdahale eden koalisyon kuvvetlerine asker vermemiştir⁸⁹. Sadece İkinci Ordu bünyesinde 200 bin askerini herhangi bir Irak saldırısına karşı Türkiye'nin Irak sınırı boyunca tertiplemiştir⁹⁰.

Körfez Savaşı Türkiye'nin Batı için sadece güvenilir bir müttefik olduğunu ortaya koymakla kalmamış, aynı zamanda Orta-Doğu'nun karmaşık politikaları arasında Batının çıkarları açısından vazgeçilmez bir ortak olduğunu da ispatlamıştır. Harekat sırasında Türkiye, üslerini Batının uçaklarına açmış, bu üslerden kalkan uçaklar sayesinde müttefik kuvvetler büyük bir üstünlük sağlamışlardır⁹¹. Soğuk Savaşın sona ermesi ile Türkiye'nin öneminin azaldığını düşünen Batı, Körfez Savaşı ile beraber yanılgıya düştüklerini anlamışlardır. Körfez Savaşı Türkiye'nin önemini vurgulama açısından etkili olmuştur⁹². Türkiye'nin Körfez Krizi esnasındaki tutumu, özellikle Irak petrollerinin cazibesine rağmen BM'nin ambargo uygulamasına uyması ve Irak'a karşı uygulanan harekattaki desteği, Körfez

⁸⁸ Cumhuriyet, 27 Ağustos 1992

⁸⁹ Burcu BOSTANOĞLU: Türkiye-ABD ..., a.g.e., 403.

⁹⁰ Mesut CAŞIN: "Orta-Doğu'da...", a.g.m., 249.

⁹¹ İbrahim CANBOLAT: a.g.m., 116.

⁹² Ian O. LESSER ve Graham E. FULLER: a.g.e., XIX.

bölgesinde bulunan bir çok Arap ülkesinin de minnettarlığını kazanmasına vesile olmuştur⁹³.

Türkiye savaş sonrasında ABD'den ve Batıdan beklediği oranda bir yardım alamadığı gibi uğradığı zararın da tam olarak karşılanmasını sağlayamamıştır. ABD, Türkiye'ye yönelik güvenlik yardımlarını 1991 yılında 553.4 milyon Dolardan 635.4 milyon Dolara yükseltmiştir⁹⁴. Ayrıca ABD, Türkiye'ye uyguladığı tekstil kotasını bir miktar arttırmış ve 282 milyon Dolarlık ek askeri kota tanımış, Türkiye'nin Arap ülkelerinden 5.6 milyar Dolar para almasını sağlamış ve kırk adet F-16 uçağını Mısır'a satmasında aracı olmuştur. Temel olarak Türkiye'nin kazancı ise ABD'yle güvenlik ilişkisini geliştirerek daha aktif hale getirmesi ve Amerika'nın temel stratejik ortaklarından biri durumuna gelmesidir⁹⁵. Bir diğer kazancı da İsrail'le olan dostluğun pekiştirilmesi olmuştur. Çünkü gerek ABD ile gerekse Avrupa Topluluğu (AT) ile ilişkilerinde İsrail lobisi çok etkilidir⁹⁶.

Körfez Savaşı göstermiştir ki, Soğuk Savaş sonrası dönemde artık genel savaşların yerini sınırlı savaşlar alacaktır. Bu savaşlar da daha çok Üçüncü Dünya devletleri arasında çıkacaktır. Türkiye'nin doğudaki sınır komşuları savaş çıkarma ve/veya sorun çıkarma potansiyeline sahip ülkelerden oluşmaktadır. Ve beklenmedik bir çatışmanın beklenmedik bir zamanda ve beklenmedik bir yerde çıkması muhtemeldir. Bu sebeple TSK çıkabilecek çatışmalara karşı hazırlıklı olmak zorundadır. Fakat Körfez Savaşı sırasında Türkiye, ordusunun bölgede çıkabilecek herhangi bir savaşa karşı hazırlıksız olduğunu görmüştür. Bunun üzerine Genelkurmay Başkanlığı Türk ordusunun operasyonel kabiliyetini arttırmaya yönelik bir dizi faaliyet başlatmıştır⁹⁷.

Türkiye Körfez Savaşı sonrasında bir çok problemle karşı karşıya

⁹³ Eric ROULEAU: "Türkiye'ye Meydan Okumalar", Çev. Konuralp ERCİLİSUN. Avrasya Dosyası, c.1, s.1 (İlkbahar 1994), 107.

⁹⁴ Ian O. LESSER: "Köprü mü Engel mi?...", a.g.m., 159.

⁹⁵ Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 362.

⁹⁶ Hasan KÖNİ: "Körfez Savaşı Sonrası...", a.g.m., 140.

⁹⁷ Ian O. LESSER: "Köprü mü Engel mi?...", a.g.m., 153.

kalmıştır. Bunlar: Irak'a uygulanan ambargodan kaynaklanan ekonomik kayıplar, Kuzey Irak meselesi yüzünden ortaya çıkan güvenlik problemleri ve Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde yarattığı sorunlardır. Körfez Savaşı Türkiye'nin bölgedeki ekonomik etkinliğinin azalmasına sebep olmuştur. Türkiye savaş öncesinde Orta-Doğu ülkelerine yıllık yaklaşık 12.6 milyar Dolarlık ihracat yapmaktaydı. Fakat savaştan dolayı bu ülkelerin kendilerini savunmak amacı ile yaklaşık 69 milyar Dolarlık Batı silahlarını alıp parasız kalmaları sonucu Türkiye'nin ihracatı 2 milyar Dolara düşmüştür. Boru hattının kapanması ve İran, Irak ile Suriye'ye yapılan sınır ticaretinin sekteye uğraması⁹⁸ Güneydoğu Anadolu'yu fakirleştirirken terörizmi de arttırmıştır. Yumurtalık Boru Hattının kapalı kalmasından doğan ekonomik kayıplar hala telafi edilmemiş ve bu güne değin uzanan bir sorun olarak devam etmiştir. Türkiye'nin yılda yaklaşık 500 milyon dolar⁹⁹ zarara uğramasına¹⁰⁰ sebep olan hattın açılması yönündeki engeller aşılamamış, ancak 1996 yılında BM kararıyla hattın ancak insani yardım kapsamında tıbbi ihtiyaç giderlerini karşılayacak şekilde kısa bir süre ile çalıştırılmasına izin verilmiştir¹⁰¹. Ayrıca bunlara ek olarak Körfez Savaşı yeni yeni açılmaya başlamış olan Türkiye'nin Orta-Asya pazarına daha işin başında darbe vurmuş, pazarı olumsuz yönde etkilemiştir¹⁰².

Ekonomik sorunlara ek olarak savaş sonrasında PKK'nın daha rahat hareket etmesine olanak sağlayan bir sınır durumu oluşmuştur. Bu nedenle Türkiye, artan terörist faaliyetlerle daha fazla ilgilenmek, daha fazla kaynak ve çaba göstermek zorunda kalmıştır. Kuzey Irak'ta kurulmaya çalışılan Kürt Devletinin etkisi ile Türkiye'deki Kürtlerin hareketlenmeleri ve Kürt sorunu ile ilgili gelişmelerden dolayı Türkiye'nin Batıdan aldığı tepkiler de artmaya başlamıştır. Türkiye'de aşağı yukarı 10 milyon, veya nüfusun %17'si kadar, Kürt bulunmakta, bunların yarısından fazlası Güneydoğu Anadolu Bölgesi

⁹⁸ Hasan KÖNİ: "Yeni Uluslararası Düzen...", a.g.m., 429.

⁹⁹ Ian O. LESSER: "Köprü mü Engel mi?...", a.g.m., 160.

¹⁰⁰ 2001 yılına gelindiğinde Türkiye'nin toplam zararının 50 milyar Doları aştığı tahmin edilmektedir.

¹⁰¹ Bu konuda bilgi için bkz. Türel YILMAZ: Türkiye'nin Orta-Doğu'daki..., a.g.e., 285-286.

¹⁰² Hasan KÖNİ: "Körfez Savaşı Sonrası...", a.g.m., 136.

dışında yaşamaktadır¹⁰³. Dünyada ise yaklaşık 20 milyon Kürt yaşamaktadır. Türkiye, Kuzey Irak'ta oluşacak bir Kürt hareketinin kendi ülkesindeki Kürtleri de hareketlendireceği endişesi ile konu üzerinde hassas davranmakta ve terör örgütü PKK'nın özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşayan Kürt vatandaşları yönlendirmesinin önüne geçmeye çalışmaktadır. Fakat Körfez Savaşı ile beraber Kürt konusu uluslararası bir sorun haline gelmiş¹⁰⁴ ve PKK da yeni ortamda askeri ve siyasi faaliyetlerini artırmıştır. Ayrıca PKK hareketi çoğu devletin Türkiye'ye karşı kullandıkları "joker kart" halini almıştır. Örneğin Türkiye'nin Çeçenlere yardım söylemlerine karşı Moskova'da yapılan PKK zirvesi, su sorununu ön planda tutan Suriye'nin PKK'yı kullanması, Kıbrıs konusunda prim yapmak istediğinde Yunanistan'ın PKK kartını oynaması... gibi¹⁰⁵.

PKK, 1984 yılında küçük bir terör örgütüyken 1988 yılında Saddam'ın zulmünden kaçan peşmergelerin Türkiye'ye gelmesi ve örgüte bir şekilde destek vermesi ile güçlenmiş, 1991 yılından sonra Körfez Savaşının da etkisiyle gücünü daha da arttırarak uluslararası arenada tanınır olmuştur. Fakat savaş sonrası dönemde Orta-Doğu söz konusu olduğunda, ABD için önemli olan hususlar İran ve Irak'ın kuşatılması, Körfez petrolünün kontrol edilmesi ve Saddam yerine Amerika yanlısı birinin geçirilmesi idi¹⁰⁶. Türkiye Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması taraftarıdır ve üzerinde durduğu esas konu ise PKK'nın bölgede etkin duruma gelmemesidir¹⁰⁷. Bu sebeplerle PKK sorununda ABD desteğini almak için harekete geçilmiş ve yoğun çabalar sonucu Türkiye ve ABD PKK'ya karşı Kuzey Irak'ta girişilen operasyonlarda işbirliğine gitmiştir. 1992 ve 1995 yıllarında girişilen operasyonlarda PKK terör örgütüne ağır kayıplar verdirilmiştir. Ekim 1998'de PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkarılışı, Rusya ve İtalya'da tutunamaması ve son

¹⁰³ Eric ROULEAU: a.g.m., 111.

¹⁰⁴ Graham E. FULLER: "Türkiye'nin Yeni Doğu Politikası", Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu, Ian O. LESSER ve Graham E. FULLER: a.g.e., 53; Baskın ORAN: a.g.e., 50.

¹⁰⁵ Hasan KÖNİ: "Körfez Savaşı Sonrası...", a.g.m., 135.

¹⁰⁶ Baskın ORAN: a.g.e., 173,187.

¹⁰⁷ Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 299.

olarak da 16 Şubat 1999'da Kenya'da yakalanışında da ABD çok kritik destek vermiştir¹⁰⁸. Bugün PKK'nın Kuzey Irak'ta sadece 4.500-5.000 elemanı bulunduğu sanılmaktadır. Bu gelişmeler ışığında denilebilir ki; gerek Körfez Savaşı sırasında ve gerekse sonrasında Türk-Amerikan askeri işbirliği, aşağıda ayrıntısı ile üzerinde durulan "Çekiç Güç" örneğinde olduğu gibi, daha da gelişmiş ve gelişmeye de devam etmektedir.

D.Çekiç Güç

686 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı ile geçici ateşkes ilanı Saddam'ı zor durumda bırakmış, Irak tam bir kaosa girmiştir. Bu boşluktan yararlanan güneydeki Şiiler ve kuzeydeki Kürtler ayaklanmaya başlamışlardır¹⁰⁹. Saddam ilk olarak Amerika ile savaşmamış zinde birliklerini güneye, Şii ayaklanmalarını bastırmaya göndermiş ve başarılı olmuştur. Sıra ayaklanan kuzeydeki Kürtlere gelmiştir. Çok geçmeden hareket başlatılmış ve Irak helikopterlerinin yaptığı hava bombardımanı Kürt ayaklanmacıları dağlara kaçırmıştır. ABD'nin Kürtlerin isteklerine rağmen "Irak'ın iç sorunudur" diyerek yardım etmemesi ile çaresiz kalan ve sayısı 500-600 bini bulan Kürtler¹¹⁰, 1988 Halepçe katliamının da korkusuyla, kuzeye, Türkiye sınırına yönelmişlerdir. Türkiye benzer bir şekilde daha önce de, 1988 yılında, Saddam'ın zulmünden kaçan 51.542 peşmergeyi sınırından ülkesine kabul etmiş fakat sonrasında Batı tarafından istediği yardımları alamadığı gibi yalnız da bırakılmıştı. Batılı ülkeler sadece 1.018 sığınmacıyı ülkesine kabul etmişti¹¹¹. Fransa 200 bin Dolar yardımda bulunmuş fakat bu yardım Türkiye'nin beklediği rakamların çok çok altında kalmıştı.

BM Güvenlik Konseyinin 688 sayılı kararı uyarınca, Türkiye sınırına yığılan ve sayıları 500 bini aşan Kürtlere "insani yardım" amacıyla çalışmalar

¹⁰⁸ Kemal KIRIŞÇI: "Türk-Amerikan İlişkileri...", a.g.m., 77.

¹⁰⁹ İhsan GÜRKAN: "1990-1991 Basra Körfezi Bunalımı", a.g.m., 26.

¹¹⁰ Marc GROSSMAN: a.g.m., 26; Graham E. FULLER: "Türkiye'nin Yeni Doğu Politikası", a.g.m., 53.

¹¹¹ Baskın ORAN: a.g.m., 159-160.

başlatılmıştır¹¹². Fakat Türkiye'nin yapılacak yardım konusundaki tutumu, daha önceki tecrübelerine binaen, bu yardımın Kürtlere Irak'ta oluşturulacak yeni bir güvenli bölgede verilmesi yönündeydi¹¹³. Dönemin Cumhurbaşkanı Özal'ın, zulümden kaçan Kuzey Iraklı Kürtlerin Türkiye'ye kitleler halinde göç etmelerini önlemek için Amerika Başkanı Bush'a yaptığı Irak'ta, Kürtler için güvenli bir bölge oluşturulması ve Kürtlerin orada korunması teklifinin onay görmesi üzerine başlatılan çalışmalar aynı zamanda Çekiç Gücün de temellerinin atılmasına vesile olmuştur. Bu arada, hukuken olmasa da fiilen, Kürt peşmergeler Türk sınırını ihlal etmişlerdi. Türkiye bu insanlara yardım etmekte, ABD'ye de yaptığı yardıma ortak olması çağrısında bulunmaktaydı¹¹⁴.

BM Güvenlik Konseyinin 5 Nisan 1991'de aldığı 688 sayılı kararla¹¹⁵ Iraklı Kürtlere acil yardım faaliyetleri başlatılmıştır. ABD bu sırada Irak'ın %15'ini işgal etmiş ve tüm hava sahasını kontrol altına almış durumdadır. Bu noktadan sonra yapılacak iş "insancıl müdahale" doktrini çerçevesinde otuz altıncı paralelin kuzeyinde Kürtler için bir güvenli bölge ilan etmek ve Irak'ın bu bölgedeki tüm askeri faaliyetlerine sınırlama getirerek uçuşlarını yasaklamak olacaktı. Bu amacı desteklemek için de Türkiye'nin güneydoğusunda çok uluslu bir hazır güç oluşturulması gerekmekteydi¹¹⁶. 7 Nisanda ABD ordusu Türkiye-Irak sınırındaki sığınmacılara havadan yiyecek, içecek, giyecek ve barınacak malzemeler atarak "Huzur Operasyonunu" başlatmıştır. 10 Nisan 1991'de Başkan Bush, otuz altıncı paralelin kuzeyinde Irak Hava Kuvvetlerinin uçuşlarının yasaklandığını açıklamıştır¹¹⁷. 11 Nisanda ABD, Türkiye'den Huzur Operasyonu kapsamında Türkiye'ye askeri malzeme getirme ve depolama için izin istemiştir. Nisan sonuna kadar da

¹¹² Irak'tan Türkiye'ye kaçan sığınmacılar için bkz. Refet YİĞİT ve Diğerleri: Iraklı Sığınmacılar ve Türkiye 1988-1991(Ankara: Tanmak Yay., 1992)

¹¹³ Ramazan GÖZEN: a.g.e., 332; Marc GROSSMAN: a.g.m., 26.

¹¹⁴ Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 298-299.

¹¹⁵ Resmi olmayan karar metinleri için bkz. Baskın ORAN: a.g.e., 226-228.

¹¹⁶ Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 296.

¹¹⁷ Saddam rejiminin güneydeki Şii mezhepli Irak halkına baskı uygulaması nedeniyle, 27 Ağustos 1992 tarihinde 32nci paralelin güneyinde yine Çekiç Güç gözetiminde ikinci bir emniyet hattı tesis edilmiştir.

Irak'ta, otuz altıncı paralelin kuzeyinde Amerikan, İngiliz ve Fransız askerlerinin korumasında 48.640 kilometrekarelik¹¹⁸ bir güvenli bölge oluşturulmuş ve Kürtlerin bu bölgelere nakli başlatılmıştır. Türkiye bu kapsamda sekiz ülkeden (ABD, İngiltere, Hollanda, Kanada, Almanya, İspanya, İtalya ve Fransa) oluşan bir uluslararası gücün Türkiye'deki askeri üs ve tesislerden yararlanmasına olanak sağlamıştır. Huzur Operasyonu kapsamındaki 16 bin kişilik bu güç Zaho'da konuşlandırılmıştı¹¹⁹. Bu arada Kürtler bu güvenli bölgelere sevk edilmiş ve Ağustos ayına gelindiğinde de sınırdaki Kürtlerin sayısı 5.000'e kadar düşmüştü. Huzur Operasyonun başarılı olmasından sonra, Kürtlerin gitmelerini istememelerine rağmen, uluslararası güç 16 Temmuz 1991 tarihinde bölgeden çekilmiştir.

Kürtlerin ısrarı ve İngiltere ve Fransa'nın da isteği doğrultusunda ABD Türkiye'ye, oluşturulan güvenli bölgede yeni bir çok uluslu bir gücün konuşlandırılmasını teklif etmiş, Ankara'nın bu teklifi kabul etmesi ile de Temmuz 1991'de Çekiç Güç kurulmuştur¹²⁰. Müttefik kuvvetler Irak'a bir bildirim yaparak, askeri güç kullanıp güvenli bölgeye girdiklerinde karşılarında müttefik kuvvetleri bulacaklarını bildirmişlerdir. Ayrıca söz konusu bildiride, Silopi'de müttefik kuvvetlerce "Hızlı Tepki Gücü" (Rapid Reaction Force) kurulacağı, müttefik kuvvetlerin Kuzey Irak'ta devriye uçuşlarını sürdüreceği ve Irak'a uygulanan uçuş yasağının devam edeceği ve son olarak da Zaho'da "Askeri Koordinasyon Merkezi" adı altında bir timin Irak askeri yetkilileri ile günlük görüşmeler yapmak ve gerektiğinde devreye girmek için oluşturulacağı açıklanmıştır¹²¹.

Türkiye, 12 temmuz 1991 tarihinde çok uluslu gücün Türkiye'ye gelmesine ve konuşlandırılmasına TBMM'nin 126 sayılı kararına dayanılarak

¹¹⁸ Sabah, 13 Ocak 2001

¹¹⁹ Ramazan GÖZEN: a.g.e., 351-352.

¹²⁰ Aslında Nisan ayında Kürtlere yardım amaçlı yapılan uçuşlar Çekiç Güç tarafından gerçekleştirilmiş fakat gücün resmîyet kazanması İncirlik, Silopi ve Zaho'da Temmuz 1991'de konuşlandırılması ile olmuştur.

¹²¹ Baskın ORAN: a.g.m., 160-162; Osman Metin ÖZTÜRK: *Türkiye ve Orta-Doğu* (Ankara: Gündoğan Yay., 1997), 101.

91-1993 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla izin vermiştir¹²². Çekiç Güç (Poised Hammer) Huzur Sağlama-II (Provide Comfort-II) operasyonunun uygulama birliği olan hava kuvvetleri ile küçük fakat etkili bir yer unsuru olarak göreve başlamıştır¹²³. 23 Eylül 1991'de bu askeri güce dahil kara birlikleri Türkiye'den ayrılmaya başlamış, geriye "Çekiç Güç" adı altında Irak sınırına yakın bir NATO üssüne yerleşen hava gücü kalmıştır¹²⁴. Ana üssü İncirlik Üssü olan Çekiç güç Silopi'de de asker bulundurmaktaydı. İlk aşamada görevi yardım sağlamak olan Çekiç Güç, Irak'ın Kürt halkına yapacağı herhangi bir saldırı karşısında "Hazır Çekiç" adıyla anılacak operasyonla savunma ve koruma yapacaktı. Fakat tüm olumlu düşüncelere rağmen Türkiye'de konuşlu Çekiç Güç, zamanla yurt içinde yadırganmaya ve muhalefet partileri başta olmak üzere toplumun birçok kesimden tepkiler almaya başlamıştır. Resmen onaylanmasa da tepki gösterilen konular ağırlıklı şu hususları kapsamaktaydı: Çekiç Gücün gelmesi ile PKK terör örgütünün faaliyetlerinde artış olması, ister istemez iki oluşumun birbiri ile ilişkide olduğu savının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yine Kuzey Irak'ta devam eden Kürt hareketi Çekiç Gücün gelmesinden sonra, 1992 yılında, "Kürt Federe Devleti" halini almıştır. Çekiç Gücün faaliyetlerinin gizli oluşu da "casus" şüphelerini uyandırmış, bunun farkına varan Amerikalıların birliği basına açmaları ise yeterince etkili olmamıştır. Son olarak eleştirilen bir husus da Çekiç Gücün görev süresinin devamlı uzatılmasıdır. Türk yetkililerinin de muhalefetteyken "Türkiye'nin egemenliğine zarar veriyor" savıyla karşı olup gönderilmesi için çabalar harcamaları, hükümete girdiklerinde ise tam aksi yönde davranmaları Çekiç Güce karşı Türk kamuoyundan ayrıca tepki gösterilmesine sebep olmuştur¹²⁵.

Yaşanan olumsuzluklar alınan tepkilere rağmen Çekiç Gücün lehinde

¹²² Baskın ORAN: a.g.m., 162.

¹²³ Baskın ORAN: a.g.m., 156.

¹²⁴ Sertaç BAŞEREN: "Huzur Operasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuzey Irak'ta Gerçekleştirdiği Harekatın Hukuki Temelleri", *Avrasya Dosyası*, c.2, s.1 (İlkbahar 1995), 229.

¹²⁵ Baskın ORAN: a.g.m., 156-157; Baskın ORAN: a.g.e., 17-18, 110-121; Necip TORUMTAY: *Değişen Stratejiler Odağında Türkiye* (İstanbul: AD Yay., 1996), 58-59; Ramazan GÖZEN: a.g.e., 344.

Türkiye'de dile getirilen hususlar da mevcuttu. Öncelikle Çekiş Güç sayesinde Saddam Kürtleri ezememekte, böylece Kürt halkının Saddam'dan kaçıp Türkiye'ye göç etmeleri engellenerek bir çok sorun daha başlamadan halledilmekteydi. Kürtler için oluşturulmuş bir güce izin verilmesi Kürt halkının Türkiye'ye sempati duymasına vesile olmaktaydı. Kuzey Irak'ın Çekiş Güç tarafından denetlenmesi Türkiye'nin PKK ile mücadelesine de yardım etmekte ayrıca Çekiş Gücün varlığı Türkiye'nin sınır ötesi operasyonlarına Batının ses çıkarmamasını sağlamaktaydı. Çekiş Gücün gitmesi durumunda ise, Irak tehlikeli bir boyutta güçlenebilir ve Kürtleri ezebilir, bu durum yeni bir Kürt göçüne ve de yeni bir krize neden olabilirdi. Tüm bu olumsuz gelişmeler gerek Irak'a uygulanacak ambargonun kalkmasını uzatabileceği gerekse Kürt sorununu alevlendirebileceğinden hem ekonomik hem de politik yönden Türkiye'yi zora sokabilirdi. Çekiş Güç sadece Kürt halkı değil aynı zamanda bölgedeki diğer Körfez ülkelerinin de güvenliğini sağlamaktaydı. Bu sebeptendir ki Türkiye'den gönderildiği takdirde başka bir ülkede konuşlandırılabilirdi. Amerika'nın dünya üzerinde 200'e yakın üssü bulunmakta idi¹²⁶. Akdeniz ve Körfez havzasında da Cezayir, Libya, Sudan, Yemen, Suriye, Lübnan, İran ve Irak¹²⁷ haricindeki hemen hemen her ülkede Amerikan askeri varlığından bir unsur bulunmaktaydı. Türkiye'den gönderilmesi halinde Çekiş Güç Körfeze yakın herhangi bir Amerikan Üssünde konuşlandırılacağı gibi bunun olması, Türkiye'nin Çekiş Gücü pazarlık unsuru olarak kullanabilme imkanının ortadan kalkmasına ve ABD yardımlarında da azalma olmasına sebep olabilecekti¹²⁸. Tüm bu görüşler de Çekiş Gücün Türkiye'de bulunmaya devam etmesini gerekli kılıyordu.

ABD'nin Çekiş Güç uygulaması sonucunda, istemese de, Kuzey Irak'ta bir Kürt hareketi başlamıştır. Her ne kadar Barzani ve Talabani "Bizim istediğimiz bağımsız bir devletten ziyade Irak içinde federal bir yapıdır"¹²⁹

¹²⁶ Hasan KÖNİ: "Yeni Uluslararası Düzen...", a.g.e., 428.

¹²⁷ Burcu BOSTANOĞLU: "Soğuk Savaş Güdülenmesi ve Orta-Doğu", *Avrasya Dosyası*, c.3, s.1 (İlkbahar 1996), 16.

¹²⁸ Baskın ORAN: a.g.m., 168-169; Ramazan GÖZEN: a.g.e., 344.

¹²⁹ Burcu BOSTANOĞLU: *Türkiye-ABD ...*, a.g.e., 412.

deseler de bölgede bir Kürt Devleti, hukuken olmasa da, fiilen kurulmuştur¹³⁰. Bu oluşum Türkiye’de büyük bir kaygıya neden olmaktadır. Kaygıya neden olan husus, insani yardım çerçevesinde Kuzey Irak’ta girişilen operasyonlar sonucu ileride Türkiye’den toprak talep edebilecek bir Kürt Devletinin kurulmasında ABD’nin de yardım edebileceği hususudur¹³¹. Fakat ABD’nin istediği bağımsız bir Kürt Devleti değildir. Böyle bir oluşum ABD’nin bölge çıkarlarıyla da uyumamaktadır. Daha önce de değinildiği üzere ABD’nin isteği, Orta-Doğu petrolünü garanti altına almak ve bunu sağlamak için de öncelikle bölgede sorun yaratabilecek İran ile Irak’ı ikili kuşatmaya devam ederek kontrol altında tutmaktır¹³². Körfez Savaşı sonrasında ABD, İran ile Irak’ı güçsüz tutma ve ikili çevreleme/kuşatma ile zayıflatma politikası izlemeye başlamıştır¹³³. ABD’nin bölgedeki Kürtlere desteği ise şöyle açıklanabilir: Öncelikle Amerikalı yetkililer, Irak’ı parçalama niyetlerinin olmadığını ve bölgede bağımsız bir Kürt Devletinin kurulmasına taraf olmadıklarını beyan etmişlerdir¹³⁴. ABD, Kürtlere zaman zaman yaklaşıp, zaman zaman da terk etmekte¹³⁵, Kürtlere kullanıp bölge ülkelerini kendi istediği doğrultuda hareket etmeye zorlamakta ve böylece Orta-Doğu petrolüne istediği gibi yön verebilmektedir. Aksi taktirde bölgede dört yanı düşmanla çevrili bir Kürt Devletinin öncelikle ABD’nin başına dert olacağı düşünülmektedir¹³⁶. Yeni bir Kürt Devletinin kurulması ile bölge haritasının değişeceği, Türkiye’nin toprak kaybedebileceği, bunun da yeni parçalanmalara ve sonucunda Orta-Doğu’da kaosa sebep olabileceği değerlendirilmektedir¹³⁷.

Tüm bunlara rağmen Çekiç Güç, TBMM kararı ile en fazla altı ay

¹³⁰ Kemal KIRIŞÇI: “Türk-Amerikan İlişkileri...”, a.g.m., 81.

¹³¹ Mehmet KOCAOĞLU: Uluslararası İlişkiler Işığında Orta-Doğu(Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1995), 327.

¹³² Baskın ORAN: a.g.e., 23-25.

¹³³ Ramazan KILINÇ: “Soğuk Savaş Sonrasında Basra Körfezi’nde Güvenlik: Yapılanma, Algılanmalar, Politikalar”, Avrasya Dosyası, c.4, s.1 (İlkbahar 2000), 11.

¹³⁴ Ramazan GÖZEN: a.g.e., 323.

¹³⁵ Mediha AKARSLAN: “Orta-Doğu Krizi ve Türkiye”, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, c.XI, s.1-2 (Mart-Kasım 1990), 98.

¹³⁶ Marc GROSSMAN: a.g.m., 27.

¹³⁷ Graham E. FULLER: “Türkiye’nin Yeni Doğu Politikası”, a.g.m., 118.

olmak üzere uzatmalarla görevini devam ettirmekteydi. Çekiş Güç, 1996 itibarıyla resmi adı “ Birleşik Görev Kuvveti” (Combined Task Force), İncirlik ve Piriçlikte konuşlandırılmış 77 uçak ve helikopterden, Amerikan-İngiliz-Fransız ve Türk 1.862 kişilik personelden oluşmaktaydı. Amerikalılar 1.416 Türkler ise yetmiş dört kişiydi. Kuzey Irak Zaho’da küçük bir irtibat merkezi bulunmaktaydı¹³⁸ fakat Zaho’daki bu faaliyet daha sonra iptal edilmiştir¹³⁹.

1996 yılında Türk Hükümetinin isteği doğrultusunda 1997 yılında Çekiş Gücün kara, deniz ve askeri komuta kuvvetlerinin kaldırılması ve sadece hava gücünün İncirlik’te kalmaya devam etmesine karar verilmiştir. Yeni haliyle Çekiş Güç “Keşif Güç” haline dönüştürülmüştür. Her ne kadar faaliyetleri Çekiş Güç’ten farklı olmasa da¹⁴⁰ isim değişikliği işe yaramış ve bu tarihten sonra Türkiye ile ABD arasında Çekiş Güç konusunda süregelen gerginliklerin azaldığı ve kamuoyunun tepkisinin gerilediği görülmüştür.

Çekiş Güç göstermiştir ki Türkiye’nin Kuzey Irak için tam anlamıyla belirli bir stratejisi yoktur. Türkiye, Kuzey Irak’la ilgili olarak şu üç şeyi öncelikle istemektedir: Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması, Türkiye’nin meşru güvenlik endişesinin gözetilmesi ve bölgede yaşayan Türkmenlerin ezilmesinin önlenmesi. Esas olarak en fazla üzerinde durulan husus ise PKK terör örgütü olmuştur. Türkiye’nin bölge politikası, PKK’yı vurmak ve daha sonra da bölgedeki otorite boşluğunu doldurarak PKK’yı dışlatmak biçiminde şekillenmiştir. İlkini sağlamak için 1992 ve 1995 yıllarında çok büyük kapsamlı olmak üzere Kuzey Irak’ta PKK kamplarına operasyonlar düzenlemiş, operasyonlarda Iraklı Kürtlerden de yardım alınmıştır. Türkiye Irak’la yapmış olduğu ikili antlaşmalar gereğince Körfez Savaşından önce de özellikle 1986 ve 1987 yıllarında sınırdan Irak’ın beş kilometre içerilerine kadar olan bir bölgeyi kapsayacak şekilde PKK’ya karşı operasyonlar gerçekleştirmiş ve PKK’ya zayıt vermiştir¹⁴¹. 1992 ve 1995 yıllarındaki

¹³⁸ Baskın ORAN: a.g.m., 156.

¹³⁹ Ramazan GÖZEN: a.g.e., 353.

¹⁴⁰ Ramazan GÖZEN: a.g.e., 371.

¹⁴¹ Graham E. FULLER: “Türkiye’nin Yeni Doğu Politikası”, a.g.m., 76.

operasyonlar ise bunlardan daha kapsamlı olmuş ve PKK büyük yaralar almıştır.

Kurulduğu yıllarda 200 adamı ve çok az desteği olan PKK terör örgütünün 1994 yılına gelindiğinde 10-15 bin silahlı teröristi bulunmakta, şehirdekilerle birlikte bu sayı 60 bine yaklaşmaktaydı. Aynı yıl hazırlanan bir rapora göre Güneydoğu Anadolu bölgesinde 375 bin terörist, sempatizan ve destekçi vardı¹⁴². Türkiye sadece 1994 yılında teröre karşı 7 milyar Dolar harcamıştı¹⁴³. 1995 yılındaki sınır ötesi yapılan “Çelik Operasyonu” da çok geniş kapsamlı tutulmuştur. Harekatta 35 bin asker görev almış, 65 milyon Dolara mal olmuş ve altı hafta sürmüştür¹⁴⁴. Bu harekatta Türk birlikleri 150 millik sınır boyunca 25-35 mil içeriye kadar girmiş¹⁴⁵ ve PKK’ya ağır zayıat verdirmiştir. Avrupa, Türkiye’nin bu girişimlerini hoş karşılamasa da ABD Türkiye’nin terörist gruplara karşı yürüttüğü askeri operasyonları desteklediğini açıklamıştır¹⁴⁶.

Türkiye Kuzey Irak’la ilgili politikasının ikinci ayağı olan otorite boşluğunun doldurulması ve PKK’nın oluşan otorite boşluğundan yararlanmaması için Kuzey Irak Kürtlerine, tam olarak istemese de, destek vermek durumunda kalmıştır¹⁴⁷. Türkiye Kürdistan Yurtseverler Birliği Lideri Celal Talabani ve Kürdistan Demokrasi Partisi Lideri Molla Mustafa Barzani ile yakınlaşmış, onlarla düzenli ve dolaysız ilişkiler kurmuştur¹⁴⁸. Türkiye, gerek sınırı olan Kuzey Irak’ta düzenin sağlanması için çaba harcayarak gerekse PKK ile mücadelesi ile bir düzen ortamı oluşmasına katkıda bulunarak bölgedeki ve genel olarak tüm Irak’taki Türkmenlere dolaylı olarak yardım etmektedir.

¹⁴² Eric ROULEAU: a.g.m., 111.

¹⁴³ Ramazan GÖZEN: a.g.e., 362.

¹⁴⁴ Kemal KİRİŞÇİ: “Türkiye ve Kuzey Irak’taki Kürt Güvenlik Bölgesi”, *Avrasya Dosyası*, c.3, s.1 (İlkbahar 1996), 7.

¹⁴⁵ Robert OLSON: “1991’deki Körfez Savaşından 1995’deki Sınır Ötesi Operasyona Kadar Olan Dönemde, Kürt Sorunu ve Türk Dış Politikası”, Çev. Fırat PURTAŞ. *Avrasya Dosyası*, c.3, s.2 (Yaz 1996), 213.

¹⁴⁶ Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 329.

¹⁴⁷ Baskın ORAN: a.g.m., 171.

¹⁴⁸ Graham E. FULLER: “Türkiye’nin Yeni Doğu Politikası”, a.g.m., 55-56.

IV. Yeni Düzende Türkiye-ABD İlişkilerinin Değerlendirilmesi

Soğuk Savaş sonrasında Türk yetkililer, İkinci Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi yeni düzende de Batının yanında yer almayı ve düzenin tek süper gücü ABD ile birlikte hareket etmeyi seçmişlerdir. Türkiye, yeni dünya düzeninin problemli kabul edilen Balkanlar, Kafkasya, Orta-Asya, Orta-Doğu ve Akdeniz bölgelerine yakınlığı sebebi ile eski Soğuk Savaş günlerinde kanat ülkesi olarak değerlendirilirken şimdi yeni dönemde NATO'nun cephe ülkesi durumuna gelmiş ve yeni uluslararası ortamın tam merkezinde kendini bulmuştur¹⁴⁹. Gerçekten de Türkiye, 1950'li yıllardakinden farklı biçimde olsa da yeniden "vazgeçilmez ülke" konumunu kazanmıştır. Çünkü yeni tehditlerin bulunduğu coğrafya Türkiye'nin çevre coğrafyasıdır¹⁵⁰ ki bu coğrafyada yapılacak bir faaliyet ancak Türkiye ile işbirliğine dayandırılırsa başarılı olma şansı bulabilecektir. Körfez Savaşı da bunun en güzel örneği olmuştur.

Yeni dünya düzenin başlangıcı olarak alabileceğimiz Körfez Savaşı, hiç şüphesiz 1990'larda Türk-Amerikan ilişkilerine damgasını vuran en önemli olaydır. Türkiye bu harekatta ABD ve müttefiklerinin yanında gönüllü olarak yer almış, Irak'a uygulanan ekonomik yaptırımlara katılmış ve Çekiç Gücün Türkiye'de konuşlandırılmasına da izin vermiştir. Yaşadığımız konjüktürde Körfez bölgesi ile ilgili olarak da şu değerlendirmeler yapılabilir: Petrol olduğu sürece ABD'nin bölgeye ilgisi devam edecektir ve bölgenin geleceğini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirecektir. Orta-Doğu'daki siyasal haritanın tarihin değil büyük güçlerin masa başında tayin ettiği çizgilerle oluşturulmuş olması nedeniyle bölgede tutarsızlıklar da devam edecektir. Bir anlamda denilebilir ki, söz konusu mesele Orta-Doğu olduğunda, ABD Başkanı Truman'ın İkinci Dünya Savaşı sonrası takip ettiği dış politika anlayışı Amerikan yönetimince halen daha geçerliliğini korumaktadır. Sovyet faktörü

¹⁴⁹ Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 309.

¹⁵⁰ Beril DEDEOĞLU, Mesut CAŞIN: "Yeni Avrupa Güvenlik Kimliğinde Stratejik Arayışlar: NATO-BAB-AB-AGİT İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği", *Avrasya Dosyası*, c.5, s.4 (Kış.1999), 179.

hariç benzer hususların bugün de gündemde olduğu ve değerlendirildiği görülmektedir¹⁵¹.

Türkiye, en istikrarsız, en belirsiz ve ne olacağı kestirilemeyen bölgelerle çevrelenmiş ve uluslararası yeni güvenlik ortamının tehlike ve tehlide en fazla maruz kalan devletlerinden biri olarak görünmektedir. Türk yöneticilerin algıladıkları başlıca tehdit unsurları; irticai faaliyetler, terörist eylemler, etnik milliyetçilik, kitlesel imha silahlarının artışı ve nükleer silahlara sahip olma yarışı, hakimiyet ve hegemonya kavgası, kitlesel göçlerdir. Bunlara ek olarak bir diğer husus da Türkiye'nin rakiplerinin kendi aralarında Türkiye aleyhine giriştikleri güvenlik ve işbirliğine dayalı anlaşma ve çalışmalardır. Türkiye yeni düzenle beraber Batı gözünde stratejik önemini azalacağı sebebi ile kayıplara uğrayacağı endişesini de yaşamıştır. Çünkü Batı gözünde önemini yitirmesi, beraberinde Batıdan sağlanan ekonomik ve askeri yardımların düşüşüne sebep olacak ve hatta yardımlar Kıbrıs sorunu, sözde Ermeni soykırım meselesi ve insan hakları ihlalleri gibi sebeplerle aksayabileceği gibi bu hususlar Türkiye'yi rahatsız edecek boyutlara da taşınabilecekti. Fakat Soğuk Savaşının hemen akabinde gerçekleşen ve NATO'nun alan dışı ilk büyük müdahalesi olarak tarihe geçen Körfez Savaşının çıkışıyla birlikte Türkiye yeniden stratejik açıdan en öndeki yerini almıştır¹⁵².

Savaşın bitimiyle beraber Türkiye'nin Batı nezdinde değeri konusunda yeniden şüpheler yaşanmıştır. Türkiye'nin Batı ve özellikle de ABD için vazgeçilmez müttefik olduğu dile getirilse de Rusya'nın AKKA Antlaşmasını ihlal etmesine Batının sessiz kalışı ve Avrupalıların Türkiye'yi Avrupa Birliği (AB) ve Batı Avrupa Birliğinin (BAB) dışında tutma gayretleri bu şüpheleri doğrular gözükmemektedir. Ayrıca Körfez Savaşı sırasında bazı NATO müttefiklerinin, özellikle de Almanya'nın, Türkiye'nin yardım ve güvence isteklerine isteksizce ve gecikerek cevap vermesi, Türk liderlerinin NATO garantisine duydukları güveni de derinden sarsmıştır. Gerçi Almanya daha

¹⁵¹ Burcu BOSTANOĞLU: Türkiye-ABD ..., a.g.e., 427-428.

sonra bu tepkileri giderecek bir dizi girişimde bulunmuştur fakat bunlar Türk tarafınca yeterli görülmemiştir. Almanya, Erhaç ve Diyarbakır'da on sekiz Alfa Jeti konuşlandırmıştır. Ayrıca Müttefik operasyonları desteklemek amacıyla donanmasının büyük bölümünü Akdeniz'e göndermiştir¹⁵³. ABD Türkiye'nin bu endişelere cevap vermiş ve 401inci Taktik Savaşçı Kanadın en önemli görevinin Türkiye'nin güvenliğini sağlamlaştırmak olduğu, bu sebeple de kanadın savaş uçaklarının dönüşümlü olarak İncirlik'te bulunduğu altını çizmiştir¹⁵⁴.

A.Avrupa Güvenlik Yapılanmaları ve Türk-Amerikan İlişkileri

Avrupa'daki güvenlik yapılanmaları konusu Türk-Amerikan ilişkilerinin geleceğini ilgilendirmesi ve Türk dış politikasının yönünü etkilemesi açısından önemlidir. "Avrupa Güvenliği" çok geniş kapsamlı ve başlı başına incelenmesi gereken bir konudur. Bu çalışmada maksadımız Avrupa'daki gelişmeleri tüm ayrıntıları ile vermek değildir. Bunu yapmak hem zor olacak hem de çalışmanın maksadını aşacaktır. Çalışmada, Avrupa'daki güvenlik yapılanmaları Türk dış politikası ve Türk-Amerikan ilişkileri penceresinden ele almaya çalışılacaktır. Bunu yaparak hem çalışmanın özüne sadık kalmaya hem de konu ile ilgili gerekli hususlara değinmeye çalışılmıştır.

Avrupa'da İkinci Dünya Savaşından sonra barışın tesisi ve devamını sağlamak için örgütler oluşturulmuştur. Bugün birbirleri ile iç içe girmiş şekilde faaliyet gösteren bu örgülerden en önemlileri ve bunların kuruluş yılları şöyledir: 1945 Birleşmiş Milletler (BM), 1948 Batı Avrupa Birliği (BAB), 1949 Avrupa Konseyi, 1949 Kuzey Atlantik Anlaşma Teşkilatı (NATO), 1957 Avrupa Birliği (AB), 1975 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi (AGİK), 1991 Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK), 1994 Barış İçin Ortaklık (BİO). Türkiye ABD ile ikili ilişkilerine önem vermekle beraber yukarıda bahsedilen BM, NATO, AGİK, AB, BAB ve Avrupa Konseyi gibi kurumlar çerçevesinde de

¹⁵² Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 311.

¹⁵³ Ian O. LESSER: "Köprü mü Engel mi?...", a.g.m., 138.

ulusal çıkarlarını korumaya çalışması gerektiğini düşünmüştür. Çünkü çok taraflı bir ittifak iki taraflı ittifaka göre daha avantajlıdır. Çok taraflı ittifak; düşmanı caydırmada daha etkilidir, savunmayı güçlendirir, üyeleri saldırıya uğrayana yardım etmeye daha zorlayıcıdır, daha fazla devletin siyasi ve maddi desteğini sağlar. Üyelerin pazarlık gücünü artırır, üyelerin uzlaşarak karar vermelerini temin eder ve küçük üyelere kendi görüşlerini diğerlerine kabul ettirmeleri açısından daha fazla imkan tanır. Ayrıca ittifakın çok taraflı olması, örgütün büyük devletin politika aracı haline gelme riskini de azaltır. Çok taraflı ittifakta küçük devlet ittifakın kendine verdiği güven duygusu altında daha az dış baskıya maruz kalır¹⁵⁵. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'nin de ilişkili olduğu bu örgütlere değinilmeye çalışılacaktır. Bu sırada Türkiye'nin durumu ve ABD'nin yaklaşımı anlatılmaya çalışılacaktır.

4 Mart 1947 tarihinde Fransa ve İngiltere arasında imzalanan Dunkerke Antlaşması, Avrupa'da güvenlik kavramlarının gelişmesinde büyük bir etki yaratmıştır. 17 Mart 1948 tarihinde de Batı Avrupa ülkelerinden Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere arasında ekonomik, sosyal, kültürel ve askeri alanda işbirliği amacıyla, esas itibarıyla Alman tehlikesine karşı, Brüksel'de Ortak Savunma, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma ile Batı Savunma Birliği veya diğer bir deyişle Batı Birliği, Eylül ayında da antlaşmaya atfen Batı Birliği Savunma Örgütü kurulmuştur¹⁵⁶. Bu antlaşmalarla beraber, ileri bölümlerde ayrıntısı ile üzerinde durulan, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin (AGSK) biçimsel yapısı ve özü de oluşturulmaya başlanmıştır.

Batı Birliği zamanla ihtiyaca cevap verememiş, tırmanan Doğu-Batı gerginliği ve Sovyet tehdidi Federal Almanya'nın da silahlandırılmasını gerekli kılmıştır. Bunun üzerine, 23 Ekim 1954 tarihinde, adı geçen antlaşmada değişiklik yapılarak imzalanan ve 6 Mayıs 1955 tarihinde de yürürlüğe giren Paris Antlaşması ile Batı Birliği, mevcut beş ülkeye ilave

¹⁵⁴ Ian O. LESSER: "Köprü mü Engel mi?...", a.g.m., 158-159.

¹⁵⁵ Nasuh USLU: "1947'den Günümüze...", a.g.m., 209.

olarak İtalya ve Federal Almanya'nın da katılımıyla, BAB'a dönüştürülmüştür¹⁵⁷. Paris Antlaşması, Avrupa'nın ekonomik ve refahını yeniden sağlama, üyelerine yapılan herhangi bir saldırıya karşı birlikte yardımda bulunma ve de Avrupa entegrasyon sürecine katkıda bulunma amaçları ile imzalanmıştır¹⁵⁸.

22 Şubat 1948 tarihinde Çekoslovakya'daki komünist darbesi ve 24 Haziran 1948'de aşlayan Berlin'deki Sovyet ablukası NATO'nun kurulma sürecini hızlandırmıştır¹⁵⁹. Gelişmeler üzerine NATO, 4 Nisan 1949 tarihinde Washington'da Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Kanada, Danimarka, Fransa, İngiltere, İzlanda, İtalya, Norveç, Portekiz ve ABD arasında, üyelerinin savunmasını ve istikrarını kolektif bir şekilde sağlamak ve korumak, barışın temel geçerli faktör olduğu, kuvvet kullanmanın yasaklandığı bir barışçıl Avrupa-Atlantik bölgesi oluşturmak amacıyla kurulmuştur. NATO kuruluşunun üçüncü yılında Türkiye ile Yunanistan'ı, 1955 yılında Federal Almanya'yı¹⁶⁰, 1974 yılında İspanya'yı üyeliğe kabul ederek genişlemiştir¹⁶¹. 8 Temmuz 1997 Madrid Zirvesinde de Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin NATO'ya katılmalarına onay verilmesi ile NATO üye sayısı on dokuza çıkmıştır¹⁶².

NATO'nun kurulmasıyla Batı Birliği'nin savunma misyonu işlevsiz bir duruma düşmüştür. Bu sebeptendir ki Batı Birliği ülkelerinin Savunma Bakanlarının oluşturduğu savunma kanadı, Genel Kurmay Başkanlarından oluşmuş askeri kanat ve Batı Avrupa Daimi Baş Komutanlığı, 1950 yılında NATO çerçevesinde kurulan SACEUR'la faaliyetlerini birleştirme kararı almıştır¹⁶³. BAB uzunca bir süre NATO'nun gölgesinde kalmıştır. 1973 yılında

¹⁵⁶ Oral SANDER: *Siyasi Tarih 1914-1994 ...*, a.g.e., 237; Haluk ÜLMAN: "NATO ve Türkiye", a.g.m., 145.

¹⁵⁷ BAB hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <http://http://www.weu.int>

¹⁵⁸ Engin İ. ERDEM: a.g.m., 199.

¹⁵⁹ Hüseyin BAĞCI: "Türkiye'nin NATO Üyeliğini...", a.g.m., 3.

¹⁶⁰ Federal Almanya'nın üye olabilmesinde BAB'ın etkili çalışmalarının büyük payı vardır.

¹⁶¹ Oral SANDER: *Siyasi Tarih 1914-1994 ...*, a.g.e., 239; Haluk ÜLMAN: "NATO ve Türkiye", a.g.m., 143.

¹⁶² Beril DEDEOĞLU, Mesut CAŞIN: a.g.m., 172.

¹⁶³ Beril DEDEOĞLU, Mesut CAŞIN: a.g.m., 162.

İngiltere'nin Avrupa Topluluğu'na katılmasına değin Avrupa'daki işbirliğini teşvik edici bir rol oynamış olan BAB, bu tarihten sonra görev alanını daraltarak ekonomik, sosyal ve kültürel konulardaki çalışmalarını Avrupa Topluluğu ve Avrupa Konseyine devretmiştir¹⁶⁴.

Daha önce de bahsedildiği gibi ABD'nin kabul ettiği NSC 68 raporunu NATO 1952 yılında benimsemiş ve stratejisini "Sınırlı Savaş" olarak belirlemiştir. Nükleer silah teknolojisindeki gelişmeler üzerine NATO, 1954 yılından itibaren Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyinin NSC 162 raporunun da etkisi ile stratejisini "Kütleli Karşılık Stratejisi" olarak değiştirmiştir. Çünkü bu dönemde Sovyet nükleer silah teknolojisi gelişmemişti ve Sovyetlerin Amerikan nükleer saldırısına karşılık veremeyeceği düşüncesi hakimdi. Fakat Sovyetlerin 1957'de "Sputnik" füzesini fırlatmaları dengeleri altüst etmiştir. Nükleer savaş olasılığının bir anda belirmesi ve Avrupa'nın yeniden savaşa girebileceği riski Avrupa ülkelerini olduğu kadar ABD'yi tedirgin etmiştir. ABD, benimsediği stratejinin ne derece büyük yıkımlara sebep olabileceğini görmüş ve kütleli karşılık stratejisinin değiştirilmesi gerektiğini anlamıştır. Sovyetler termonükleer başlıklı füzeler geliştirmiş ve Amerikan topraklarını tehdit eder konuma gelmişti. ABD de polaris güdümlü füzeleri ile yüklü atom deniz altılarını geliştirmişti. Her iki ülkenin sahip olduğu nükleer silahlar bir savaş halinde kullanıldıklarında hiçbir tarafın istemeyeceği dehşet bir duruma sebep olabilecekti. Bu ve benzeri düşünceler "Dehşet Dengesi" kavramını ortaya çıkarmış, ABD'yi de stratejisini tekrar değiştirmeye yöneltmiştir¹⁶⁵. 1961 yılından itibaren ABD stratejisini, karşılaşılan saldırının niteliğine göre tepki gösterilmesini öngören "Esnek Karşılık" stratejisi olacak şekilde değiştirmeye başlamıştır. Gerek ABD'nin bu strateji değişikliği gerekse yaşanan olaylar Avrupa'yı da harekete geçirmiştir. 1967 yılında Belçika Savunma Bakanının NATO Konseyine sunduğu raporda NATO stratejisinin, nükleer silahların yaratacağı yıkım göz önünde tutularak değiştirilmesi, topyekün bir nükleer savaştan Avrupa'yı korumak için esnek karşılık

¹⁶⁴ Engin İ. ERDEM: "Batı Avrupa Birliği ve Avrupa Güvenliği", *Avrasya Dosyası*, c.5, s.4 (Kış.1999), 199.

stratejisinin benimsenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu fikir etkili olmuş ve NATO stratejisi Sovyetlerin dağılmasına değin bu şekilde değiştirilmiştir¹⁶⁶. Esnek karşılık stratejisinde kanat ülkeleri Sovyetlere karşı klasik silahlarla müdahale edecektir. Bu durum Türkiye'yi hem olumlu hem de olumsuz yönde etkilemiştir. NATO'nun bir kanat ülkesi olan Türkiye'nin konvansiyonel silahlar ile Sovyetlere karşı koyacak olması güçlü bir orduya sahip olmasını zorunlu kılıyordu. NATO bünyesindeki Türk ordusunun güçlendirilmesi, Türkiye'ye daha fazla yardım yapılması ve Türkiye'nin öneminin artması demek oluyordu ki bunlar Türkiye için olumlu gelişmelerdi. Fakat Türkiye'nin askeri üs ve tesisleri herhangi bir Sovyet saldırısında ilk hedefi teşkil etmekteydi. Ve herhangi bir Sovyet saldırısı gerçekleştiği takdirde ağır zayıat görecektir olması esnek karşılık stratejisinin Türkiye için olumsuz sonucuydu¹⁶⁷.

Sovyetler Birliği ve Varşova Pakti'nin çöküşü, dünyanın siyasi coğrafyasının tek kurşun atılmadan olağanüstü değişimine neden olmuştur¹⁶⁸. Sovyetler Birliği'nin bu şekilde çöküşünde NATO, hiç şüphesiz önemli bir etkiye sahipti. Bu değişim ile beraber hızla gelişen olaylar farklı bir Avrupa ve yeni bir Avrupa güvenlik yapısının şekillenmesine sebep olmuştur. Bu yeni güvenlik çerçevesinin Soğuk Savaş dönemine nazaran birçok farkı ortaya çıkmıştır. Avrupa'da eski Varşova Pakti'nin oluşturduğu silahlı güçten kaynaklanan potansiyel tehdit kavramı ortadan kalkmış nükleer savaş tehdidi ise yok denecek kadar azalmıştır. Eski SSCB'nin nüvesini oluşturan, günümüz RF ile merkezi Avrupa ülkeleri arasında eski Varşova Pakti ülkelerinden oluşan bir tampon bölge ortaya çıkmış ve dolayısıyla Avrupa ekstra güvenlik kaynakları edinmiştir. Kısa vade için Avrupa'da Soğuk Savaş döneminin klasik tehdit ortamı kaybolmuştur. Ancak, NATO'nun yeni tehdit konseptinin içerdiği gibi, klasik tehdit algılamasında alışık olunanların

¹⁶⁵ Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri..., a.g.e., 210.

¹⁶⁶ Burcu BOSTANOĞLU: Türkiye-ABD ..., a.g.e., 346; Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri..., a.g.e., 150; Beril DEDEOĞLU, Mesut CAŞIN: a.g.m., 164.

¹⁶⁷ Oral SANDER: Türk-Amerikan İlişkileri..., a.g.e., 212-214.

¹⁶⁸ Sovyetlerin çöküşü ile birliği oluşturan ve sayısı onbeş olan ülkeler bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Bu ülkeler; Estonya, Letonya, Litvanya, Beyaz Rusya, Ukrayna, Rusya, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Moldova'dır.

ötesinde yepyeni risk olasılıkları ile karşı karşıya kalınmıştır¹⁶⁹. Bazı ülkelerde yaşanan iç istikrarsızlıklar etnik çatışmalar ve bunların sonucu olarak ortaya çıkan kitlesel göç hareketleri, kitle imha silahlarının ve uzun menzilli füzelerin yayılması, uluslararası terörist radikal dinci oluşumlar, önceden tahmin edilemeyen gelecekte ortaya çıkabilecek çeşitli karanlık ve istenmeyen gelişmeler tehdit algılamasında başlıca unsurlar olmuştur¹⁷⁰.

NATO'nun bu yeni tehdit algılamaları 7-8 Kasım 1991 Roma zirvesinde yeni stratejisi çerçevesinde sıralanmıştır. Bu tehditler yukarıda da değinildiği gibi; siyasal, ekonomik ve sosyal istikrarsızlıklar, milliyetçi ve etnik çatışmalar, dini fanatizm ve dahili güç mücadeleleri gibi konulardır. Buna göre kurulduğu dönemde çerçevesi dışına çıkmayı pek düşünmeyen NATO, geliştirdiği yeni strateji ile sadece Avrupa değil Avrupa dışında da genel istikrarı bozucu gelişmeleri bir tehdit olarak ele almış ve müdahale edilmesini karara bağlayarak ilgi alanını genişletmiştir¹⁷¹.

1991 yılındaki AT üyelerinin Devlet ya da Hükümet Başkanları Maastricht Antlaşması ile Avrupa Topluluğunu AB'ye dönüştürmüş, ortak dış ve savunma politikası ile müşterek karar verme teşkil edilmeye çalışılmıştır. BAB'ın da ilerde, AB'nin savunma mekanizması olması tekrar gündeme getirilmiştir. BAB sadece AB'nin savuma boyutu değil aynı zamanda Atlantik ittifakının Avrupa ayağını oluşturması vurgulanmıştır. AB üyeleri BAB'a katılmaya veya isterlerse "gözlemci" olmaya çağırılmışlar, NATO'nun diğer Avrupa üyeleri ise BAB'ın bütün faaliyetlerine tam olarak katılma imkanı verecek şekilde "ortak üye" olmaya davet edilmişlerdir. Ocak 1993'de Yunanistan üye olarak katılırken, Türkiye ortak üye olarak BAB'a katılabilmıştır¹⁷². BAB'da dört farklı kategoride 28 üye bulunmaktadır. İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İtalya, Almanya (1954 Paris Antlaşması), Portekiz, İspanya (1990), Yunanistan (1995) tam üyelerdir. Norveç, Türkiye, İzlanda (1992 Roma), Çek Cumhuriyeti, Polonya

¹⁶⁹ NATO'nun Yeni Stratejik Konseptnin metni için Bkz. NATO Dergisi, Yaz 1999.

¹⁷⁰ Çevik BİR: "Güvenlik Açısından AB ve Türkiye", Ulusal Strateji, (Mart-Nisan 2000), 20.

¹⁷¹ Beril DEDEOĞLU, Mesut CAŞIN: a.g.m., 171.

ve Macaristan (1999) yardımcı üyelerdir. Danimarka, Finlandiya, İrlanda (1992 Roma), Avusturya, İsveç (1995) gözlemci üyeler, Bulgaristan, Slovakya, Estonya, Litvanya, Letonya, Romanya(1994 Kircberg Toplantısı) ve Slovenya (1996) ise yardımcı ortaklardır¹⁷³.

NATO'nun 10-11 Ocak 1994 Brüksel toplantısında, eski Varşova Paketi üye devletleri ile işbirliğinin geliştirilmesi, ortak planlama, eğitim ve tatbikat yaparak barışın birlikte sağlanması kararı alınarak Barış İçin Ortaklık (BİO) programı kabul edilmiş¹⁷⁴ ve AGSK'nin temel prensipleri bu toplantıda ilk kez ele alınmıştır¹⁷⁵.

1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması ile BAB'ın, 1 Mayıs 1999'dan itibaren AB tarafından talep edilebilecek askeri operasyonlara hazır olmasına karar verilmiştir. 1998 yılında, Fransa Cumhurbaşkanı Chirac ve İngiltere Başbakanı Blair yaptıkları konuşmalarda, BAB'ın, AB'ye entegrasyonu ve AB'nin NATO'dan ayrı, bağımsız savunma boyutu kazanması gerektiğini söylemişler ve buna paralel olarak da Avrupa güvenlik mimarisi yeniden şekillenmeye başlamıştır. Yine aynı yıl içinde, Fransız-İngiliz görüşmeleri sonucunda Aralık ayında yayınlanan St. Malo Deklarasyonunda, AB'nin, uluslararası krize müdahale edebilecek ve müstakil hareket yapabilecek bir kapasiteye sahip olması ve yeterli bir askeri kuvvet ile desteklenmesine karar verildiği belirtilmiştir. Aralık 1998'deki Dışişleri Bakanlar toplantısında ise, Avrupalıların, NATO emrindeki Avrupalı kuvvetleri kullanmaları, ABD ve Türkiye'nin de bu kullanımı veto edemeyeceği bir yapı oluşturulması için çalışmalara başlamaları kararı alınmıştır.

Avrupa Birliği'nin 3-4 Haziran 1999 Köln Zirvesinde AB üyesi olmayan ülkelerin güvenlik hususlarında hakları erozyona tabi tutulmuş ve bu ülkeler

¹⁷² Türkiye-AB ilişkileri için bkz. <http://www.mfa.gov.tr/Turkce/grupa/ab/abab/iliski.htm>

¹⁷³ Engin İ. ERDEM: a.g.m., 199-200.

¹⁷⁴ Zaten 1991 yılında Rusya ve Sovyet ardılı ülkeler dikkate alınarak Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi teşkil edilmiş, NATO dışında bir güvenlik şemsiyesi oluşturularak bu ülkelerin savunma ve güvenlik arayışlarına cevap bulunmaya çalışılmıştı.

¹⁷⁵ Beril DEDEOĞLU, Mesut CAŞIN: a.g.m., 172.

AB'nin alacağı kararlara uyma mecburiyetinde bırakılmak istenmiştir. Alınan kararlara NATO gibi güçlü bir BAB yaratılması amaçlanmış ve de AB ülkeleri, BAB için NATO'nun karargahları ve insan gücünü, komuta kontrol muharebe eğitim gibi alt yapı imkanlarını kullanmak istediklerini dile getirmişlerdir. 2000 yılına kadar da NATO'nun Avrupa ayağı olan BAB'ın AB ile bütünleştirilmesi öngörülmüştür¹⁷⁶. Bu gelişmeler ışığında ortaya şöyle bir durum çıkmaktadır: NATO, nükleer caydırıcılık ve kolektif savunmayı içeren beşinci madde görevlerini muhafaza edecektir. Barışı koruma, barış için ortaklık ve kriz yönetimi gibi günümüzde cereyan eden ve edecek olan faaliyetler ise, yeni mimari yapı içerisinde, AB çatısı altında muhafaza edilecek ve şekillenecektir.

Avrupa'nın güvenlik ile ilgili yapılanma faaliyetlerinde, gerekli müdahalelerde bulunan Türkiye, girişimleri neticesinde, BAB'a ortak üyeliğinin ileride tam üyeliğe dönüştürüleceği bir zemin hazırlamaya çalışmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde ortak üyelik aşamasında Türkiye'nin bir takım kazanımlar gerçekleştirmiştir. BAB ortak üyeliği aşamasında Türkiye; bütün günlük danışmalara sivil ve askeri forumların tamamında BAB tam üyeleriyle birlikte iştirak edebilme, BAB'ın karargahlarında temsili, NATO destekli BAB operasyonuna iştirak, müstakil BAB operasyonlarında ise katılma niyetini bildirmesi ve BAB Konseyi'nce de onaylanması müteakibinde, tam üye hakları ile katılım hakkını elde etmiştir. Sonuç olarak, elde edilen bu kazanımlarla, Türkiye, BAB'daki tüm faaliyetlere iştirak etme, görüş ve beyanda bulunma ve gereğinde rezerv koyabilme durumuna gelmiştir. Bununla beraber BAB'ın tüm faaliyetlerine katılımında esas amaç aynen NATO'daki haklara sahip olmak, yani tam üyeliktir¹⁷⁷.

Türkiye, 1997 yılında, NATO ile BAB arasında gerçekleştirilen düzenlemelerle, BAB faaliyetlerine yukarıda bahsedildiği gibi hemen hemen tam üyeler gibi iştirak edebilmiştir. Fakat, AB'nin 1999 yılı Köln ve Helsinki

¹⁷⁶ Beril DEDEOĞLU, Mesut CAŞIN: a.g.m., 175.

¹⁷⁷ BAB ile ilgili bu bilgiler Dışişleri Bakanı Sayın İsmail Cem'in Dışişleri Bakanlığı internet sitesindeki, <http://www.mfa.gov.tr>, açıklamalarından alınmıştır.

Zirvelerinde kabul edilen düzenlemelerde, Türkiye gibi AB üyesi olmayan tüm NATO müttefiklerinin karar mekanizmasında yer almamasını öngörülmüştür. Bu müttefiklerin AB'ye tam üye olan ülkelerin kararına göre hareket etmesi istenmiştir. Helsinki Zirvesinde güvenlik açısından alınan kararlar özetle aşağıdaki gibidir¹⁷⁸:

- AB 50-60 bin kişilik bir ani reaksiyon kuvveti teşkil edecek, AB, NATO'nun müdahale etmeyeceği operasyonları icra edecektir.
- NATO imkanlarını kullandığı BAB hareketlerine katılımda, NATO üyesi olmayan, Avusturya, Finlandiya, İsveç gibi AB üye ülkeleri, tam üye ülke hakları ile katılırken, AB üyesi olmayan fakat NATO üyesi olan Türkiye ve benzeri ülkeler ise AB'nin operasyon kararını müteakip, arzu edilirse, AB operasyonuna katılabilecek, ayrıca bu durumda bile hareketin günlük icrası dışında asıl karar mekanizmasında yer almayacaktır.
- Müstakil AB hareketinde ise, AB üyesi olmayan Türkiye gibi diğer NATO ülkeleri AB Konseyi kararına göre, diğer üçüncü ülkelerle birlikte davet edecek veya edilmeyecektir.

Netice olarak, Helsinki Zirvesinde alınan bu kararlarla, Türkiye, Avrupa'nın yeni güvenlik mimarisinde, BAB'daki ortak üyelik statüsünden bile daha kötü bir duruma gelmiş olmaktadır. Bu hali ile NATO üyesi olan ve NATO alt yapısında bulunan Türkiye, şayet AB'nin düzenlemeleri mevcut anlayışla geliştirilirse bu alt yapıyı kullanmada söz sahibi olamayacağı bir yana, bu imkanları kullanıp kullanmamasına da NATO üyesi olmayan ve bu alt yapıya hiçbir katkısı olmamış Avusturya, Finlandiya gibi AB üyesi olan ülkelerin söz sahibi olabileceği bir durumla karşılaşabilecektir. Türkiye için ikinci bir husus da, Bosna-Hersek veya Kosova benzeri ülkelere operasyonlara dahi katılım AB ülkelerinin kararına bağlı kılınacaktır. Bu nedenlerle, Türkiye, NATO'daki haklarına aynen sahip olmadığı sürece, Avrupa güvenliği meselesinde Avrupalıların yukarıdaki görüşlerine olumlu

¹⁷⁸ Avrupa Birliği Aralık 1999 Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi için bkz. AB internet sitesi <http://www.europa.eu.int>

yaklaşmayacaktır. Sağlam bir Avrupa güvenliği ancak Türkiye'nin katılımı ile mümkün olabilecektir¹⁷⁹.

19-21 Kasım 1990 yılında Paris'te 22¹⁸⁰ ülke tarafından imzalanan ve 1992 yılında yürürlüğe giren Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA), eski Varşova Paktı'nın kara güçleri açısından oldukça güçlü bulunduğu ve bölge ülkelerine karşı tehdit oluşturduğu Avrupa'da konvansiyonel güçler arasında bir denge oluşturulması düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. 1994 yılı Budapeşte Zirvesi'nde ismi Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) olarak değiştirilen Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı (AGİK) ise 1973 yılında 33 Avrupa ülkesi, ABD ve Kanada'nın katılımı ile Helsinki'de başlamış ve bu konferansın sonunda 1 Ağustos 1975 tarihinde Helsinki Nihai Senedi kabul edilmiştir. AGİK ile bloklar arası ilişkiler yumuşamış ve silahsızlanma çalışmalarına hız verilmiştir. AGİK güvenlik, ekonomi ve insan hakları konularında üyeler arasındaki işbirliğini geliştirerek güvenilir ve kalıcı bir barış ortamının oluşturulması amacından hareketle doğmuştur¹⁸¹. 1975 Helsinki Nihai Senedinde yer alan prensipler, bu teşkilatın anayasası olarak görev yapmıştır¹⁸². Bu prensipler:

- Devletlerin egemen eşitliği ve egemenliğin özündeki haklara saygı,
- Tehdit veya kuvvete başvurmama,
- Sınırların dokunulmazlığı ve devletlerin toprak bütünlüğüne saygı,
- Uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü,
- İçişlerine karışmama, düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlükleri de dahil olmak üzere, insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı,
- Halkların hak eşitliği ve kendi kaderlerini tayin hakkı, devletler arasında iş birliği ve uluslararası hukuk çerçevesinde üstlenilen yükümlülüklerin yerine getirilmesidir.

¹⁷⁹ Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in açıklamaları için bkz. <http://www.mfa.gov.tr>.

¹⁸⁰ Aslında bu sayı 23'tür. Fakat iki Almanya'nın birleşmesiyle sayı otomatik olarak 22'ye düşmüştür.

¹⁸¹ Mehmet ATAY: "AKKA Üzerine", *Avrasya Dosyası*, c.5, s.4 (Kış.1999), 214.

¹⁸² AGİT ile ilgili bilgiler <http://www.tsk.mil.tr/genelkumay/uluslararası/avrupaguv.htm> sayfasından alınmıştır.

Bu prensipler ile Avrupa'da güvenlik, demokrasi, insan hakları ve ekonomik konuları içine alan bir süreç başlatılmıştır.

1990 Paris, 1992 Helsinki, 1994 Budapeşte AGİK zirvelerinde ise AKKA ile ilgili aşağıdaki belgeler imzalanmıştır:

- Paris Zirvesi'nde (1990): Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA), Yeni bir Avrupa için Paris şartı, 1990 Viyana Belgesi (Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler Paketi),
- Helsinki Zirvesi'nde (1992): Helsinki Belgesi (AGİK'in işleyiş kurallarını ve prensipleri belirleyen belge), 1992 Viyana Belgesi (Viyana Belgesi-90'ın geliştirilmiş şekli),
- Budapeşte Zirvesi'nde (1994): 1994 Viyana Belgesi, (Viyana Belgesi-92'nin geliştirilmiş şekli), Küresel askeri bilgi değişimi, davranış ilkeleri rehberi, Kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi için yönlendirici prensipler¹⁸³.

AKKA'nın amaçlarına ulaşabilmesi için beş kategorideki silah ve araçlarda (top, tank, taarruz helikopteri, zırhlı muharebe aracı (ZMA) ve savaş uçağı) NATO'da %10-15 eski Varşova Pakti'nde %60-70 oranında olmak üzere bir indirim öngörülmüştür¹⁸⁴. Buradan da anlaşılacağı üzere AKKA Antlaşması, deniz kuvvetleri, konvansiyonel taktik füze ve roketler ile ileri teknoloji ürünü silahları ve hava kuvvetlerinin unsurlarını (ulaştırma, elektronik harp, uzun menzilli bombardıman uçakları) kapsam dışında tutmuştur¹⁸⁵.

Türkiye AKKA'ya taraf olmasına rağmen, Suriye, Irak ve İran sınırında yer alan güneydoğu bölgesini antlaşma bölgesi dışında tutmayı başarmıştır¹⁸⁶. Bahsi geçen bölge, Türkiye sınırının otuz dokuzuncu enlemle kesişme noktasından Muradiye, Patno, Karayazı, Tekman, Kemaliye, Feke,

¹⁸³ AKKA dışında da silahların kontrolüne ilişkin çalışmalar yapılmıştır: Nükleer silahların azaltılması yönünde SALT-I, SALT-II ve STRAT, Biyolojik Silahlar Sözleşmesi, Kimyasal Silahsızlanma ve Açık Semalar Antlaşması... gibi.

¹⁸⁴ Mehmet ATAY: "AKKA Üzerine", a.g.m., 218.

¹⁸⁵ Mehmet ATAY: "AKKA Üzerine", a.g.m., 225.

¹⁸⁶ Nasuh USLU: Türk-Amerikan..., a.g.e., 325.

Ceyhan, Doğankent, Gözne ve buradan denize uzanan çizginin güneyi ve doğusunu kapsayan bölgedir¹⁸⁷. Türkiye antlaşma dışında tuttuğu bölge hariç diğer bölgelerinde AKKA 19 Kasım 1990 tarihli ilk metnine göre 2.795 muharebe tankı, 3.120 ZMA, 3.523 top, 750 savaş uçağı ve 130 taarruz helikopteri kotası ile sınırlandırılmıştı. Türkiye bir gün öncesinde Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Müzakeresi'nde (AKKUM) kendi envanterine göre elinde 2.888 tank, 1.554 ZMA, 3.202 top, 589 uçak olduğunu bildirmiştir¹⁸⁸. Bu sayılara bakıldığında Türkiye'nin AKKA çerçevesinde konulan kotaları tank sayısı hariç aşmadığı görülmektedir. Bunun yanında Türkiye NATO malzeme transferi programı çerçevesinde 1.050 tane M-60 ve Leopard tankı, 700 zırhlı araç, 70 110-M topu, 40 F-4 savaş uçağı, Kobra helikopteri ve Roland yerden havaya füzeleri alması da kararlaştırılmıştır¹⁸⁹.

Türkiye AKKA'ya taraf devletlerden biri olmasıyla beraber, antlaşmanın kanat rejimi üzerinde önemle durmaktadır. Kanat rejimine göre taraf devletler Avrupa'nın kanat kısmında yer alan bölgelerde askeri yığınak yapamayacaklar ve belli sayının üstünde asker ve silah bulunduramayacaklardır. 1992 sonundan itibaren Rusya'nın Kafkasya'nın güneyindeki tehdit algılamaları nedeni ile AKKA'nın kanatlar ile ilgili getirilen sınırlamalara uymayacağını açıklamıştır. Bu açıklama AKKA Antlaşmasının uygulanmasına ilişkin sorunların yaşanmasına sebep olmuştur. Nitekim St. Petersburg'dan Kafkaslara kadar uzanan Rusya'nın kanat bölgesinde AKKA'ya göre en fazla 700 tank, 580 zırhlı araç ve 1.280 top bulundurması gerekirken bu sayılar Rusya Federasyonu'nca fazlaca aşılmış ve bahsi geçen bölgede 1.000 tank, 2.500 zırhlı araç ve 2.000 top konuşlandırarak antlaşma hükümlerini ihlal etmiştir¹⁹⁰.

Avrupa'da yeni askeri kuvvetler dengesi oluşturularak, eski bloklar arasında yeni bir güven ve istikrar ortamı yaratma düşüncesiyle ortaya çıkarılan AKKA, gerek yapısı gereği bağlayıcı özelliği olmayışı gerekse

¹⁸⁷ Mehmet ATAY: "AKKA Üzerine", a.g.m., 222.

¹⁸⁸ Mehmet ATAY: "AKKA Üzerine", a.g.m., 230-234.

¹⁸⁹ Ian O. LESSER: "Köprü mü Engel mi?...", a.g.m., 152.

Rusya'nın ihlalleri sebepleriyle amaçladığı dengeyi sağlamada zorlanmaktadır.

Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra ortaya çıkan yeni güvenlik ortamına geçiş döneminde başarılı ve etkin bir rol oynayan AGİT, her geçen gün, Avrupa güvenliğinde daha fazla söz sahibi olmaktadır. Daha çok önleyici diplomasi ve çatışma/kriz sonrası faaliyetleri ile ön plana çıkan AGİT'in bu günkü öncelikleri: Ortak değerleri geliştirmek ve medeni toplumların oluşumunun sağlanması, bölgesel çatışmaların önlenmesi, bunda başarısız olunursa, savaştan etkilenmiş/harap olmuş bölgelere barışın getirilmesi ve bölgesel dengenin sağlanması, gerçek ve olabilecek güvenlik boşluklarının üstesinden gelinmesi ve iş birliğine dayalı güvenlik sistemini geliştirerek, Avrupa'da yeni ayırım hatlarının oluşmasına mani olunmasıdır. AGİT bugün, 1975 Helsinki Nihai Senedi'nde belirtilen prensipler çerçevesinde ve belirlenen öncelikler ışığında faaliyetlerini artırarak sürdürmektedir. Bunun en büyük kanıtı olarak, üye sayısının başlangıçta otuz beş iken bugün bu sayının elli beşe yükselmesi gösterilebilir. Gelişmenin olduğu diğer bir alan ise AGİT'in çatışmaların önlenmesi veya çatışma sonrası normal duruma dönülmesine yardım amaçlarıyla görevlendirilen misyonların sayısıdır. AGİT bünyesinde REACT (Rapid Expert and Cooperation Teams) acil müdahale birimleri oluşturulmuştur. Bunların sayısı 1991'den 1998 yılı sonuna kadar on altıya ulaşmıştır. Bunların bir kısmı görevlerini tamamlamış, bir kısmı ise halen devam etmektedir. AGİT ile ilgili en büyük sorun ise az önce bahsedildiği gibi alınan kararların bağlayıcı olmamasından kaynaklanan yaptırım gücü zafiyetidir¹⁹¹. Türkiye AGİT ile Avrupa Konseyinin tam üyesi, BAB'ın ortak üyesidir. Ayrıca hemen hemen tüm Avrupa-Atlantik savunma yapılanmalarına katılmaktadır.

AGSK konusunda günden güne gelişen olaylar Türkiye lehinde hava estirmektedir. Her ne kadar şu anda çizilmeye çalışılan yolda, Türkiye için,

¹⁹⁰ Mehmet ATAY: "AKKA Üzerine", a.g.m., 231.

yol dışına çıkabilecek olası engeller mevcutsa da, gelişmeler bu engellerin aşılabileceği havasını yaratmaktadır. Avrupa Birliği Dış Politika ve Ortak Savunma Yüksek Temsilcisi Javier Solana'nın AGSK konusundaki açıklamaları¹⁹² bu görüşlere ışık tutmaktadır. Solana "Eğer Türkiye AB'nin savunmasına uzun zamandır yaptığı katkıları sürdürmeye ve uluslararası krizlerde bizimle birlikte hareket etme isteğini devam ettirirse, biz de Türkiye ile birlikte çalışmak isteriz" görüşündedir. Avrupa güvenliğine bu güne değin büyük katkılar sağlamış Türkiye'nin, AGSK bünyesinde diğer Avrupalı devletler ile aynı konuma getirilmesi hem Türkiye hem de AB için faydalı olacaktır¹⁹³.

Endüstriyel yapısı, çok sınırlı şekilde askeri ihtiyaçları karşılayabilecek düzeyde olsa da ve büyük güçlerle çekişebilecek askeri teknolojiyi bulunmasa da Türkiye, sırf asker sayısı ile bile Avrupa için dikkate alınması gereken ve yardımına ihtiyaç duyulan bir ülke konumundadır. Batı, savunması ve güvenliğinin Türkiye'nin doğu ve güney sınırlarında başladığının da bilincindedir. Ülkeler komşularının tehlikeli bir ülke olmasını istemezler ve her zaman arada tampon ülkeler olmasını ister ve bu ülkeleri desteklerler. AB de bu sebeple Türkiye'ye bir evet bir hayır diyor olabilir mi? Olabileceği düşünülmelidir. Avrupalılar Türkiye'yi kendi güvenlik yapılanmaları içine almamakta direnirken, diğer yandan da Türkiye'nin tehlikeli bölgelere karşı sağladığı kalkandan yararlanmaktadırlar. Gerçekten de AB yöneticileri sınırlarını sürekli olarak istikrarsızlık üreten İran, Irak, Azerbaycan, Ermenistan ve Suriye'ye dayamak istememektedirler¹⁹⁴ ve onlara göre Türkiye bu tehdit bölgelerini Avrupa'dan uzak tutan bir engel vazifesi görmektedir.

Avrupa'nın bu tutumuna karşın ABD, AGSK'ye Türkiye'nin de tam üye

¹⁹¹ Engin ERDEM: a.g.m., 203.

¹⁹² Hürriyet, 1 Haziran 2000.

¹⁹³ Engin ERDEM: a.g.m., 203.

¹⁹⁴ Graham E. FULLER: "Sonuçlar: Dünyada Türkiye'nin Artan Rolü", Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu, Ian O. LESSER ve Graham E. FULLER: a.g.e., 231.

olarak alınması fikrine sıcak bakmaktadır. ABD Türkiye'nin AGSK'ye katılması ve aktif rol almasını istemekte fakat bunun ilişkileri zedelemesini istememektedir. Çünkü çıkabilecek herhangi bir sorun NATO ilişkilerini de zedeler düşüncesindedir. 2000 yılı Mayıs ayında Floransa'da yapılan NATO Dışışleri toplantısında konuşan ABD Dışışleri Bakanı Albright, AB'ye üye olmayan altı NATO müttefikinin (Türkiye, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Norveç ve İzlanda) AGSK'ye tam inisiyatifle katılması gerektiğini belirtmiştir. Bu sözleri ile Türkiye'nin 15+6 teklifine sıcak bakan Albright, "Söz konusu müttefiklerimizin savunma tecrübeleri diğer bazı AB üyelerine göre çok fazladır. Bunu unutmamak gerekir" demiştir¹⁹⁵. Türkiye'nin AGSK konusunda istekleri; BAB'da olduğu gibi günlük çalışmalara katılım, NATO imkanlarının kullanılacağı operasyonlarda karar mekanizmalarına tam olarak iştirak edebilme, NATO imkanlarından yararlanılmayacak operasyonlarda da Türkiye'nin güvenlik endişesinin dikkate alınmasıdır.

Bazı Avrupalı devletler NATO'nun eskimiş olduğu ve bu örgütün bir kenara bırakılarak AGİT ve Avrupa Birliği gibi diğer örgütlere daha fazla önem verilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Bu düşüncede NATO tamamen ortadan kalkmamakta, herhangi bir dış saldırı olduğu durumlarda çağrılmak üzere yedekte tutulmaktadır. Ayrıca Avrupalılar, Türkiye'nin güvenliğiyle ilgili olarak otomatik askeri ve stratejik taahhütler altına girmek de istememektedirler¹⁹⁶. Türk liderler ise Avrupa'nın güvenliğini tehdit etmeye devam eden Orta-Doğu'daki problemleri işaret ederek Türkiye'nin önemini vurgulamaktadırlar. Türkiye ve ABD, BAB'ın Avrupa ülkelerini global bir güç olarak ABD'yle rekabet etmeye yönelteceği ve böylece dünya çapında bir anlaşmazlık ve çatışmanın çıkabileceğinden endişe etmektedirler. Türk liderler gözünde NATO, Avrupa'nın savunması ve güvenliği ile ilgili tüm konularda müttefikler arasındaki danışmalar için kullanılan tek forum olarak kalmalıdır¹⁹⁷. Gerçekten de bakıldığında Avrupa güvenlik oluşumunda günümüzde en etkili faaliyet gösteren ve stratejileri en belirgin olan örgüt

¹⁹⁵ Milliyet, 1 Haziran 2000.

¹⁹⁶ Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 314-315.

NATO'dur. NATO'nun Avrupa Kıtası için en büyük yararı, ABD'yi Avrupa'da tutması ve kıtanın gerçekten daha büyük boyutlarda çıkabilecek olan sorunlarının çözümüne kesin sonuçlu katkılarda bulunmasını güven altına almasıdır¹⁹⁸. BAB'ın şu an sahip olduğu imkan ve yetenekleri, NATO'dan bağımsız olarak gelişmesini olanaksız kılmaktadır. Bu sebeptendir ki NATO'dan bağımsız bir Avrupa güvenliği şu an için zor gözükmemektedir. Yine de güçlü bir BAB'a karşı olmayan ABD, AGSK'nin geliştirilmesine de destek olmaktadır¹⁹⁹.

NATO Avrupa'nın yeni jeopolitiğinde, üç bölümden oluşan bir strateji uygulamaktadır. Bunlar, genişleme, Barış İçin Ortaklık ve Rusya ile iyi ilişkiler kurulması ve sürdürülmesidir²⁰⁰. NATO'nun genişlemesine Türkiye sıcak bakmakta Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk'un da ittifaka alınmasında yarar görmektedir²⁰¹. Fakat Türkiye bununla beraber bu genişlemenin Türkiye'nin önemini azaltacağından da endişe etmekte bu sebeple de genişlemenin kademeli bir şekilde yapılmasını, NATO'yu zayıflatmamasını, üçüncü bir tarafa karşı yöneltilmemesini²⁰² ve de Rusya'nın tepkisini çekmeden yapılmasını, bunun için de genişleme sürecinin Rusya'yı Batı savunma sistemine çekmek için oluşturulmuş olan BİO ile beraber yürütülmesi gerektiğini savunmaktadır²⁰³. Fakat ABD, şu anki haliyle NATO'nun doyduğu, dengelerin oturması için genişlemesinin bir süreliğine durdurulması gerektiği görüşündedir²⁰⁴.

Türk liderler Rusya'nın BİO ve NATO ile ilişkilendirilmesine ve AGİT süreci içinde AKKA ile Batı güvenlik sistemi içinde denetim altında

¹⁹⁷ Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 316.

¹⁹⁸ İhsan GÜRKAN: "NATO ve Türkiye" *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyumunda Sunulan Tebliğler, Der. İsmail SOYSAL (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1997), 477.

¹⁹⁹ Engin ERDEM: a.g.m., 204-206.

²⁰⁰ İhsan GÜRKAN: "NATO ve Türkiye", a.g.m., 478.

²⁰¹ İhsan GÜRKAN: "NATO ve Türkiye", a.g.m., 481.

²⁰² Nasuh USLU: "1947'den Günümüze...", a.g.m., 226.

²⁰³ Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 314.

²⁰⁴ Engin İ. ERDEM: a.g.m., 202.

tutulmasına büyük önem vermektedir²⁰⁵. Çünkü Sovyetler az önce bahsedildiği gibi 1990 tarihli AKKA Antlaşmasının öngördüğü şekilde güney kanattaki askeri yığınaklarını azaltmayı reddetmekle beraber Ermenistan, İran, Suriye ve Yunanistan'la ilişkilerini de geliştirmektedir. Türkiye'nin, Rusya'nın olumsuz girişimleri sebebiyle gösterdiği hassasiyeti Avrupa ve ABD'nin göstermemesi ve Sovyetlerin Türkiye'nin düşündüğü kadar tehlikeli olmadığını düşünmeleri sorunlara sebep olmaktadır.

Avrupa mali yükümlülüklerini aza indirgeyerek NATO'nun varlığını devam ettirmeyi düşünürken, Orta-Doğu gibi bölgelerde fazla sorumluluk almak istememektedir²⁰⁶. ABD ise envanterinde 2.5 milyon askeri gücünü bulundurduğu NATO'yu daha da güçlendirmeye çalışmakta, Avrupalılardan daha fazla sorumluluk almalarını istemektedir. Türkiye, ABD'nin görüşlerini destekleyip yanında yer alırken Avrupa Birliği daha çok Avrupa'nın güvenliği üzerinde durmaktadır²⁰⁷.

B.Türk-Amerikan İlişkilerindeki Etmenler ve Değerlendirmeler

ABD'nin dış politika amaçları ve stratejisi dün olduğu gibi bugün de Türk-Amerikan ilişkilerine yön vermektedir. ABD, ülkesinin bekası ve güvenliğini korumak, refahını geliştirmek ve devamını sağlamak, demokrasiyi, siyasi özgürlükleri, insan haklarını ve serbest piyasa ekonomisini desteklemek ve teşvik etmek istemektedir²⁰⁸. Bunlara paralel olarak kapalı dış politik hedefleri; ABD'den başka global bir gücün veya güçler grubunun doğmasının engellenmesi, başta enerji olmak üzere ekonomik kaynakların ucuz ve güvenli bir şekilde aktarımı ve bunlar

²⁰⁵ Nasuh USLU: "1947'den Günümüze...", a.g.m., 227.

²⁰⁶ Graham E. FULLER: "Türkiye'nin Yeni Doğu Politikası", a.g.m., 116; Graham E. FULLER: "Sonuçlar...", a.g.m., 215.

²⁰⁷ Ian O. LESSER: "Köprü mü Engel mi?...", a.g.m., 164-165.

²⁰⁸ US Presidential Studies Office, 1997, A National Security Strategy of Engagement and Enlargement naklen Sait YILMAZ: "ABD ile Türkiye Arasındaki Stratejik Ortaklık Vizyonu", Silahlı Kuvvetler Dergisi, s.371 (Ocak 2002), 71.

üzerindeki kontrolün sağlanmasıdır²⁰⁹. ABD'nin milli güvenlik stratejisinin esasları ise: caydırma ve saldırganı yenilgiye uğratma, yeterli denizaşırı güç bulundurma, kitle imha silahlarının önlenmesi, çok uluslu barış hareketlerine katkıda bulunma, terörizmle mücadele ve uyuşturucu kaçakçılığının önlenmesidir²¹⁰. Fakat dikkat edilmesi gereken nokta ABD'nin bugün 1960'lara nazaran iktisadi, siyasi, kültürel bakımdan daha az güçlü olduğudur. Japonya ve Almanya'nın başı çektiği Avrupa görelisi olarak daha güçlenmiştir. ABD halen bir dünya devi olması özelliğini korumakla beraber bahsi geçen konularda gücü eskiye nazaran daha azdır²¹¹. Dengelerin enerji ve enerji kaynaklarını kontrol altında tutan ve istikrarı yakalamış ülkeler lehinde değiştiği günümüzde ABD'de tek süper güç olma sıfatını devam ettirebilmek için enerji kaynaklarını (petrol, doğalgaz ve nükleer enerjiyi) ve de bu kaynaklara sahip olan ülkeleri kontrolünde tutmak, bunu sağlamak için de şu veya bu şekilde bölgelerinde söz sahibi olmaya aday Türkiye gibi ülkeler ile iyi geçinmek zorundadır. Ve aynı şekilde gelişmekte olan Türkiye de, ABD ile... Bu bölümde ele alınan konular genel olarak ABD'nin bahsedilen bu hedeflerine ulaşma yolunda Türkiye'nin konumu açısından önemlidir. Konunun geneline bakıldığında Türkiye'nin, ABD'nin gerek Orta-Doğu, gerek Kerkaslar gerekse Avrupa politikasında bugün de önemli bir yere sahip olduğu görölmektedir.

Soğuk Savaş sonrasındaki ortamda Türkiye'nin güvenliği açısından hem siyasi hem de askeri boyutta daha elverişsiz koşullar olduğundan önceki bölümlerde bahsedilmişti. Nitekim bugün Türkiye'nin komşularının bir çoğu sadece savunma silahları sağlamakla yetinmemekte, saldırı silahları ile de silahlı kuvvetlerini donatmaktadır²¹². Türkiye'nin komşularının mevcut yapıları ve bu ülkelerle yaşanan sorunlar genel olarak dikkat çekici hususlardır. Yunanistan ile Ege'den Kıbrıs'a bir çok konuda çözümlenememiş

²⁰⁹ Institute For National Strategic Studies, "Strategic Assessment 1997", Pxi; Exective Summary, 1997 naklen Sait YILMAZ: a.g.m., 72.

²¹⁰ Sait YILMAZ: a.g.m., 72.

²¹¹ Immanuel WALLERSTEIN: "Amerikan Gücünün Sınırları", Çev. Mustafa ÖZEL. Yeni Türkiye, s.3 (1995), 3.

²¹² İler TÜRKMEN: a.g.m., 642.

sorun bulunmaktadır. Suriye ile terörden suya kadar pek çok konu ilişkilerin düzelmesini engellemekte, Irak ile Körfez Savaşı sırasında ortaya çıkan kopukluk karşılıklı zarara yol açacak şekilde halen sürmekte ve İran'daki rejim Türkiye-İran ilişkilerinin bir güven ortamına taşınmasını engellemektedir. Rusya ile Kafkaslar üzerindeki çıkar çatışması çözülmezken, Kafkaslardaki Türk kökenli yeni devletlerle ilişkilerde de yeterli etki ve etkinlik gösterilememekte ve Balkanlar'da da durum belirsizliğini korumaktadır.

Ege ve Kıbrıs sorunu yüzünden Yunanistan ile olan sorunlar, hızla silahlanan İran, su ve Hatay sorunu ile gündemde olan Suriye, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ile başlayan süreç içerisinde Kuzey Irak'ta meydana gelen olaylar, Azeri-Ermeni çatışması, Çeçenlerin durumu ve Balkanlar'daki sorunlar, Sovyetlerin varisi Rusya'nın gücünü koruma ve artırma çabalarının sürekli devam etmesi²¹³ ve ardılı Cumhuriyetlerde yaşayan 30 milyon civarındaki Rus'un akıbeti ile meşgul olmayı sorumlulukları arasında görmesi Türkiye'nin hemen yanı başında cereyan eden olaylardır. Türkiye'nin savunma ve güvenlik ihtiyacı 10-15 yıl öncesine kadar bu kadar çeşitli değildi. Bölge öylesine hassas dengeler üzerine kurulmuş ki ABD bile dünyanın hiçbir yerinde bu bölgedeki kadar (özellikle Orta-Doğu) menfaatlerini korumak için böylesine çaba harcamamıştır. İşte bu noktada Türkiye'nin ABD için birçok bakımdan önemli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Zaten bu düşünceden hareketle, Türkiye'nin Amerika'daki en önemli savunucuları, stratejik çıkarlara daha fazla önem veren ve Türkiye'nin önemini farkında olan Amerikan Savunma ve Dışişleri Bakanlıkları ile Ulusal Güvenlik Konseyi olmuştur²¹⁴.

ABD ile bölge arasındaki coğrafi uzaklık nedeniyle Türkiye'nin bölgesinde ABD'ye hızlı reaksiyon gösterme/müdahale etme imkanını sağlamaktadır. SEİA kapsamında müşterek savunma tedbirlerine katılmasına

²¹³ Rusya büyüme/gelişme yönünde hızlı adımlar atmaktadır. 1999 Kasım ayındaki görüşmeler sonucu içinde Çin'in de bulunduğu beş Orta-Asya ülkesi (Rusya, Çin, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan) arasında enerji antlaşması yapılmıştır.

izin verilen ve antlaşmada belirtilen tesislerde ABD ile beraber yürütülen; elektromanyetik izleme, radar uyarı, uzay izleme, hava hareket ve destek, muhabere, sismik bilgi toplama, radyo seyrüseferi gibi savunma ve güvenlik amaçlı faaliyetlerden elde edilen bilgiler bugün için de ABD açısından son derece önemlidir. NATO kapsamında Avrupa'da konuşlu bulunan ABD hava unsurlarına dahil uçuş personeli, SEİA gereğince Türkiye'de uçuş eğitimi yapabilmektedir. Amerika'nın Akdeniz'deki gemileri yakıt ikmalini yine SEİA kapsamında Yumurtalık akaryakıt tesislerinden karşılayabilmektedir. Bugün gerek kendine has özelliği gerekse bölgesindeki diğer ülkelerin konumları Türkiye'yi bölgede ABD'nin en önemli dayanağı haline getirmiştir²¹⁵.

Zaman içinde ABD'den alınan askeri ve ekonomik yardımlar sayesinde Türkiye'de günün ihtiyacı karşılanmıştır. Gerçi Türk yetkililerce her dönemde alınan Amerikan yardımlarının hak edilenden daha az olduğu söylene de, yardımların Türkiye'nin özellikle askeri alanda gelişmesinde büyük katkısı olmuştur. Alınan yardım ve satın alınan silah, malzeme ve teçhizat TSK'nın vuruş gücünü sürekli arttırmıştır. F-16 projesi ile hava kuvvetleri modern seviyeye ulaştırılırken alınan iki tanker uçağı bölgesinde Türkiye'yi hakim bir hava gücü haline getirmiştir.

1. Avrupa

Türkiye'nin 1830'larda başlayan "Batılılaşmak" veya "Avrupalılaşmak" çabaları, 1856 yılında Islahat Fermanı ile ilk meyvesini vermiş 1876 yılında da ilk Türk anayasası kabul edilmiştir. 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı yeni bir sayfa açılmış, 1946 yılında çok partili döneme geçilmiştir. Türkiye 1952 yılında da NATO'ya üye olmuştur. 1961 yılında yeni anlayışla yeni bir anayasa kabul edilmiş, 1963 yılında Ankara Antlaşması ile AB içinde yer almak için büyük bir adım atılmıştır. Türkiye'nin bu ve benzeri tüm faaliyetleri hep Batı tipi çağdaş bir ülke olmak için atılmış adımlardır. Fakat tüm bu

²¹⁴ Kemal KIRIŞÇI: "Türk-Amerikan İlişkileri...", a.g.m., 84.

²¹⁵ Osman Metin ÖZTÜRK: "Türkiye'deki ABD...", a.g.m., 114.

gayretine rağmen Türkiye'nin Batı içinde yer alması ve AB ile bütünleşerek tam üye olması mümkün olmamıştır²¹⁶. Türkiye, Batının olumsuz tavırlarına karşı alternatif politikalara yönelmiş ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), ECO ve D-8 gibi uluslararası projelere girişmiştir. Fakat bu girişimlerin de temelinde taşıdıkları asıl maksat, yine Batının gözünde daha önemli hale gelmek olmuştur. ABD gerek KEİ gerekse Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemektedir²¹⁷. Ekim 1999'da ABD, Türkiye'nin gelişmekte olan ekonomiler arasına girmesini desteklemiş ve Türkiye de G-20 grubunun Berlin'deki ilk zirvesine katılmıştır²¹⁸.

Gerek Körfez Savaşı ve gerekse IFOR/SFOR ve Kosova Harekatları Türkiye'nin jeostratejik önemini ön plana çıkarmış, Türk Hava Sahası ve Türk Boğazlarının önemini vurgulamıştır. Türkiye'nin Bosna Savaşında rol alması ABD'nin desteği ile olabilmıştır. Ve aynı zamanda Bosna-Hersek olayları, NATO'nun gelecekte de yaşatılması gereğini vurgulamıştır.

ABD, PKK'nın ne tür bir tehdit olduğunu ve Türkiye'nin bu bağlamda haklılığını ancak örgütün Avrupa'da terör ve uyuşturucu konularında etkinliğini gördükten sonra anlayabilmiştir. Sonraları ABD Türkiye'yi PKK'ya karşı desteklemişse de Türkiye'deki insan hakları ihlalleri konusundaki olumsuz iddialardan huzursuz olmaktadır. Avrupa ülkeleri ise başta kucak açtığı PKK terör örgütünün zamanla iç yüzünü görmeye başlamışlardır. Bu bağlamda bir dizi önlemler alarak örgütün faaliyetlerine kısıtlama ve hatta tümünden yasaklama eğilimindedirler. Nitekim İngiltere 2001 yılı Şubat ayı içerisinde, içinde PKK ve DHKPC'nin de bulunduğu yirmi dokuz bölücü örgütü "terör grupları" olarak kabul edeceğini açıklamıştır²¹⁹.

Amerika'ya karşı girişilen ve yaklaşık 2800 kişinin ölümüne neden olan 11 Eylül 2001 tarihli terörist eylem de gerek ABD gerekse Avrupa'nın

²¹⁶ Mehmet KOCAOĞLU: "Suriye'nin Orta-Doğu'daki Çıkmazı ve Bölücü Terör Örgütü PKK'yı Türkiye'ye Karşı Bir Politik Baskı Aracı Olarak Kullanması", *Avrasya Dosyası*, c.2, s.3 (Sonbahar 1995), 83-84.

²¹⁷ Marc GROSSMAN: a.g.m., 32.

²¹⁸ Kemal KIRIŞÇI: "Türk-Amerikan İlişkileri...", a.g.m., 74.

²¹⁹ Hürriyet, 1 Mart 2001.

terörizme karşı harekete geçmesine vesile olmuştur. Bu anlamda ABD, terörü desteklediğini öne sürdüğü Afganistan'ı vurmaya hazırlanırken Avrupa Birliği başta olmak üzere hemen hemen tüm Avrupa ülkeleri terörün önlenmesi için çalışmalara hız vermiştir. Türkiye yıllardır terörden yana zarar görmüş ve birçok yara almış ülke olarak terör karşıtı gelişmelerden memnundur. AB bu bağlamda AGSK'yi hayata geçirmek için kolları sıvamış ve Türkiye'den de herhangi bir engellemede bulunmamasını istemiştir. Başbakan Ecevit ise Türkiye'nin hala önemli olduğunu, Türkiyesiz bir AGSK'nin düşünölemeyeceğı ve AGSK'ye Türkiye'nin tam üyeliğinin gerekli olduğunu tekrar bildirmiştir.

ABD, ülkesinde girişilen terörist saldırıdan sorumlu tuttuğı Usame Bin Ladin'i sakladığını ileri sürerek Afganistan'ı suçlamıştır. ABD tüm çevre ölkelerden terörizme karşı kendisine destek vermesini istemiş, bölgedeki askeri varlığına ek olarak iki uçak gemisini Hint okyanusuna doğru harekete geçirmiştir. Türkiye'den de yanında olmasını isteyen ABD'ye cevaben gönderilen 21 Eylül 2001 tarihli mektupta, Türkiye olası bir harekatta kullanılacak lojistik destek uçaklarının ülkesindeki üsleri kullanabileceğini fakat savaş uçakları için aynı iznin geçerli olmadığını bildirmiştir. ABD, Pakistan'dan savaş uçaklarının ülkesinde konuşlanması için izin istemiş, bu amaçla Pakistan'a uygulanan yaptırımların kaldırılacağı gibi 600 milyon Dolarlık Pakistan dış borcunun da erteleneceğinin sözünü vermiştir. Japonya da üsleri ABD savaş uçaklarına açması karşılığında insani yardım kapsamında Pakistan'a 40 milyon Dolar yardımda bulunacağını açıklamıştır. Ayrıca ABD yönetimi Pakistan'ın yapacağı eylemlerle de ABD'nin yanında olduğunu gösterdiğinde yapılacak yardımların devam edeceğini bildirmiş, buna istinaden Pakistan yönetimi de uçaklar için istenilen izni vermiştir. Hazırlıklarını tamamlayan ABD birlikleri 7 Ekim 2001 günü Afganistan'ı vurmaya başlamıştır²²⁰.

²²⁰ Hürriyet, 8 Ekim 2001; Milliyet, 8 Ekim 2001.

2.Kıbrıs ve Yunanistan

Kıbrıs'ta Türk toplumuna karşı girişilen asimilasyon ve soykırım politikasına gerek İngiltere'nin gerekse süper güç Amerika'nın yeterli müdahalede bulunmaması Türkiye'yi tek başına hareket etmeye zorlamıştır. Türkiye Kıbrıs'ta Garanti Antlaşmasındaki tüm yolları denedikten sonra müdahaleye yönelmiş, 1964 yılında hava kuvvetleri ile uyarı mahiyetinde bir girişimde bulunmuş, 1967 yılında teşebbüs aşamasındaki müdahalesi engellenmiştir. Fakat Rumların Türk toplumuna yaptıkları kabul edilemez boyutlara ulaşmıştır. Bunun üzerine Türkiye 1974 yılında kara, hava ve deniz kuvvetlerinin ortak müdahalesi ile tek başına adaya asker çıkarmıştır. 1974 harekatı ile yıllarca süren kaos son bulmuş ve adada bir huzur ortamı sağlamıştır. ABD Kıbrıs konusunu, toplumlararası bir mücadeleden ziyade bloklar arası bir rekabetin yoğunlaştığı ve güç mücadelesinin yaşandığı bir bölge olarak görmüş ve fazla işin içine karışma taraftarı olmamıştır. Fakat Rum tarafının Sovyetler ile ilişkilerini sıklaştırmış olması ABD'yi rahatsız etmiştir²²¹. Amerikan Hükümeti bu sebeptendir ki Türkiye'yi müdahalesinde başta tam anlamıyla suçlamamış, tepkisini harekatın ikinci safhasının icra edilmesi ve böylece beklenenden daha fazla bir bölümün Türk kontrolü altına almasından dolayı göstermiştir.

Türkiye'nin adaya yaptığı harekata cevaben her ne kadar ABD yönetimince ambargo koyulmuşsa da ilişkilerin tam anlamıyla koptuğunu söylemek yanlış olur. İlk günlerinden itibaren Amerikan Hükümeti ambargonun kaldırılması yönünde çaba harcamış ve ufak ödünlerle başlayan yumuşama ambargonun kaldırılmasıyla sonuçlanmıştır. Ambargonun uygulamaya konulması ile ilişkiler aksamış ve Türkiye'nin Silahlı Kuvvetleri yedek parça, silah ve teçhizat yönünden sıkıntı yaşamışsa da bu sıkıntı bir anlamda işe yaramıştır. Ambargo, o döneme kadar askeri malzemelerinin çoğunu ABD'den alan, sırtını ABD'ye dayayan TSK'nın gelişmesi için kaynak

²²¹ Faruk SÖNMEZOĞLU: ABD'nin Türkiye ...: a.g.e., 117.

aranmasına ve böylece Türk Savunma Sanayinin gelişmesine vesile olmuştur.

Bugün Kıbrıs jeopolitik değerini hala korumaktadır. İleride yapılması düşünülen Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattının faaliyete geçmesi ile Akdeniz’de artacak olan trafik Kıbrıs’ın değerini daha da arttıracaktır. Askeri açıdan Güney Anadolu üzerindeki önemi ortadadır. Bu sebeplerle gerek Yunan gerekse Türk tarafının Kıbrıs’ta büyük ödün vermesi zor gözükmektedir. 1974 yılından günümüze değin süren görüşmelerde Türkiye, adada iki toplumun eşit haklarına dayalı, iki bölgeli federatif bir devlet sistemi ile bağımsız Kıbrıs Cumhuriyetinin yeniden yapılanmasını savunmaktadır²²². KKTC ile Kıbrıs Rum Kesimi arasındaki görüşmelerin 2001 Eylül ayında New York’ta yeniden başlanması bekleniyordu²²³. Fakat ABD’nin “ön koşulsuz görüşmelere katılın” talebi Türk tarafınca kabul edilmemiş, Cumhurbaşkanı Denктаş’ın görüşmelere katılmayacağını açıklamasıyla ertelenmiştir. 2002 yılı ilk çeyreğinde yeniden başlayan ikili görüşmeler halen devam etmektedir.

Günümüzde Kıbrıs konusunda yukarıda da belirtildiği gibi itidal, yani diplomasi ve müzakereler yolu seçilmiştir. ABD’nin Kıbrıs ile ilgili stratejik bir çıkarı olmamakla beraber Kıbrıs sorunu ticari ve siyasal çıkarlarını da çok fazla etkilememektedir. Nasıl Hindistan ile Pakistan arasındaki Keşmir sorunu kırk yılı aşkın bir süredir devam ediyorsa, Kıbrıs konusu da uzun süre devam edebilir²²⁴. Ve Türk-Amerikan ikili ilişkilerinde yakın zamanda Kıbrıs meselesi yüzünden bir kriz beklenmemektedir.

Yunanistan ile Ege’den Kıbrıs’a bir çok konuda çözümlenememiş sorunlar bulunmaktadır; FIR hattı, kıta sahanlığı, adalardaki silahlanma, Gökçeada ve Bozcaada’daki Yunan Ortodoks halkı, Trakya Türkleri meselesi²²⁵ gibi. ABD ise Türk-Yunan ilişkilerinde denge politikası takip

²²² Türkiye’nin Kıbrıs konusunda görüşleri için bkz. Nasuh USLU: Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs(Ankara: 21. Yüzyıl Yay., 2000).

²²³ Akşam, 11 Ağustos 2001.

²²⁴ Paul B. HENZE: “Türkiye: 21. Yüzyıla Doğru”, Balkanlar’dan Batı Çin’e Türkiye’nin Yeni Jeopolitik Konumu, Ian O. LESSER ve Graham E. FULLER: a.g.e., 16-17.

²²⁵ Ian O. LESSER: “Köprü mü Engel mi?...”, a.g.m., 142.

etmektedir. Türk tarafı ile Yunan tarafı dönem dönem karşı karşıya gelmiş ama sıcak çatışmadan kaçınılmıştır. En son 1 Eylül 1996'da Yunan tarafının başlattığı Kardak Kayalıkları Krizi sebebi ile sıcak çatışmaya çok az kalmış ancak, Türkiye'nin kararlı tutumu ve Yunan tarafının geri adım atmasıyla kriz çatışma çıkmadan çözümlenmiştir²²⁶. Terör örgütü PKK'nın lideri Abdullah Öcalan'ın 1999 yılında yakalanması sürecinde de problem yaşanmışsa da Öcalan'ın ülke dışına çıkarılması ve nihayetinde Kenya'da 16 Şubatta yakalanması ile sorun büyümeden bitmiştir.

Yunan politikacıları çoğu zaman Türkiye'yi "günah keçisi" olarak görmekte, içte çözülemeyecek bir sorun ile karşılaştıklarında, oy toplamak ve/veya güven tazelemek istediklerinde bir şekilde Türkiye'yi suçlamakta ve emellerine ulaşmayı hedeflemektedirler. Yunanistan ayrıca Türkiye'nin AB üyeliğine de olumsuz bakmaktadır.

Türkiye ile Yunanistan silahlanma konusunda da birbirlerinden etkilenmektedir. Söz konusu alan Ege olduğundan hava kuvvetleri önem kazanmıştır. Türk askeri makamlarının Ege'deki hava üstünlüğünün Yunanlılarda olduğunu görmesi Türkiye'yi harekete geçirmiş ve 1985 yılında hazırlanan program ile 1999 yılına gelene değin hava kuvvetlerine yaklaşık 12 milyar Dolar harcamıştır. Yunanistan ve Türkiye'nin 2005 yılına gelindiğinde havadaki dengesinin şu şekilde olması beklenmektedir²²⁷.

-Türkiye: 240 veya 320 F-16, 52 F-4(İsrail Tarafından modernleştirilmiş), 7 Tanker Uçağı KC-135

-Yunanistan: 155 F-16, 60-90 Eurofighter 2000, 25 Mirage 2000-5, 25 Mirage 2000 BGM, 40 F-4(Modern), 80 A-7 Corsair, 4 Uçan Radar Eriye

²²⁶ Kardak Krizi için bkz. Süha BÖLÜKBAŞI: "Türkiye'nin Yakınındaki Avrupa İle İlişkileri: Türk-Yunan Sorunları", Türkiye ve Avrupa, Der. Atilla ERALP (Ankara: İmge Kitabevi, 1997), 268-271.

²²⁷ — "Havada Silah Üstünlüğü", Avrasya Dosyası, c.5, s.2 (Yaz 1999), 331.

Yukarıda genel olarak ele alınmaya çalışıldığı gibi Yunanistan ile Türkiye arasında bir çok konuda sorunlar çözülememiştir²²⁸. Genel olarak Kıbrıs, Ege ve Trakya'daki sorunlar hassas noktalar olarak devam edecek gibi gözükmemektedir²²⁹. ABD ise Türk-Yunan ilişkilerinde çok aşırı müdahale etmemekle beraber NATO'nun bu iki ülkesi arasında denge politikasını takip etmekte, her iki ülkenin aralarındaki sorunları doğrudan birbirleriyle konuşarak çözmeleri gerektiğini düşünmektedir²³⁰.

3.Orta-Doğu, Orta-Asya ve Kafkaslar

XXI'inci yüzyıl başlarında Orta-Doğu'da Türk-Amerikan çıkarları her zamankinden daha büyük bir paralellik göstermektedir. ABD Kafkaslar, Orta-Asya ve Orta-Doğu bölgelerindeki mevcut ve olası bulanımlar ve de İran ile Irak hakkındaki kuşkularını göz önünde bulundurarak Türkiye'yi stratejik açıdan hala değerli görmektedir. Buna karşın Avrupa, Sovyetlerin çöküşü ve NATO'nun Doğu Avrupa ülkelerini yani Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'ni kapsamına alması ile kendisini güvenlik açısından rahat hissetmekte, bu sebeple Türkiye'nin önemi konusunda ABD ile farklı düşünmekte, Türkiye'yi AGSK dışında tutmaya çalışmaktadır. Bu konuda Avrupa'nın yanlgı içinde olduğu kanaatindeyiz. Türkiye'nin hariç tutulacağı bir Avrupa güvenlik sistemi problemlerin çözümünde, özellikle Balkanlar'da, yetersiz kalacaktır. Ayrıca bu durum Ege ve Ortadoğu'daki başta ABD olmak üzere Batının politikaları için önemli açmazlara sebep olabilecektir²³¹. Türkiye, NATO üyesi olduğu ve gerek coğrafi gerekse stratejik konumu sebebi ile Irak'ta olduğu gibi Orta-Doğu ve Kafkaslardaki askeri operasyonlarda Batıya destek verdiği müddetçe ABD'nin yardımlarının ve desteğinin devam edeceği düşüncesindedir²³².

²²⁸ Türk-Yunan Sorunları için bkz. Süha BÖLÜKBAŞI: "Türkiye'nin Yakınındaki Avrupa İle İlişkileri: Türk-Yunan Sorunları", *Avrasya Dosyası*, c.4, s.1-2 (Sonbahar 1998), 22-40.

²²⁹ Ian O. LESSER: "Köprü mü Engel mi?...", a.g.m., 146.

²³⁰ Marc GROSSMAN: a.g.m., 28.

²³¹ Ian O. LESSER: "Köprü mü Engel mi?...", a.g.m., 166.

²³² Milliyet, 15 Mayıs 2001.

Orta-Doğu'da petrol ve gaz her zamanki gibi temel faktördür. ABD'nin de bölgeye ilgisi devam etmektedir. ABD İran ve Irak'ın Orta-Doğu'da dengeleri değiştirebileceğinden şüphe etmekte ve bu iki ülkeye dikkat etmektedir. İran'ın Bahreyn ve Katar'a olası bir saldırısını engellemek ve Hürmüz Boğazının açık kalmasını sağlamak istemektedir. Fakat şu an bölgede ABD için görülen en büyük tehdit hiç şüphesiz Saddam rejimidir. ABD, kitle imha silahlarının Irak'tan çekilmesini Saddam rejiminden istemekte ve Türkiye de bu görüşü desteklemektedir. Irak'ın uluslararası topluma yeniden kabulü için başta ABD olmak üzere Batı, bu ülkenin kitle imha silahlarını yok etmesi, Kuveyt'i komşu kabul etmesi, çoğulcu demokrasiye yönelmesi, Orta-Doğu barışına katkıda bulunması ve istilacı emellerinden uzaklaşıp bölge petrolünü ele geçirmekten vazgeçmesini istemektedir. Türkiye Irak'a uygulanan ambargo sebebi ile devamlı zarar görmektedir. Körfez Savaşından dolayı olan kayıpları halen tazmin edilememişken süregelen bu ambargo uygulaması zararını daha da arttırmaktadır.

1998 yılında silah denetçileri Irak'tan ayrıldıktan bir süre sonra Bağdat'a yönelik dört günlük ABD ve İngiliz ortak hava harekatı icra edilmiştir. Şubat 1999'da yine ABD ve İngiliz uçakları Irak'taki çeşitli hedefleri vurmuşlardır. 2001 yılı başından itibaren uçuşa yasak bölgedeki ABD ve İngiliz uçaklarına yönelik saldırıların artması üzerine 15 Şubatta Başkan Bush saldırı emri vermiş ve 16 Şubatta da saldırılar başlamıştır. Bu ABD'nin Saddam rejimini ortadan kaldırma politikasının işaretiydi. Temmuz ayı içerisinde Irak, ABD'ye ait F-15 tipi savaş uçağına ateş açtığını bildirmesi üzerine Pentagon bunu yalanlayarak silahsız U2 keşif uçağının Irak füzelerince vurulmaya çalışıldığı fakat bunda başarılı olamadığını açıklamıştır²³³. Saddam'ın İncirlik'ten kalkan Amerikan uçaklarından birini düşürerek pilotunu esir almayı ve yeni bir kriz yaratmayı düşündüğü sanılmaktadır²³⁴. Amerikan ve İngiliz savaş uçakları Irak'ı, müttefik uçakları düşürmeye yönelik benzeri çabalarına misilleme olarak, vurmaya

²³³ NTV Haber, 29 Temmuz 2001.

²³⁴ Milliyet, 16 Mayıs 2001.

başlamışlardır. Basra Körfezi'nde bulunan USS Enterprise ve bölgedeki diğer kara üslerinden havalanan uçaklar halen bölgede devriye görevini icra etmektedirler²³⁵. Özellikle ABD, bölgedeki faaliyetleri tehlikeli boyutlara çıkan Irak'ı vurmaya ve böylece iktidardaki Saddam'ı düşürmeye çalışmaktadır. Bu amaçla Amerika, Lockheed Martin firmasına ilk etapta on adet olmak üzere toplam 45 milyar Dolarlık 295 adet F-22 siparişi vermiştir. 2009 yılına kadar bu sayı 422'ye yükselecek ve maliyet de yaklaşık 60 milyar Dolar olacaktır. F-22'ler halen kullanımda olan hayalet uçak F-117'lerden daha hızlı ve fonksiyonludur. Havadan havaya füze önleme yetenekleri yanı sıra kara hedeflerine karşı da kullanılabilecek donanıma sahiptir²³⁶.

Orta-Doğu ülkeleri silah bakımından oldukça güçlü durumdadır. Böyle bir potansiyel herhangi bir çatışma durumunda tüm Orta-Doğu'yu karıştırabilecek ve dengeleri değiştirecek bir bölgesel savaşa sebep olabilir. Bunu değerlendiren ABD Orta-Doğu'daki silahlanma üzerinde hassasiyetle durmaktadır. Orta-Doğu'daki ülkelerin askeri gücü şöyledir²³⁷:

Ülke	Asker	Tank	Savaş Uçağı	Helikopter	Destroyer
Suriye	316.000	3.450	589	182	2
İsrail	173.000	3.800	459	299	3
Mısır	450.000	3.855	583	287	11
Ürdün	104.000	904	93	65	-
Lübnan	68.000	304	3	16	-
Irak	429.000	1.900	353	500	-
Filistin 35 bin asker ve paramilitan ve 40 bin silaha(Makinalı Tüfek, Roket Atar, Antitank Füzeler, Uçaksavarlar) sahip iken Hizbullah 5.000 militan ve Roket Atarlara sahip.					

²³⁵ Akşam, 11 Ağustos 2001.

²³⁶ Milliyet, 17 Ağustos 2001.

²³⁷ Sabah, 10 Ekim 2000.

ABD'nin Orta-Doğu'daki askeri varlığı ise şöyledir²³⁸: Türkiye-İncirlik'te 500 asker ile otuz altı F-15 ve F-16 uçağı, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi(GKRY)- Akrotiri'de U2 casus uçakları, Kuveyt-Ahmed el Jebir Hava Üssünde 20 bin asker ile aralarında hayalet uçak F-117, A10 Warthogların da olduğu otuz uçak, Katar'da 500 asker, Suudi Arabistan çeşitli şehirlerinde toplam 4.000 asker ve 320 savaş uçağı, Diego Garcia'da 1.000 asker ve B52 bombardıman uçakları. Ayrıca ABD'nin Körfez ve Hint okyanusu bölgesinde USS Enterprise ile USS Carl Vinson adlı uçak gemileri bulunmaktadır. Her gemide yirmi dörder F-14, otuz altışar F/A18 savaş uçağı bulunmakta, iki gemiye on sekizer gemi de eşlik etmektedir. 11 Eylül 2001 günü ABD'ye girişilen terör eylemi neticesinde olaydan sorumlu tutulan Usame Bin Ladin'i sakladığı sanılan Afganistan'ı vurmak için ABD bölgeye iki uçak gemisini daha göndermiştir.

ABD, Körfez Savaşından sonra Irak ve İran'ı uluslararası politikadan tecrit etmek amacıyla "çifte kuşatma" siyaseti izlemiş ve halen bu politikasını devam ettirmektedir. Irak'ın otuz altıncı paralelin kuzeyinde ve otuz ikinci paralelin güneyinde uçuş yapması yasaklanmış durumdadır. Ayrıca Irak'a karşı uygulanan BM ambargosu da devam etmektedir. BM, Irak'ın BM silah denetçilerini şartsız kabul etmesini istemektedir. ABD, Saddam karşıtı muhalefeti örgütlemektedir. Fakat ne BM'in ambargosu istenilen etkinliğini gösterebilmiş ne de ABD Saddam muhaliflerinin örgütlenmesinde bir sonuç alabilmiştir. Saddam ambargo dışı petrol satışı ile ayakta durabilmeyi başarmış durumdadır. Nükleer güce sahip Irak, ABD için Orta-Doğu'da en önemli tehlikedir. ABD, Saddam muhaliflerini örgütlerken bir yandan da Irak'a karşı bir askeri harekatı planlamaktadır. Fakat Orta-Doğu'da Arap ülkelerinin tehdit algılaması ABD'den farklıdır. Arap dünyası için Orta-Doğu'da sorun Saddam değil, İsrail-Filistin çatışmasıdır. İsrail'de çatışmalar sürerken ABD'nin Orta-Doğu ülkelerinden destek alıp Irak'ı 1991 yılındaki gibi vurması zor gözükmektedir.

²³⁸ Hürriyet, 22 Eylül 2001.

Kafkaslar ve Orta-Asya'da Türk-Amerikan işbirliğinin en önemli hedefleri: Bakü-Ceyhan Boru Hattının inşası, Rusya'nın bölgedeki etkinliğinin azaltılması, Türk Cumhuriyetlerinin uluslararası sisteme entegre edilmesidir. İki ülke arasında bu konularda görüş birliği olmasına rağmen, geçen yıllar içinde Rusya'nın bölgedeki etkinliği tamamen yok edilememiş, boru hattı hayata geçirilememiş, Türk Cumhuriyetleri de Rusya etkisinden kurtulamamıştır. Türkiye, ABD'nin Hazar Havzası petrollerine ilgisi dolayısıyla önemlidir. ABD Hazar bölge kaynaklarının doğu-batı istikametinde sevki için en güvenli ülke olarak Türkiye'yi görmektedir²³⁹. ABD her ne kadar Rusları fazla dışlamamak için tüm hatların Türkiye'den geçmesini istemese de özellikle Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı konusunda Türkiye'yi desteklemektedir. Ayrıca demokratik, laik, insan haklarına saygılı, serbest pazar ekonomisini uygulayan Türkiye aynı zamanda İslamiyet ile diğer dinler arasında işbirliği ortamını kurması sebebiyle de bölge devletleri için model olma özelliği taşımaktadır. Çünkü ABD için Hazar bölgesi ülkelerinin demokratik olması önemli bir konudur. Gerek ekonomik gerekse siyasal ve askeri konularda problemlerin çözümü için de Türkiye kilit konumdadır. Çünkü Türkiye Balkanlar'da gerçekleştirilen operasyonların benzerlerinin Kafkaslarda ve de Orta-Asya'da icra edilmesinde önemli görevler üstlenecek teknik ve stratejik potansiyele sahiptir. Ayrıca Türkiye bölge ülke ordularının kurulması ve modernleştirilmesi hususlarında büyük katkılar sağlayabilmektedir²⁴⁰. Türk Silahlı Kuvvetleri başta Azerbaycan olmak üzere tüm Türk Cumhuriyetlerine askeri danışmanlık ve eğitim vermektedir. Yaklaşık kırk ülke ile askeri eğitim ve işbirliği antlaşması imzalamış bulunan Türkiye halen Afgan, Gürcü, Boşnak, Arnavut, Makedon, Ürdün ve Pakistan ordularına bizzat yerinde eğitim vermektedir. Birleşik Arap Emirlikleri pilotlarına Ankara Akıncı Üssünde F-16 eğitimi verilmektedir. BİO kapsamında Romanya ve Bulgaristan subaylarına da Ankara'da eğitim verilmektedir. TSK, bu güne

²³⁹ İhsan GÜRKAN: "NATO ve Türkiye", a.g.m., 476.

²⁴⁰ Ertan EFEGİL: "Washington'un Hazar Havzası Politikası ve Türkiye", *Avrasya Dosyası*, c.6, s.2 (Yaz 2000), 193-194.

değın çeşitli ölkelerden 4750 askeri personele askeri eğitim vermiş, halen 1313 askeri personele de eğitim vermeye devam etmektedir²⁴¹.

4.Türkiye'nin Ekonomik ve Askeri Projeleri ve Amerika ile İlişkileri

Türkiye'nin şu anda enerji alanında yürüttüğü üç ana proje vardır. Bunlardan ilki ve en önemlisi Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattıdır ki bu hattın 2005 yılında bitirilmesi düşünülmektedir. Diğer ikisi ise Mavi Akım Projesi ve İran doğalgazıdır.

Halen Orta-Asya ve Hazar Havzasının petrolleri iki boru hattından Karadeniz'e ulaşmaktadır: Tengiz-Novorossisk ve Bakü-Supsa hatları²⁴². Yeni yapılacak boru hattı konusunda Amerikalılar Rusya'yı dışlamamak için tek bir petrol boru hattının yerine Bakü-Tiflis-Ceyhan Hattı da dahil olmak üzere birden fazla yol üzerinde durmuşlardır. Türkiye'nin ABD ile bölgede genel olarak üzerinde anlaştıkları hususlar, Bakü-Ceyhan Boru Hattının inşası, Rusya'nın bölgedeki etkinliğinin azaltılması, Türk Cumhuriyetlerinin uluslararası sisteme entegre edilmesi, Azeri petrolünün Sovyet tekeline girmeden dünya pazarına sunulması, Azerbaycan'ın Sovyetlere olan bağımlılığının azaltılması ve İran'ın petrol boru hatlarında söz sahibi olarak bölgede nüfuz alanı oluşturmalarının engellenmesidir²⁴³. Rusya Azeri petrolünün tümünün kendi ülkesinden taşınmasını istemekteydi. Fakat ABD ve Türk Hükümetleri arasındaki yakın işbirliği neticesinde Kasım 1999'da Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı yapımının taahhüdünü de içeren antlaşma imzalanmış ve hattın Türkiye üzerinden geçeceği kesinlik kazanmıştır²⁴⁴.

Türkiye'nin üzerinde durduğu ikinci proje ise Mavi Akım projesidir. şu anda Türkiye Cezayir, Nijerya, İran ve Rusya'dan doğalgaz almaktadır.

²⁴¹ Hürriyet, 26 Mart 2002.

²⁴² Hürriyet, 3 Kasım 2001.

²⁴³ Nasuh USLU: *Türk-Amerikan...*, a.g.e., 353.

²⁴⁴ Kemal KIRIŞÇI: "Türk-Amerikan İlişkileri...", a.g.m., 74; 11 Şubat 2002 tarihinde Kanal D haber bülteninde yayınlanan habere göre Rusya Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattını destekleyeceğini açıklamıştır.

Rusya aynı zamanda hemen hemen tüm Avrupa'ya da gaz satmaktadır. Mavi Akım ile Türkiye'nin Rusya'dan aldığı gaz miktarı artacak ve daha kolay bir hal alacaktır. Yıllık 16 milyar metreküp doğalgaz Rusya'dan boru hattı ile yola çıkıp Karadeniz'in altından Samsun'a oradan da Ankara'ya taşınacaktır. Boru hattını inşa edecek Saipem 7000 adlı gemi 2001 yılı Ağustos ayı içerisinde İstanbul boğazını geçmiş ve Samsun açıklarında çalışmalara başlamıştır. Gemi günde on iki saat çalışarak 4 kilometre boru inşa etmektedir.

Bir üçüncü proje de İran doğalgazıdır. Türkiye 1995 yılında İran'la yirmi üç yıllık bir dönem için öngörülen doğalgaz antlaşması yapmıştı. Bu antlaşma 1996 yılında gözden geçirilmiş ve 2000 yılı sonuna kadar boru hattının bitirilmesi ve Türkiye'nin de gazı alacak duruma gelmesi öngörülmüştür²⁴⁵. Bu tarih daha sonra 30 Temmuz 2001 olarak değiştirilmiştir. Refahyol döneminde imzalanan bu antlaşma ile Türkiye, İran "gazı getirdim" dediği anda "almıyorum" diyemeyecek, böyle bir söylemde bulunduğu an tazminat ödeyecekti. Türkiye Temmuz ayında gazı almaya hazır olduğunu bildirmiş fakat İran kendi tarafında ölçüm istasyonlarındaki aksaklıklar sebebi ile gazı Eylül ayında verebileceğini açıklamıştır. İran'dan başlangıçta 3 milyar olmak üzere kademeli olarak yılda 10 milyar metreküp gaz alınacaktır. Bu gaz alımı 22 Ocak 2002 tarihinde resmen başlamıştır²⁴⁶.

Türkiye herhangi bir taraf, Rusya veya İran, pürüz çıkarırsa diğer taraftan aldığı gazı sisteme dahil edebilecek altyapıya sahiptir. Yani gaz herhangi bir diplomatik pürüze sebep olamayacaktır²⁴⁷. Bu projelerle beraber düşünülen Türkmen gazını Batıya taşıyacak olan Trans Hazar Doğalgaz projesi ise daha başlamadan rafa kaldırılmıştır²⁴⁸.

ABD Türkiye'de birçok proje ile ilişkilidir. Bu projeler ABD'nin, sözde Ermeni soykırımı ile ilgili yasa tasarısını onaylanması aşamasında tekrar kamuoyu gündemine gelmiştir. ABD'nin sözde soykırım ile ilgili yasa

²⁴⁵ Kemal KIRIŞÇI: "Türk-Amerikan İlişkileri...", a.g.m., 82-83.

²⁴⁶ Hürriyet, 23 Ocak 2002; Milliyet, 23 Ocak 2002.

²⁴⁷ NTV "Güç Dengesi" haber programı, 15 Temmuz 2001.

²⁴⁸ Takvim, 18 Kasım 2000.

tasarısını onaylama aşamasında Türkiye tepkilerini dile getirmiştir. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu'nun ABD'ye yapacağı ziyareti iptal etmesi, Milli Savunma Bakanı Sebahattin Çakmakoğlu'nun "Silah ihaleleri etkilenir" söylemi ile Enerji Bakanı Cumhur Ersümer'in "11 milyar Dolarlık enerji ihalelerini unutun" tehditleri işe yaramış ve ABD Temsilciler Meclisi tasarıyı gündemden çıkarmıştır. ABD'nin 2000 yılı Ekim ayı itibarıyla Türkiye'deki otuz yedi ayrı enerji projesinde ilişkisi vardır. Bu projelerden on sekizi termik santral, on üçü hidroelektrik santrali, üçü rüzgar, biri jeotermal, biri çöp santrali ve biri de elektrik dağıtım bölgesidir²⁴⁹.

Enerji projelerinin yanı sıra Türkiye TSK'nın bünyesine yeni ve etkili silahlar alma ve savunmasını güçlendirmeye de çalışmaktadır. Türkiye 1.000 tank, Erro-2 anti füze sistemleri, erken uyarı uçakları ile 145 saldırı helikopteri almayı amaçlamakta, bu amaçla da 2000 yılı içerisinde 7.61 milyar Dolar askeri harcamada bulunmayı ve önümüzdeki otuz yıl içerisinde 150 milyar Dolar askeri harcama yapmayı planlamaktaydı²⁵⁰. ATAK programı çerçevesinde 30 Mayıs 1997'de 145(50+50+45) helikopter ihalesine çıkılmış, Fransız Tiger ve Amerikan Apache'nin iptal edilmesi ile Amerikan Bell Textren firmasının üreteceği Kobra da tercih kılınmıştır. İsrail-Rus ortaklığı olan Erdoğan ise yedekte tutulmaktaydı. Fakat 2000 yılı içerisinde Türkiye'de yaşanan ve etkileri bir seneyi aşkın süredir devam eden ekonomik kriz TSK'yı ve de dolayısıyla da silah alım projelerini etkilemiştir. Milli Savunma Bakanı Sebahattin Çakmakoğlu açıklamalarında; ekonomik kriz nedeniyle AWACS erken uyarı uçaklarında 6+2 olan sayının altıya, 2003 yılından itibaren Amerikan Bell Textren şirketinden alınması düşünülen 145 taarruz helikopter sayısının elliye ineceğini, yedi milyar Dolarlık 1.000 adet tank ihalesinin süresiz ertelenebileceğini söylemiştir²⁵¹.

Yukarıda da değinildiği gibi Türkiye otuz yıllık bir plan dahilinde 150 milyar Dolarlık bir askeri harcama düşünmekteydi. Fakat ekonomik kriz

²⁴⁹ Sabah, 10 Ekim 2000; Hürriyet 21 Ekim 2000.

²⁵⁰ Ertan EFEGİL: a.g.m., 195.

²⁵¹ Posta, 10 Nisan 2001.

nedeniyle bu harcamalarda kısıtlamaya gidilmiştir²⁵². Nitekim Genel Kurmay Başkanlığı'ndan yapılan açıklamalarda; Türk Silahlı Kuvvetleri ekonomik kriz nedeniyle savunma harcamalarında %20 oranında azaltmaya gidileceği, ikinci öncelikli harcamaların iptal edilip ve diğer kalemlerin de önemine göre geciktirilmesi çalışmalarının yapılacağı bildirilmiştir. TSK'nın 500 bini erlerden oluşmuş yaklaşık 579 bin askeri bulunmaktadır. Türkiye'nin savunma harcamaları bütçesinin yaklaşık % 12,3'ünü teşkil etmekteydi²⁵³. Fakat yeni bütçe açıklamaları neticesinde de TSK'nın bütçesi 1/3 oranına gerilemiştir. Türkiye savunma harcamalarında Avrupa'da altıncı, dünyada ise on yedinci sırada idi²⁵⁴.

Türkiye ilk kez PKK ile mücadelesinde kullanılmak üzere 1995 yılında İnsansız Hava Aracı (İHA) almıştır. Amerikan General Atomics firmasından alınan "kuş" adı verilen bu uçaklardan memnun kalınması üzerine bu uçakların Türkiye'de üretimi için proje başlatılmıştır. İki kez ertelen proje, ekonomik krizden sonra yeniden ele alınmış ve Türkiye'de dokuz İHA üretilmesine karar verilmiştir. Bu projeye General Atomics (ABD), IAI (İsrail) ve CATIC (Çin) firmaları taliptir²⁵⁵.

Körfez Savaşı, askeri alanda uyduların ne kadar etkili olduğunu göstermiştir. ABD savaş esnasında bu uydularını fazlasıyla kullanmıştır. Başta ABD olmak üzere birçok Batılı ülkenin gerek savunma gerekse ekonomik amaçlı uyduları bulunmaktadır. Türkiye'nin ise Türksat 1B, Türksat 1C ve Türksat 2A olmak üzere üç uydusu bulunmaktadır. TSK, Türksat 2A'da iki kanala sahipse de Türkiye'nin kendine ait askeri uydusu yoktur. TSK'nın açtığı ve Fransız Alcatel firmasının kazandığı askeri uydu ihalesi Fransa'nın sözde Ermeni soykırımını onaylaması sebebi ile iptal edilmiştir. Yeni bir askeri uydu projesi de TSK'nın uyguladığı tasarruf tedbirleri sebebiyle rafa

²⁵² NTV Haber, 12 Mart 2001.

²⁵³ Ian O. LESSER: "Köprü mü Engel mi?...", a.g.m., 150.

²⁵⁴ TGRT Haber, 16 Mart 2001.

²⁵⁵ Posta, 11 Haziran 2001.

kaldırılmıştır. Buna rağmen TÜBİTAK iki adet uydu yapmayı planlamaktadır²⁵⁶.

2 Mayıs 2001 günü ABD Başkanı George W. Bush "Ulusal Füze Savunma Sistemi" adlı yeni bir savunma ve güvenlik doktrini ortaya atmıştır. Bush'a göre ABD ve dünya, Sovyetlerin değil, nükleer füze yeteneğine sahip olabilecek Kuzey Kore, İran, Irak gibi sorumsuz ve saldırgan devletlerin tehdidi altındadır. Dolayısıyla ABD, bu tür tehlikelere karşı bir kalkan oluşturmalıdır. ABD dostu ülkelere konuşlandırılacak erken uyarı aygıtları, karşı taraftan fırlatılacak füzeleri tespit edecek ve gene bu üslerdeki füzeler tarafından imha edilecektir. Fakat Batılı ülkeler silahlanmayı daha da arttıracığı endişesi ile projeye soğuk bakmaktadır²⁵⁷. Amerika'nın Alaska'dan sonra ilk olarak Türkiye'de bir kalkan oluşturacağı düşünülmektedir. Çünkü balistik füze üreterek Amerika ve müttefiklerine karşı tehlike oluşturabilecek beş ülkeden dördü Türkiye'nin çevresinde bulunmaktadır. Doğu-Asya'yı tehdit eden Kuzey Kore dışında kalan bu ülkeler İran, Irak, Suriye ve Libya'dır. Merkezi Londra'da bulunan Ulusal Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün (IISS) "Balistik Füze Sahip Ülkeler" listesinde bulunan bu ülkeler aynı zamanda Amerika'nın açıkladığı teröre destek veren ülkeler içerisinde de ilk yedide bulunmaktadırlar. Kuzey Kore'nin elinde 50 km menzilli 50 adet Frog5, 70 km menzilli 54 adet Frog7, 330 km menzilli 50 adet Scud-B, 500 km menzilli Scud-C, 2.000 km menzilli No-Dong1 bulunmaktadır. Türkiye'yi direkt tehdit eden diğer dört ülkedeki füze durumu ise şöyledir²⁵⁸:

-İran: 150 km menzilli en az 90 adet M-7/CSS-8, 280/330 km menzilli en az 250 adet Scud-B, 500 km menzilli yaklaşık 200 adet Scud-C ve 1.300 km menzille Şahap-3 füzeleri,

-Irak: 100/150 km menzilli Ebabil-100, 280/330 km menzilli Scud-B, 950 km menzilli El Abbas, 2.000 km menzilli El Temmuz (bunların adedi bilinmiyor),

²⁵⁶ Milliyet, 4 Mayıs 2001.

²⁵⁷ Sami KOHEN: "Nasıl Bir Kalkan?", Milliyet(4 Mayıs 2001), 18.

²⁵⁸ Sabah, 4 Mayıs 2001.

600 km menzilli altı adet El Hüseyin füzeleri,
-Suriye: 120 km menzilli SS-21 Mod2, 600 km menzilli M-9/DF-15 (her iki füzenin de adedi bilinmiyor), 280/330 km menzilli 100'den fazla Scud-B, 500 km menzilli 50'den fazla Scud-C füzeleri,
-Libya: 280/330 km menzilli 100'den az Scud-B füzelerine sahip, 950 km menzilli El Fetih adlı füzeyi geliştirme aşamasındadır.

Türk Genel Kurmay Başkanlığı İsrail'in uzun menzilli düşman füzelerini havada yok etme amacıyla geliştirdiği Arrow (Ok) savunma sistemi ile de ilgilenmektedir.²⁵⁹. Bu ilginin arkasında yukarıda bahsedilen Orta-Doğu ülkelerinin füze mevcutlarının olabileceği düşünülebilir.

²⁵⁹ Milliyet, 8 Mayıs 2001.

SONUÇ

Türkiye, İkinci Dünya Savaşının bitimiyle beraber dış politikasını NATO ve Batının bir parçası olmak üzere kurmuştur. Kore'ye asker göndermesi, bağlantısızlar hareketinden uzak durması, Kıbrıs konusunda 1950'ler süresince fazla problem çıkarmadan uzlaşıcı bir politika izlemesi bu dış politika anlayışı çerçevesinde olmuştur. Batı ile ittifakta da dönemin iki süper gücünden biri olan ABD ile ilişkilerini ön planda tutmuştur. Türkiye'nin bu yaklaşımı ABD'nin de işine gelmiş, Sovyetleri çevreleme politikasının önemli bir köşe taşı olabilecek konumda bulunan Türkiye ile ilişkilerini geliştirmiştir. İki ülkeyi yaklaştıran husus öncelikle Sovyet tehlikesi olduğuna göre iki ülke arasındaki bağın güvenlik konusunun ön planda işlendiği askeri bir zemin üzerine kurulmuş olması gayet doğaldır. Askeri hususlar iki ülke arasındaki ilişkilere esas teşkil etmiş, ekonomik, kültürel ve benzeri konular bunun etrafında şekillenmiştir.

İki ülkenin coğrafi olarak birbirinden uzaklığı ve ABD'nin Türkiye'nin komşu olduğu coğrafyadaki çıkarları Türkiye'deki Amerikan askeri varlığının artmasına sebep olmuştur. Artan Amerikan askeri varlığı iki ülke arasındaki ilişkilerin yoğunluğunun askeri anlaşma ve/veya anlaşmazlıklar çerçevesinde gelişmesine neden olmuştur. Gerek teçhizat, silah ve mühimmat ticareti gerekse Türkiye'de konuşlandırılan füzeler, inşa edilen askeri üs ve tesislerle oluşturulan Amerikan askeri varlığı, iki ülkeyi birbirine yaklaştırmış, özellikle askeri üsler iki ülke arasındaki ilişkinin sembolü olmuştur.

Soğuk Savaşın sonlarına yaklaştığı ve Demir Perdenin kalkmaya başladığı 1980'lerin sonu ve 1990'ların başı ilişkilerde yeni bir sayfa açmıştır. Yeni risk kaynakları ile beraber gelen yeni tehdit algılamaları Türk-Amerikan ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Soğuk Savaş döneminde Sovyetlere karşı çevreleme politikasının önemli bir ayağı olan Türkiye, bu dönemin sona ermesi ve yeni dünya düzeninin kurulması ile oluşan yeni ortamda kendini ABD için gerek Orta-Doğu gerekse Hazar ve Orta-Asya politikasında

vazgeçemeyeceği bir konumda bulmuştur. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi yeni düzende de Batının yanında yer almayı ve düzenin tek süper gücü ABD ile birlikte hareket etmeyi seçmiştir.

Türkiye, Soğuk Savaş günlerinde kanat ülkesi olarak değerlendirilirken yeni dönemde NATO'nun cephe ülkesi durumuna gelmiş ve yeni uluslararası ortamın tam merkezinde kendini bulmuştur. Yeni dünya düzeninin problemli kabul edilen Balkanlar, Kafkasya, Orta-Asya, Orta-Doğu ve Akdeniz bölgelerinin bulunduğu coğrafya Türkiye'nin çevre coğrafyasıdır ki bu coğrafyada yapılacak bir faaliyet ancak Türkiye ile işbirliğine dayandırılırsa başarılı olma şansı bulabilecektir. Körfez Savaşı da bunun en güzel örneği olmuştur.

ABD'nin dış politika amaçları ve stratejisi dün olduğu gibi bugün de Türk-Amerikan ilişkilerine yön vermektedir. ABD'nin Türkiye'nin de içinde bulunduğu coğrafyadaki politikasının temel hedefleri, petrolün Batı pazarına güvenli ve sürekli akışını sağlamak, İsrail'in başta Suudi Arabistan olmak üzere Arap ülkeleri ile diyalogunu arttırarak varlığının ve bağımsızlığının devam etmesini güvence altına almak, İran, Irak, Libya ve Suriye'deki nükleer silahları kontrol altında tutmak ve genel olarak bölgede istikrarı sağlamaya çalışmaktadır. Ayrıca Saddam'ı iktidardan düşürüp yerine Amerikan yanlısı bir Saddam muhalifini Irak'ın başına getirmek istemektedir. Türkiye'nin laik ve demokratik yapısının bölge ülkeleri için model oluşturacak yapısı dikkate alınarak Türkiye'nin desteklenmesi politikasını yürütmektedir. Çünkü Soğuk Savaş sonrasında dünya siyasi haritasında bir takım değişiklikler olmuşsa da Türkiye konumunu korumuştur ve bugün de stratejik açıdan oldukça önemli bir yere sahiptir. Asya ve Avrupa kıtalarının düğüm noktasındadır. Dünyanın enerji kaynakları yönünden en zengin bölgeleri olan, Orta Doğu ve Hazar bölgesinin tam ortasında yer almaktadır. Bu özellikleri ile Türkiye Doğu Akdeniz'i, Orta-Doğu'yu, Basra Körfezin'i, Balkanlar'ı, Kafkaslar'ı denetim altında tutmaya çok elverişli bir stratejik konuma sahiptir. Hem doğu-batı, hem de güney-kuzey istikametinde,

karşılıklı olarak iletişime ve her türlü ulaşım, başta petrol ve doğalgaz olmak üzere stratejik değeri haiz her türlü maddenin taşınmasına imkan sağlayacak coğrafi yapıdadır. Tüm bu özellikler Türkiye'nin jeostratejik ve jeopolitik önemini gözler önüne sermektedir. Değişen dengelerle beraber yeni yüzyıl/hatta bin yılda Türkiye'nin yeri, Sovyet merkezli değil, bu bahsedilenlerle, özellikle petrol ve doğalgaz ile, ilişkili hususlarda ön plana çıkmıştır. Başta "XXI'inci yüzyıl Türkiye'nin yüzyılı olacaktır" diyen ABD olmak üzere, bir önceki zirvede Türkiye'nin adaylığını gündeme bile almayan Avrupa/Avrupa Birliği 1999 Helsinki Zirvesinde kapılarını Türkiye'ye açmıştır. Bunların yanında Türkiye, 1991 yılı itibari ile Sovyetlerden ayrılıp bir bir bağımsızlıklarını kazanan ve gelişmekte olan devletler için olduğu kadar bölgede iç siyasi huzur ve istikrarı sağlayamayan devletler için de bir model olma işlevini yerine getirebilecek bir ülke konumundadır.

Türkiye eskiden nasıl NATO'ya girmek ve böylece Amerikan desteğini kazanabilmek için Kore'ye asker göndermişse, Soğuk Savaşın sonrasında kurulan yeni düzenin süper gücü ABD ile beraber hareket etmek ve uluslararası arenanın temel taşlarından biri olabilmek için Somali'den Bosna Hersek'e, Arnavutluk'tan Makedonya'ya ve bu gün de Afganistan'a kadar barışın yeniden tesis edilmesi ve korunması konusunda kendisine ihtiyaç duyulan her yerde yardıma hazır olduğunu eylemleriyle ortaya koymaktadır. Türkiye'nin bu tutumu ABD tarafından olumlu karşılanmakta, Türkiye bölgede ABD'nin en güvenilir müttefiklerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmamızda ele aldığımız 1945-2002 döneminde Türk-Amerikan askeri ilişkilerini iki temele oturtmak mümkündür; NATO ve BM. Türkiye'deki ABD askeri varlığı ağırlıklı olarak NATO ile irtibatlandırılmıştır. Onaylanmış NATO planlarının bir gereği olarak, Türkiye'de ABD askeri varlığına müsaade edilmiştir. Türkiye ile ABD günümüze değin stratejik ortaklık anlamında çok ileri giden adımlar atmışlardır. Türkiye, İncirlik Üssünün sürekli bazda kullanılması ve birçok NATO operasyonunda Türk kuvvetlerinin aktif olarak görev almaları, TSK'nın modernizasyonu gibi birçok konuda ABD ile diyalog

halindedir. İki ülke arasındaki askeri ilişki yeni boyutlarıyla bugün de devam etmektedir. Çalışmamızın son düzeltmelerinin yapıldığı dönemde, 2002 yılı ilk çeyreğinde, basında çıkan haberler tezimizi ispatlar niteliktedir. ABD, Afganistan'a yaptığı müdahalede Türkiye'nin verdiği destekten gayet memnundur. Operasyonlar devam ederken ABD, Türkiye'ye altısı hibe olmak üzere sekiz adet fırkateyn vereceğini açıklamıştır. Ayrıca Türk Deniz Kuvvetleri ABD'den on dört adet deniz helikopteri alacağı açıklanmıştır. Askeri alanda edindiğimiz son habere göre TSK, F-16 uçaklarının elektronik sistemlerinin geliştirilmesi ihalesini Fransız şirketten alıp Amerikalı bir şirkete vermeyi düşünmektedir. Türk-Amerikan askeri diyalogunun iki ülke arasındaki ilişkilere etkisinin güzel örnekleri...

Türk-Amerikan ilişkilerinin geleceğinde de, Türkiye'nin çıkarlarını zedeleyecek büyük problemlerle karşılaşmadıkça ve demokratik cumhuriyete müdahalede bulunulmadıkça sorun yaşanmayacağı beklenmelidir. Fakat ideali ve gelecekte de beklenmesi/istenmesi olağan olan tarafların ilişkilerinden elde edecekleri faydanın zaman içinde bir dengeye kavuşturulmasıdır. Fakat yine de gelecekte Türkiye ile ABD arasında en faydalı olacak ilişki türü, geleneksel güvenlik yardımının siyasi ve ekonomik alanda işbirliği ile desteklendiği daha olgun ve çeşitlendirilmiş bir ilişki olacaktır. Kısacası daha dengeli, eşit, çok yönlü ve makul bir ittifak.

Son elli yılın fakat özellikle de 30-35 yılın Türk-Amerikan ilişkilerinde ortaya koyduğu gerçek ise, bu ilişkilerde Türkiye'nin hayati ve milli çıkarlarını ilgilendiren bir problemle karşılaşmadığı sürece, ilişkilerin muntazam gittiği ve Türk-Amerikan ilişkilerinin gelecekte de yoğun ve yakın bir şekilde süreceğidir. Türk yöneticilerinin ABD ile ilişkilerde istediği: karşılıklı sorumlulukların tam olarak yerine getirilmesi, savunma ilişkilerinin ve yardımın yabancı unsurlardan arındırılması, yardımların rasyonel temellere oturtulması, savunma malzeme alımlarındaki haksız kısıtlamaların kaldırılması, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına yardımcı olunması, ithalat-ihracat dengesindeki haksızlığın kaldırılması ve ülke gururunun incitecek

hareketlerden kaçınılmasıdır. Çalışmamızın genelinde de görüleceği üzere bu güne kadar ağırlıklı olarak güvenlik boyutunun önde tutulduğu askeri çerçevede gelişen ilişkilerin, gelecek dönemlerde sivil ve özel sektöre kaydırılmasına, ilişkilerde ekonomi faktörünün ana unsur olarak yer almasına özen gösterilmelidir.

KAYNAKÇA

AKARSLAN, Mediha. "Orta-Doğu Krizi ve Türkiye", Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, c.XI, s.1-2 (Mart-Kasım 1990), 93-101.

AKARSLAN, Mediha. "1962 Küba Ekim Füzeleri Bunalımı ve Türkiye", Silahlı Kuvvetler Dergisi, s.344 (Nisan 1995), 20-24.

ALASYA, Fikret. Tarihte Kıbrıs. Lefkoşe, 1998.

ALNIAK, Oktay. "Türk Savunma Sanayii Hakkında Genel Değerlendirme", Silahlı Kuvvetler Dergisi, s.347 (Ocak 1996), 8-13.

ARMAOĞLU, Fahir. "Amerikan Belgeleri ile Orta-Doğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paketi'ne 1951-1955", Belleten, c.59, s.224 (Nisan 1995), 189-236.

ARMAOĞLU, Fahir. "Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı", Belleten, c.60, No.227 (Nisan 1996), 203-226.

ARMAOĞLU, Fahir. Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1991.

ARMAOĞLU, Fahir. 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi(Cilt 1-2: 1914-1995) Genişletilmiş 12. Baskı. Ankara: Alkım Yay., 1995.

ATAY, Mehmet. "AKKA Üzerine", Avrasya Dosyası, c.5, s.4 (Kış.1999), 211-235.

ATAY, Mehmet. "ABD ve Rusya'nın 1990-1991 Körfez Krizi ve Savaşında Orta-Doğu ve Irak'a İlişkin Stratejik Perspektifleri" Avrasya Dosyası, c.3, s.1 (İlkbahar 1996), 173-192.

ATAY, Mehmet. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dünya Siyasal Ortamında Türkiye'nin İttifak Arayışları ve NATO'ya Giriş Süreci. İstanbul: İstanbul Üniversitesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1995.

AVCIOĞLU, Doğan. "Türkiye'deki Amerikan Üsleri", Yön Dergisi, c.IV, s.139 (Kasım 1965), 16-17.

BAĞCI, Hüseyin. Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar. Ankara: METU Press, 2001.

BAĞCI, Hüseyin. "Türkiye'nin NATO Üyeliğini Hızlandıran İki önemli faktör: Kore Savaşı ve ABD Büyükelçisi Mc. Ghee", ODTÜ Gelişme Dergisi, c.18, No.1-2 (1991), 1-35.

Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu, Der. Ian O. LESSER ve Graham E. FULLER. İstanbul: Alfa, 2000.

BAŞEREN, Sertaç. "Huzur Operasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuzey Irak'ta Gerçekleştirdiği Harekatın Hukuki Temelleri", Avrasya Dosyası, c.2, s.1 (İlkbahar 1995), 224-235.

BİR, Çevik. "Güvenlik Açısından AB ve Türkiye", Ulusal Strateji, (Mart-Nisan 2000), 19-21.

BOSTANOĞLU, Burcu. "ABD Türk Dış Politikasının Güvenlik Ağı mı?", Görüş, (Kasım 1998), 14-21.

BOSTANOĞLU, Burcu. "Soğuk Savaş Güdülenmesi ve Orta-Doğu", Avrasya Dosyası, c.3, s.1 (İlkbahar 1996), 11-20.

BOSTANOĞLU, Burcu. Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası. Ankara: İmge Kitabevi Yay., 1999.

BÖLÜKBAŞI, Süha. "Türkiye'nin Yakınındaki Avrupa İle İlişkileri: Türk-Yunan Sorunları", Avrasya Dosyası, c.4, s.1-2 (Sonbahar 1998), 22-40.

CANBOLAT, İbrahim. "Siyasal Gerçeklilik Açısından Bir Dış Politika Analizi ve Clinton Döneminde Türk-ABD İlişkilerinin Değerlendirilmesi", Dış Politika Bülteni, c.4-5, s.1-3 (1992-1994), 99-120.

CAŞIN, Mesut. "Orta-Doğuda Bitmeyen Mücadelenin Son Hamlesi Körfez Savaşının Stratejik Sonuçları", Avrasya Dosyası, c.3, s.1 (İlkbahar 1996), 225-250.

CHOMSKY, Noam. Demokrasi: Gerçek ve Hayal, Çev. Cevdet CERİT. İst: Pinar, 1995.

Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyumda Sunulan Tebliğler, Der. İsmail SOYSAL. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1997.

DEDEOĞLU, Beril ve Mesut CAŞIN. "Yeni Avrupa Güvenlik Kimliğinde Stratejik Arayışlar: NATO-BAB-AB-AGİT İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği", Avrasya Dosyası, c.5, s.4 (Kış.1999), 155-197.

DEĞER, M. Emin. Oltada Balık Türkiye 1.Basım. İstanbul: Çınar Yay., 1983.

DELİCEİRMAK, Oktay. Yerinde Yeller Esen Anayasa. Ankara: 1997.

EFEĞİL, Ertan. "Washington'un Hazar Havzası Politikası ve Türkiye", Avrasya Dosyası, c.6, s.2 (Yaz 2000), 193-194.

ERDEM, Engin İ. "Batı Avrupa Birliği ve Avrupa Güvenliği", Avrasya Dosyası, c.5, s.4 (Kış.1999), 197-210.

ERGİL, Doğu. Körfez Bunalımı. Ankara: Gündoğan Yay., 1990.

FİŞEK, Kurthan ve Oral SANDER. Türk ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı. İstanbul: Çağdaş Yay., 1977.

GERGER, Haluk. "Türk-Amerikan İlişkilerinde Silah Alışverişi", Bilim ve Sanat, No.42 (Haziran 1984), 12-15.

GÖNLÜBOL, Mehmet ve Diğerleri. Olaylarla Türk Dış Politikası Genişletilmiş 7. Baskı. Ankara: Alkım Yay., 1990.

GÖNLÜBOL, Mehmet ve Haluk ÜLMAN, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı", AÜSBFD, c.21, No.1 (1966), 147.

GÖZEN, Ramazan. Amerika Kıskaçında Dış Politika. Körfez Savaşı ve Sonrası. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000.

GROSSMAN, Marc. "Türk Demokrasisine Güveniyoruz", Görüş (Haziran 1996), 24-32.

GÜLDEMİR, Ufuk. Çevik Kuvvetin Gölgesinde Türkiye 1980-84. İstanbul: Tekin Yay., 1986.

GÜLDEMİR, Ufuk. Teksas Malatya 1. Basım. İstanbul: Tekin Yay., 1992.

GÜRKAN, İhsan. "1990-1991 Basra Körfezi Bunalımı: Politik ve Stratejik Sorunlar ve Barışa Yönelik Düşünceler", Dış Politika Bülteni, c.3, s.1-2 (1992), 13-33.

GÜREL, Şükrü Sina. Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1993. Ankara: Ümit Yay., 1993.

— "Havada Silah Üstünlüğü", Avrasya Dosyası, c.5, s.2 (Yaz 1999), 331-336.

KILINÇ, Ramazan. "Soğuk Savaş Sonrasında Basra Körfezi'nde Güvenlik: Yapılanma, Algılanmalar, Politikalar", Avrasya Dosyası, c.4, s.1 (İlkbahar 2000), 11.

KISSINGER Henry. Diplomasi, Çev. İbrahim H. KURT. Ankara: Türkiye İş Bankası Yay., 2000.

KİRİŞÇİ, Kemal. "Türk-Amerikan İlişkileri: Belirsizlikten Yakınlaşmaya", Avrasya Dosyası, c.6, s.2 (Yaz 2000), 68-89.

KİRİŞÇİ, Kemal. "Türkiye ve Kuzey Irak'taki Kürt Güvenlik Bölgesi", Avrasya Dosyası, c.3, s.1 (İlkbahar 1996), 7-22.

KOCAOĞLU, Mehmet. "Suriye'nin Orta-Doğu'daki Çıkmazı ve Bölücü Terör Örgütü PKK'yı Türkiye'ye Karşı Bir Politik Baskı Aracı Olarak Kullanması", Avrasya Dosyası, c.2, s.3 (Sonbahar 1995), 83-104.

KOCAOĞLU, Mehmet. Uluslararası İlişkiler Işığında Orta-Doğu. Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1995.

KOHEN, Sami. "Nasıl Bir Kalkan?", Milliyet(4 Mayıs 2001), 18.

KÖNİ, Hasan. "Körfez Savaşı Sonrası Türkiye ve Orta-Doğu", Avrasya Dosyası, c.3, s.3 (Sonbahar 1996), 127-140.

KÖNİ, Hasan. "Soğuk Savaş ve Sonuçları", Avrasya Dosyası, c.5, s.4 (Kış 1999), 76-88.

KÖNİ, Hasan. "Yeni Uluslararası Düzendeki Türk Amerikan İlişkileri", Yeni Türkiye, Yıl 1, s.3 (1995), 427-443.

KÖPRÜLÜ, Orhan. "Tarihte Türk Amerikan Münasebetleri", Belleken, c.51, No.20 (Ağustos 1987), 927-947.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer. "Orta-Doğu'daki Yeni Gelişmeler ve Türkiye", AÜSBFD, c.29, No.1-2 (MART-Haziran 1974), 151-159.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer. Türkiye'nin Arap Orta-Doğusu'na Karşı Politikası(1945-1970). Ankara: Sevinç Matbaası, 1972.

Mc. GHEE, George. ABD-Türkiye-NATO-Orta-Doğu, Çev. Belkıs ÇORAKÇI. Ankara: Bilgi Yay., 1992.

OLSON, Robert. "1991'deki Körfez Savaşından 1995'deki Sınır Ötesi Operasyona Kadar Olan Dönemde, Kürt Sorunu ve Türk Dış Politikası" Çev. Fırat PURTAŞ. Avrasya Dosyası, c.3, s.2 (Yaz 1996), 199-222.

ORAN, Baskın. "Kalkık Horoz", Avrasya Dosyası, c.3, s.1 (İlkbahar 1996), 155-172.

ORAN, Baskın. Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998.

ORKUNT, Sezai. Türkiye-ABD Askeri İlişkileri. İstanbul: Milliyet Yay., 1978.

ÖZKAN, Abdullah. Türkiye'deki Amerika. İstanbul: Emre Yay., 1993.

ÖZTÜRK, Osman Metin. "ABD Güvenlik Yardımı ve Üçüncü Sektör", Yankı, s.104 (9-15 Ekim 1994), 7.

ÖZTÜRK, Osman Metin. "Fırat ve Dicle'ye Politik/Askeri Yaklaşım", Strateji, s.73 (1995), 171-181.

ÖZTÜRK, Osman Metin. "Körfez Krizinin Getirdikleri ve Düşündürdükleri", Yeni Forum, (Ocak 1991), 61-62.

ÖZTÜRK, Osman Metin. Türkiye ve Orta-Doğu. Ankara: Gündoğan Yay., 1997.

ÖZTÜRK, Osman Metin. "Türkiye'deki ABD Askeri Varlığı Üzerine Bir değerlendirme", Bilim Yolu Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s.1 (1998), 101-114.

ROULEAU, Eric. "Türkiye'ye Meydan Okumalar" Çev. Konuralp ERCİLASUN. Avrasya Dosyası, c.1, s.1 (İlkbahar 1994), 105-112.

SANDER, Oral. Siyasi Tarih 1914-1994 Yedinci Baskı. Ankara: İmge Yay., 1998.

SANDER, Oral. Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964. Ankara: AÜSBF Yay., 1979.

SANDER, Oral. "Türkiye'nin Batı Bağlantısı ABD ve Türkiye", AÜSBFD, c.34, No.14 (Ocak-Aralık 1979), 63-86.

SANDER, Oral. "Türkiye'nin NATO İçindeki Rolü: Bir Yeni Perspektifler Devresi", NATO Dergisi, No.2 (1990), 25-29.

SOYSAL, İsmail. "1955 Bağdat Paktı", Belleten, c.55, s.212 (Nisan 1991), 179-238.

SÖNMEZOĞLU, Faruk. ABD'nin Türkiye Politikası 1960-1984. İstanbul: Der Yay., 1995.

ŞAMİLOĞLU Ali Rasizade. "Türkiye Açısından Truman Doktrini ve Stalin Diplomasisinin Hataları", Çev. Muhibbi AHMEDOV. Belleten, c.15, s.212 (Nisan 1991), 239-255.

TANSU, İsmail. "Kıbrıs'ın Özgürlük mücadelesinde TMT ve Dr. Fazıl Küçük ile Rauf Denктаş", Kıbrıs Mektubu, c.9, s.7 (Kasım 1997), 7.

TORUMTAY, Necip. Değişen Stratejiler Odağında Türkiye. İstanbul: AD Yay., 1996.

TUNÇKANAT, Haydar. İkili Anlaşmaların İçyüzü. Ankara: Ekim Yayınevi, 1970.

TURAN, İlter. "ABD-SSCB İlişki ve Politikalarının NATO Sorumluluk Sahası Dışında Kalan Orta-Doğu Bölgesi Üzerindeki Muhtemel Etkileri ve Türkiye", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (1992-1993), 227-234.

Türkiye ve Avrupa, Der. Atilla ERALP. Ankara: İmge Kitabevi, 1997.

UÇAROL, Rifat. Siyasi Tarih. İstanbul: Harp Akademileri Yay., 1987.

USLU, Nasuh. "Körfez Savaşı ve Amerikan Politikaları", AÜSBFD, c.54, No.3 (Temmuz-Eylül 1999), 165-199.

USLU, Nasuh. Türk-Amerikan İlişkileri. Ankara: 21. Yüzyıl Yay., 2000.

USLU, Nasuh. Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs. Ankara: 21. Yüzyıl Yay., 2000.

USLU, Nasuh. "1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi", Avrasya Dosyası, c.6, s.2 (Yaz 2000), 203-232.

ÜLMAN, Haluk. İkinci Cihan Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1935-1947. Ankara: Sevinç Matbaası, 1961.

ÜLMAN, Haluk. "NATO ve Türkiye", AÜSBFD, c.22, No.4 (1967), 143-167.

YETKİN, Murat. Ateş Hattında Aktif Politika, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta-Doğu Üçgeninde Türkiye. İstanbul: Alan Yay., 1992.

YILMAZ, Sait. "ABD ile Türkiye Arasındaki Stratejik Ortaklık Vizyonu", Silahlı Kuvvetler Dergisi, s.371 (Ocak 2002), 70-81.

YILMAZ, Türel. Türkiye-İsrail Yakınlaşması. Ankara: İmaj Yayıncılık, 2000.

YILMAZ, Türel. Türkiye'nin Orta-Doğu'daki Sınır Komşuları ile İlişkileri. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 1997.

YİNANÇ, Refet ve Diğerleri. Irak'lı Sığınmacılar ve Türkiye 1988-1991. Ankara: Tanmak Yay., 1992.

ZEKEY, Ahmet Hamdi. "Savunma Sanayii ve Türkiye", Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, c.8, s.2 (1998), 96-104.

WALLERSTEIN, Immanuel. "Amerikan Gücünün Sınırları" Çev. Mustafa ÖZEL. Yeni Türkiye, s.3 (1995), 3.

RESMÎ DOKÜMANLAR

UN Doc. SC Res. 660(1990); United Nations Security Council Resolutions Relating to the Situation Between Iraq and Kuwait, United Nations Department of Public Information DP/1104/Rev.2-40446-May 1991, 4.

Düstur, Üçüncü Tertip, c.28, 1485-1488.

Düstur, Üçüncü Tertip, c.33, 314-315.

Düstur, Üçüncü Tertip, c.35, 1660

Düstur, Üçüncü Tertip, c.35, 1969-1980.

Düstur, Üçüncü Tertip, c.36, 422-425.

Düstur, Üçüncü Tertip, c.38, 76.

Düstur, Üçüncü Tertip, c.36, 1719.

GAZETELER VE DERGİLER

Akşam: 11 Ağustos 2001

Cumhuriyet: 27 Ekim 1986, 12 Mart 1992, 27 Ağustos 1992, 22 Kasım 1996.

Hürriyet: 1 Haziran 2000, 21 Ekim 2000, 1 Mart 2001, 8 Ekim 2001,

3 Kasım 2001, 23 Ocak 2002, 26 Mart 2002.

Milliyet: 1 Haziran 2000, 4 Mayıs 2001, 8 Mayıs 2001, 15 Mayıs 2001,

16 Mayıs 2001, 17 Ağustos 2001, 8 Ekim 2001, 23 Ocak 2002.

Posta: 10 Nisan 2001, 11 Haziran 2001.

Sabah: 10 Ekim 2000, 13 Ocak 2001, 7 Şubat 2002, 4 Mayıs 2001.

Takvim: 18 Kasım 2000.

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 31 Ocak 1966, s.16, 100-103.

NATO Dergisi, Yaz 1999.

HABER PROGRAMLARI

NTV "Güç Dengesi" haber programı, 15 Temmuz 2001

NTV Haber, 12 Mart 2001

TGRT Haber, 16 Mart 2001

INTERNET ADRESLERİ

<http://www.europa.eu.int>

<http://www.mfa.gov.tr>

<http://www.mfa.gov.tr/Turkce/grupa/ab/abab/iliski.htm>

<http://www.tsk.mil.tr/genelkumay/uluslararasi/avrupaguv.htm>

<http://www.weu.int>

ÖZET

1923 Lozan Konferansı 1784 yılında başlayan Türk-Amerikan ilişkilerinde Osmanlı Dönemini bitirirken Cumhuriyet Dönemini başlatmıştır. Türkiye ve ABD ikinci Dünya Savaşı ertesinde de takip ettikleri tarafsızlık ve ittifaklardan uzak durma politikalarında sıyrılmış, ulusal çıkarlarını korumak amacı ile ikili ilişkilerini geliştirmeye başlamışlardır. Bir tarafta Monreo Doktrininden sıyrılmış ABD diğer tarafta Batılılaşmayı hedef kabul eden Türkiye. ABD, Sovyet tehlikesine karşı Truman ve Marshall yardımları ile Türkiye'yi desteklerken, Türkiye de Batının yanında olduğunu göstermek amacıyla Kore'ye asker göndermiş ve müttefik kuvvetlerle beraber savaşmıştır. Kore Savaşı Türkiye'nin NATO üyelik sürecini hızlandırmış ve kuruluşunun üçüncü yılında Türkiye ABD'nin de desteği ile NATO'ya üye olabilmıştır. Bu tarihten sonra BM ve NATO, Türk-Amerikan ilişkilerinde esas teşkil etmiştir.

Türkiye'nin NATO'ya üyeliği ile beraber ABD ile sıkı ilişkilere girilmiş ve ABD'nin Türkiye'deki birçok askeri üs ve tesisi kullanmasına izin verilmiştir. İyi giden ilişkiler ilk yarıyı 1962 Küba Krizi ile almıştır. Kıbrıs'ta yaşanan olaylar sebebi ile 1964'te Türkiye adaya müdahale etmek istemiş, fakat ABD'nin sert tepkisi ile karşılaşmıştır. Başkan Johnson'un Türkiye'ye 5 Haziran 1964 tarihinde gönderdiği mektup Türk-Amerikan ilişkilerine ağır bir darbe vurmuştur. Sekteye uğrayan ilişkiler 1969 Savunma ve İşbirliği Antlaşması ile bir düzene oturtulmak istenmişse de 1974 Kıbrıs Barış Harekatı ve ertesinde Türkiye'ye uygulanan Amerikan silah ambargosu ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. İlişkilerin tekrar başlaması 1978'de ambargonun kalkması ve arkasından 1980'de Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşmasının imzalanması ile mümkün olabilmıştır. İmzalanan antlaşmalar ile ilişkilere bir düzen verilmek istenmiş ve Türkiye'deki Amerikan askeri varlığı da yeniden ele alınmıştır. Günümüzde de halen ABD'nin faaliyetlerine izin verilen üs ve tesisler Adana-İncirlik, Diyarbakır-Pirinçlik, Balıkesir,

Ankara-Belbaşı ve Akıncı üs ve tesisleridir. Ayrıca İzmir'de iki de NATO karargahı bulunmaktadır.

Yeni düzenin başlangıcı olarak kabul edebileceğimiz Körfez Savaşı, sonrasında Türkiye'yi rahatsız edecek bir çok sorun bırakmasının yanı sıra Türk-Amerikan ilişkilerine olumlu bir etki yaratmıştır. Türkiye, Amerika'nın Körfez politikalarını takip edip desteklerken çekimser kalan Avrupa'ya da ABD adına cevap vermiştir. Körfez Savaşı sonrasında Saddam'ın cezalandırmak istediği Kürtlerin Türkiye'ye kaçması ile başlayan göç sorunu da Türkiye'de konuşlandırılan Çekiç Güç (Poised Hammer) adlı uluslararası nitelikte bir güç ile çözümlenmiştir. Irak'ın otuz altıncı paralelin kuzeyindeki uçuşa yasak bölgesinde uluslararası gücün denetiminde bir kontrollü bölge oluşturulmuş ve Kürtler bu bölgede konuşlandırılmıştır. Çekiç Güç halen Kuzeyden Keşif Gücü olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

ABD, Türkiye'nin AB ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) üyeliğini de desteklerken, bu konuların beraberinde sorun çıkarmasını ve bu sorunun NATO'yu zedelemesinden de endişe duymaktadır. Türkiye'nin Yunanistan ile ilgili konularında da denge politikası gütmektedir. ABD'nin dış politika anlayışı Türkiye ile ilişkilerini olumlu bir havada tutmasını gerekli kılmaktadır. Ayrıca ABD'nin halen Türkiye'de ilişkili olduğu birçok ekonomik ve askeri proje de ikili ilişkileri sıcak tutmaktadır.

Son elli yılın fakat özellikle son 30-35 yılın Türk-Amerikan ilişkilerine bakıldığında Türkiye'nin çıkarlarını zedeleyecek büyük sorunlarla karşılaşmadıkça ilişkilerde problemlerin yaşanmayacağıdır. İlişkilerde gelecekte de beklenen, geleneksel güvenlik yardımının siyasi alanda işbirliği ile desteklendiği daha olgun ve çeşitlendirilmiş bir ilişki halini almasıdır. Kısacası daha dengeli, eşit, çok yönlü ve makul bir ittifak.

ABSTRACT

With Lousanne Conference in 1923, while finishing the Ottoman era new Turkish-American relationships has started. Turkey and The USA started to improve their relations against to USSR.

The USA has supported to Turkey against to USSR with Truman and Marshall after World War Two, also Turkey has fought together with the West in Korean War. It would be possible for Turkey membership to NATO after Korean War. After NATO, Turkey gave permission to use it's own bases to The USA.

Cuban Missile Crisis, Concern of Cyprus, and Johnson's Letter in 1964, has damaged the good relations between Turkey and The USA. Despite of making better the relationships with 1969 agreement, Turkey's peace operation to Cyprus and America's embargo almost finished everything. New beginning started between Turkey and The USA with lifting the embargo in 1978 and agreement in 1980.

With The Gulf War importance of Turkey was understood by Americans. American foreign policy in the Middle-East and economic and military projects in Turkey keeps the relations warm.

Today the USA still use some bases of Turkey: Adana-İncirlik, Diyarbakır-Pirinçlik, Balıkesir, Ankara-Belbaşı and Akıncı. Also NATO has two haedquaters in İzmir.

When we examine the back, about fifty years, we can say that there will be no problem in the future between two countries unless Turkey is damaged. In the future more balanced, reliable and reasonable relations are expected.

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**